

Historia & Theoria Turis

2021, ROČNÍK 13, ČÍSLO 2

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE VEDECKÝ ČASOPIS VENUJÚCI SA PRÁVNÝM DEJINÁM,
PRÁVNEJ TEÓRII A PRÍBUZNÝM OBLASTIAM

2021, ROČNÍK 13, ČÍSLO 2

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis venujúci sa právnym dejinám, právnej teórii a príbuzným oblastiam

ISSN 1338-0753

Redakcia

Zodpovedný redaktor: doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
Výkonní redaktori: Mgr. Igor Hron
Mgr. Martin Magdolen
Mgr. Lenka Martincová, PhD.

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.
prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.
doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.
doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.
prof. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.
prof. JUDr. Dr.h.c. Peter Mosný, CSc.
prof. JUDr. Marek Števček, PhD.
doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

Mgr. Valéria Terézia Dančiaková, PhD.
JUDr. Martin Gregor, PhD.
doc. JUDr. Rudolf Kasinec, PhD.
doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.
prof. JUDr. Mgr. Vojtech Vladár, PhD.

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS
Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky
Právnická fakulta UK
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313
810 00 Bratislava 1
hti.casopis@gmail.com
<https://www.flaw.uniba.sk/veda/hti/>

Časopis sa vydáva na Univerzite Komenského v Bratislave, Právnickej fakulte

Grafická úprava: doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

OBSAH

ČLÁNKY

HÁJEK, Lukáš

Úskalia vlastníctva zvierat v rímskom práve..... 6

IVANČÍK, Ján

Obmedzenia autonómnej vôle vlastníka: historické skúsenosti a nové výzvy..... 13

KLINCOVÁ, Zuzana

Vplyv nadobudnutia vlastníckeho práva k bytu na spoločný nájom manželov 23

MARTINCOVÁ, Lenka

Vývoj záväzkového práva po roku 1948 s prihliadnutím k hospodárskym vzťahom..... 36

MLKVÝ, Matej

Trust v rekodifikovanom civilnom práve?..... 49

PÉTIOVÁ, Veronika

Farár ako právny zástupca farnosti..... 57

PODOLEC, Ondrej

Návrh slovenského konkordátu v kontexte vývoja konkordátneho práva v prvej polovici 20. storočia..... 65

PRUDOVÍČ, Marek

Cudzie územia ako verejné vlastníctvo z pohľadu rímskeho verejného práva..... 76

RAKOVÁ, Karin - RAK, Pavol

Vyporiadanie podielového spoluvlastníctva reálnym rozdelením stavby 84

RECENZIE

GREGOR, Martin. *Historiografia rímskeho práva na Slovensku. Príbeh štyroch profesorov.* Praha : Leges, 2021, 363 s. (Miroslav Lysý)..... 92

WALZER, Michael. *Spravedlivé a nespravedlivé války: morální argumentace s historickými příklady.* Praha: Academia, 2019, 555 s. (Igor Hron)..... 93

ČLÁNKY

Úskalia vlastníctva zvierat v rímskom práve

Lukáš Hájek

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

HÁJEK, Lukáš. *Úskalia vlastníctva zvierat v rímskom práve*. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 6-12.

Príspevok sa zameriava na problematické aspekty vlastníctva zvierat v rímskom práve a v súčasnom práve. Príspevok sa zaoberá vymedzením a kategorizáciou zvierat v rámci rímskeho práva. Analyzuje zviera ako kategóriu mancipačnej veci a rozoberá jednotlivé názorové prúdy na tento problém. Taktiež kriticky sa zaoberá kategorizáciou zvierat v rímskom práve a nad ich praktickosťou.

ABSTRACT

HÁJEK, Lukáš. Problems of animal ownership in roman law. In *Historia et theoria iuris*, 2020, Vol. 13, No. 2, p. 6-12.

The paper focuses on problematic aspects of animal ownership in Roman law and current law. The paper deals with the definition and categorization of animals under Roman law. It analyzes the animal as a *res Mancipi* and analyzes individual currents of opinion on this problem. They are also critical of the categorization of animals in Roman law and their practicality.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

vlastnícke právo, zviera, rímske právo, vznik vlastníctva, zánik vlastníctva.

KEY WORDS

Property law, animal, roman law, origin of ownership, loss of ownership.

ÚVOD

V súčasnosti je téma zvierat'a ako veci stále viac aktuálna. Preto moderné pozitívne právne úpravy sa snažia čoraz viac na uvedenú kategóriu reagovať. Príkladom možno uviesť § 119 ods. 3 zákona č. 40/1964 Zb. občiansky zákonník: „*Živé zviera má osobitný význam a hodnotu ako živý tvor, ktorý je schopný vnímať vlastnými zmyslami a v občianskoprávných vzťahoch má osobitné postavenie. Na živé zviera sa vzťahujú ustanovenia o hnutel'ných veciach; to neplatí ak to odporuje povahe živého zvierat'a ako živého tvora.*“

V tomto príspevku sa zameriame na to ako vlastne rímske právo vnímalo zviera ako vec. Len samotná kategorizácia zvierat'a do mancipačnej či nemancipačnej kategórie zvierat mala obrovský význam a jej riešenie bolo už v tých dobách kontroverzné. Dokonca v dnešnej dobe v tom nie sú romanisti úplne zajedno, a tento príspevok sa pokúsi jednotlivé názory rozanalyzovať a ponúknuť vlastný pohľad na riešenie problému.

Príspevok taktiež analyzuje spôsoby nadobudnutia vlastníctva k zvierat'u obzvlášť okupáciou. V ktorom momente sa zviera stáva tzv. vecou nikoho a v ktorom momente naopak už ju osoba nadobudne do vlastníctva? Keďže zviera je vecou osobitnou, dokáže myslieť, sama sa pohybovať atď. aj udržanie si vlastníctva takejto veci môže byť proble-

matickejšie. Preto tento príspevok analyzuje vznik a zánik vlastníctva k zvierat'u. V príspevku použijeme pre komparáciu s rímskym právom súčasný český občiansky zákonník, ktorý sa rímskym právom inšpiroval a mnohé ustanovenia recipoval.

ZVIERA AKO VEC

Predtým ako prejdeme k samotnej analýze vlastníctva zvierat, je potrebné sa vysporiadať s otázkou, kam z hľadiska systematiky vecí, rímske právo zvierat zarad'ovalo. Ak by sme vychádzali z Gaiových učebníc práva, zaradili by sme všeobecne zvierat ako súkromnú¹ vec ľudského práva.² Taktiež pôjde o vec telesnú, keďže sa jej môžeme dotknúť.³ Ďalej môžeme určite zaradiť všeobecne zvieratá do kategórie hnutel'ných vecí.⁴

V najstaršom a klasickom rímskom práve bolo veľmi významné rozdeľovať veci na mancipačné a nemancipačné. O tomto rozdelení nám hovorí Gaius vo svojom fragmente Gai Inst. 2, 14a. Medzi týmito vecami je veľký rozdiel,⁵ pretože pri prevádzaní nemancipačných vecí postačuje tradícia (ak to predmet svojou povahou dovoľí),⁶ zatiaľ čo mancipačná vec vyžaduje na prevod s právnymi účinkami formálny právny úkon (mancipáciu alebo in iure cessio).⁷ Na tomto mieste treba podotknúť, že toto členenie brzdilo obchod a preto prétor postupom času začal chrániť aj prevod mancipačných vecí, ktorý nebol urobený formálnym právnym úkonom. Preto toto členenie neskôr stratilo význam.

Gaiov kľúčový fragment na tému zvierat ako mancipačných vecí znel:

„Je však aj iné rozdelenie vecí: sú totiž buď mancipačné alebo nemancipačné. Mancipačné sú napríklad tieto: pozemok na italskej pôde, ďalej stavby na italskej pôde, ďalej otroci a tie zvieratá, ktoré sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom, ako dobytok, kone, osly, a vidiecke pozemkové služobnosti.“⁸

V tomto fragmente Gaius vymedzil, že zvierat aby sa považovalo za mancipačnú vec muselo spĺňať podmienku „dať sa skrotiť jarmom⁹ alebo sedlom“. Tu nachádzame prvú dišputu, v ktorej sa nevedeli zhodnúť už sabiniáni s prokuliánmi:

„Je ale otázka, ako sa má rozumieť tomu, keď sme povedali, že mancipačné sú tie zvieratá, ktoré sa dajú skrotiť: neskrótia sa totiž hneď, ako sa narodili. A učitelia našej školy sa teda domnievajú, že mancipačnými vecami sa stávajú hneď, ako sa narodili. Naproti tomu Nerva a Proculus a ostatní stúpení druhej školy sa domnievajú, že mancipačnými vecami sa stávajú až vtedy, keď boli skrotené. A keby nemohli byť skrotené pre prílišnú divokosť, začínajú byť mancipačnými vecami v tej dobe, keď dosiahnu takého veku, keď zvyčajne bývajú skrotené.“¹⁰

Sabiniáni teda považovali hovädzí dobytok, kone alebo osly za mancipačnú vec už momentom narodenia, zatiaľ čo prokuliáni až momentom kedy sa zvieratá skutočne skrotili. Prípadne momentom kedy sa bežne také zvierat skrotili. V tomto smere sa jednoznačne prikláňam k prokuliánskemu názoru hneď z niekoľkých dôvodov. Za prvé, domestikácia

¹ Gai Inst. 2, 10-11. Pozri: GAIUS. *Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Preložil: KINCL, Jaromír. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 97.

² Gai Inst. 2, 2. GAIUS, ref. 1, s. 97.

³ Gai Inst. 2, 12-13. GAIUS, ref. 1, s. 97.

⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Římské soukromé právo. Systém a instituce*. 2. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016. s. 100.

⁵ Gai Inst. 2, 18. GAIUS, ref. 1, s. 101.

⁶ Gai Inst. 2, 19. Tamtiež.

⁷ Gai Inst. 2, 22. Tamtiež.

⁸ Gai Inst. 2, 14a. GAIUS, ref. 1, s. 99.

⁹ „...drevená časť postroja pre ťažný dobytok spoločný jednému páru...“ KAČALA, Ján et al. *Krátky slovník slovenského jazyka*. 4. doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda, 2003.

¹⁰ Gai Inst. 2, 15. GAIUS, ref. 1, s. 99.

a skrotenie zvierat bolo podstatným prvkom na nadobudnutie vlastníctva k divým zvieratám (*res nullius*), ktoré rozanalyzujeme ďalej v texte. Za druhé, aby bola vec mancipačná dáva zmysel aby sa úplne podriadila moci jeho pána.¹¹ Ako posledný a hlavný argument považujem ten, že zmysel vycvičenia zvierat je aj ten aby pri formálnom úkone prevodu (mancipácie) bolo poslušné a skrotené, keďže muselo byť na tomto úkone prítomné.¹² Len ťažko si predstaviť mancipáciu so zvieratom, ktoré by pohrýzlo svojho pána. Z týchto dôvodov sa teda prikláňam k prokuliánskemu názoru, že zviera sa stalo mancipačnou vecou až momentom skrotenia, alebo vekom kedy zvyčajne toto zviera je skrotené. Takýto právny stav by značne aj spružnil obchod v tej dobe, pretože napríklad koňa, ktorý ešte nebol skrotený a nedosiahol na to ani vek, bolo možné nadobudnúť tradíciou.

Ďalšou problematickou časťou sa zdá byť výpočet zvierat vo fragmente Gai Inst. 2, 14a: „*ako dobytok, kone, osly*“. Giovanni Nicosia zastáva názor, že ide o taxatívny výpočet, pretože klasickí právnici sa snažili obmedziť počet mancipačných vecí, aby spružnili obchod.¹³ Taliansky romanista Gain Luigi Falchi poukázal, že v prvom rade išlo o vytvorenie abstraktnej kategórie mancipačných vecí.^{14 15} S uvedeným názorom Falchiho sa stotožňujem. Ak by nešlo o demonštratívny výpočet ale taxatívny predpokladám, že aj uvedený fragment by znel úplne inak. Okrem toho samotné znenie¹⁶ používa latinský pojem „*velut*“. „*Velut*“ prekladá latinský slovník ako „1. ako 2. akoby, 3. **ako napríklad**.“¹⁷ Teda aj oficiálne latinské znenie Gaiovho fragmentu používa pojem slúžiaci na demonštratívny výpočet. Z tohto dôvodu je podľa môjho názoru chybné domnievať sa že ide o taxatívny výpočet.

Keďže Gaiov text v súčasnosti neexistuje v úplnej a pôvodnej forme, musia medzery vyplňať právnici. Giovanni Nicosia vo svojom diele uvedenú kategóriu zvierat konkretizoval na hospodárske.¹⁸ Aj súčasní slovenskí romanisti, spájajú s mancipačnými vecami len hospodárske ťažné zvieratá.¹⁹ S týmto názorom sa však stotožňujem len z polovice. Je veľmi pravdepodobné, že Rimania skutočne mali na mysli len hospodárske zvieratá, keďže celá kategória mancipačných vecí, tvorila také veci, ktoré slúžili na poľnohospodárske účely. Uvedené možno čiastočne podložiť Gaiovým fragmentom:

„*Nemancipačné (veci) sú tiež divoké šelmy, ako medvede a levy, ďalej tiež tie zvieratá, ktoré sa zvyčajne k šelmám počítajú, ako slony a ťavy. A je preto irelevantné, že tieto zvieratá sa dajú skrotiť jarmom alebo sedlom. Lebo v tej dobe, kedy sa určovalo, že niektoré veci sú mancipačné a niektoré nemancipačné, neboli tieto zvieratá známe ani podľa mena.*“²⁰

¹¹ DE VISSCHER, Ferdinand. Mancipium et res mancipi. In *Studia et documenta historiae et juris*, 1936, roč. 2, s. 293.

¹² BRTKO, Róbert. *Kontroverzie medzi prokuliánmi a sabinianmi*. 1. vyd. Levoča: Vydavateľstvo MTM. 2020, s. 72.

¹³ NICOSIA, Giovanni. Animalia quae collo dorsove domantur. In *IVRA*, 1967, roč. 18, s. 96.

¹⁴ FALCHI, Gian Luigi. *Le controversie tra sabiniani e proculiani*. Milano: Giuffrè, 1981, s. 104.

¹⁵ BRTKO, ref. 12, s. 72.

¹⁶ Napríklad v GAIUS, ref. 1, s. 99.

¹⁷ ŠPAŇÁR, Július. *Latinsko-slovenský slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1987. s. 638.

¹⁸ NICOSIA, ref. 13, s. 96.

¹⁹ BRTKO, ref. 12, s. 67; REBRO, Karol–BLAHO, Peter. *Rímske právo*. 4.vydanie. Bratislava: Iura Edition 2010, s. 217.

²⁰ Gai Inst. 2, 16. GAIUS, ref. 1, s. 99.

Tento fragment síce nehovorí explicitne o hospodárskom využití zvierat, avšak možno to z neho dedukovať, keďže divoké šelmy nepriraduje pod kategóriu mancipačných zvierat napriek tomu, že sú skrotené jarmom alebo sedlom. Len veľmi ťažko si predstaviť poľnohospodárske využitie napríklad leva. Problematickým sa zdá však byť názor romanistov, že ide o „ťažné“ zviera. To že má zviera poľnohospodárske využitie, automaticky neznamená, že je aj ťažné. Napríklad ovca alebo koza, sú bez debaty poľnohospodárske zvieratá, nie je však predstaviteľné aby boli považované za ťažné. Zostáva teda jedine možnosť, že romanisti uvedenú myšlienku vyvodzujú z podmienky skrotenia jarmom a sedlom. Je veľmi diskutabilné či tieto zvieratá možno skrotiť jarmom alebo sedlom. Skrotenie ako je analyzované vyššie sa vzťahovalo skôr k tomu aby bolo zviera poslušné a aby vydržalo mancipáciu. Podľa môjho názoru táto podmienka nesmerovala k tomu, že zvieratá mali bezpodmienečne byť ťažné. Gaius vytvoril kategóriu mancipačných vecí práve z dôvodu ich poľnohospodárskeho úžitku. Preto si myslím, že je potrebné túto kategóriu vykladať širšie a teda zaradiť tam bez pochyby aj ovce alebo kozy a im podobné zvieratá, pretože bezpochyby majú poľnohospodársky význam.

Všetky ostatné veci (t. j. všetky zvieratá, ktoré nezaradujeme do mancipačných vecí) budeme klasifikovať ako veci nemancipačné (*res nec Mancipi*).

VLASTNÍCTVO ZVIERAT

Vlastníctvo k zvieratám sa prevádzalo tradíciou alebo mancipáciou (prípadne in iure cesiou) podľa toho či išlo o mancipačnú vec alebo nemancipačnú. Taktiež mláďa narodené zo zvieratá, ktoré niekomu patrilo sa automaticky stávalo jeho vlastníctvom.²¹ Išlo o plody, ktoré okamžite patrili ususfruktárovi. Ďalšou alternatívou nadobudnutia vlastníctva k zvieratám je okupácia. „Teda všetky zvieratá, ktoré sa chytajú na zemi, v mori či na nebi, teda divoké zvieratá, vtáky a ryby sa stávajú majetkom toho, kto ich chytil.“²²

Gaius v citovanom fragmente (Gai Inst 2, 16) spomína divoké šelmy. Divoké zvieratá²³ (*ferae bestiae*) boli v Ríme voľne žijúce v prírode a ktokoľvek ich mohol okupovať. Boli tzv. *res nullius*, teda nikomu nepatriace veci. K divým zvieratám sa radili aj domáce zvieratá (skrotené), ktoré sa však pravidelne vzdŕaľovali od vlastníka a teda stratili návyk vrátiť sa späť. Divé zviera bolo aj to, ktoré bolo chytené a uväznené, to však ale už nebola *res nullius*, keďže chytením a uväznením došlo k okupácii. Ak zvieraťu sa podarilo utiecť, stalo sa opäť *res nullius*.²⁴

„Divé zvieratá, vtáci a ryby, teda všetky živočíchy, ktoré žijú na zemi, v mori alebo vo vzduchu, stanú sa podľa *iuris gentium* **okamžite vlastníctvom toho, kto ich chytil**. Lebo to, čo bolo pred tým nikoho, patrí podľa prirodzeného rozumu tomu, kto sa toho prvý zmocnil. Nie je v tom nijaký rozdiel, či niekto chytil divé zvieratá a vtákov na svojom vlastnom pozemku alebo na cudzom. [...] Každé divé zviera, ktoré chytíš, bude sa považovať tak dlho za tvoje vlastníctvo, **pokým ho ovládaš**. Ak ale z tvojho ovládania vyviazne a znovu nadobudne pôvodnú prirodzenú slobodu, prestane ti patriť a bude znovu **vo vlastníctve toho, kto ho ako ďalší ovládne**. Za znovunadobudnutú sa však považuje sloboda vtedy, keď

²¹ Inst. 2, 1, 19. CORPUS IURIS CIVILIS. JUSTINIÁNSKE INŠTITÚCIE. Preložil: BLAHO, Peter. Translation. Trnava: Iura Edition. 2000, s. 80.

²² Gai. D. 41, 1, 1, 1.

²³ Kategóriu divých zvierat prebral z rímskeho práva dokonca aj nový český občiansky zákonník v § 1046: „Divoké zvieré je bez pána, dokud žije na svobode.“

²⁴ CORPUS IURIS CIVILIS. JUSTINIÁNSKE INŠTITÚCIE. Preložil: BLAHO, Peter. Translation. Trnava: Iura Edition. 2000, s. 79.

*ti zviera zmizlo z očí, alebo keď ho síce ešte máš na očiach, ale jeho prenasledovanie je ťažké.*²⁵

Z uvedeného fragmentu možno vyvodiť, že aby niekto nadobudol vlastníctvo okupáciou, musel splniť pravidlá, ktoré platili pre držbu. To znamená, že musel zviera ovládnuť fyzicky (corpus) a zároveň musel mať vôľu nadobudnúť vlastníctvo (animus). To že nepostačoval iba corpus môžeme vyčítať z toho, že nie je rozdiel či chyťme divé zviera na svojom pozemku alebo na cudzom. Čiže pokiaľ zviera samo príde na cudzí pozemok a aj sa tam samo uväzní, vlastník pozemku stále nenadobudol vlastnícke právo a môže ho nadobudnúť ktokoľvek iný. Až keď nadobudne animus, teda zistí že zviera má chytené na svojom pozemku a získa vôľu si ho nechať, získal k nemu vlastnícke právo.

Fragment taktiež rieši, kedy vlastnícke právo k zvierat'u zanikne a opäť sa stane res nullius. Teda keď osoba stratí corpus (zviera sa oslobodí, utečie). Bližšie to fragment definuje v podobe zmiznutia z očí alebo by bolo prenasledovanie ťažké. Ak teda zviera utieklo a zmizlo vlastníčkovi z očí stalo sa res nullius a mohol ktokoľvek k nemu nadobudnúť vlastníctvo okupáciou.²⁶ Je pre mňa však nepredstaviteľné, ako by sa v prípadnom spore dokazovalo, že zviera nemal na očiach alebo by bolo prenasledovanie ťažké. Na tomto mieste treba povedať že nový český občiansky zákonník, ktorý sa inšpiroval justiniánskymi inštitúciami, tento fragment vylepšil.²⁷ Český občiansky zákonník teda viaže stratu vlastníctva k zvierat'u, až keď vlastník ho prestane hľadať. To je možno na dokazovanie tiež náročnejšie, avšak určite ide o spravodlivejšiu podmienku. Taktiež označenie zvierat'a nezameniteľným spôsobom vylučuje stratu jeho vlastníctva považujem za správne zlepšenie.

Okupácia divého zvierat'a však podľa nás musí byť úplne dokončená. V rímskom práve však na toto nemali úplne ustálený názor o čom svedčí fragment INST. 2, 1, 13. „*Nie kto sa pýtal, či divé zviera, ktoré je také poranené, že ho možno chytiť, považuje sa hneď za tvoje vlastníctvo. Niektorí si mysleli, že ti patrí okamžite a že ostane tak dlho tvojím vlastníctvom, kým ho prenasleduješ; ak ho ale prestaneš prenasledovať, prestane byť tvojím vlastníctvom a bude patriť tomu, kto sa ho ako ďalší zmocní. Iní sa domnievali, že zviera sa stane tvojím vlastníctvom, až keď ho chytiš. My sme sa rozhodli pre posledný názor, lebo veľa ráz sa niečo prihodí, a ty zviera predsa nechytíš.*“²⁸ Uvedený fragment teda dokazuje, že existovali dva názorové prúdy. Jeden, ktorý pol'ovníkovi priznával vlastnícke právo už strelením zvierat'a pokiaľ ho prenasledoval, druhý až momentom kedy sa ho naozaj zmocnil. Prvý názor jednoznačne odporuje myšlienke a podmienkam okupácie, keďže corpus pri prenasledovaní poraneného zvierat'a ešte nie je úplný. Z tohto dôvodu považujeme za správnejší druhý názor. Teda lovec, ktorý zviera postrelil tak ho musí prenasledovať a až keď ho plne ovládne stáva sa zviera jeho vlastníctvom. Ak by ale zviera postrelil, prenasledoval by ho ale niekto ho predbehol v ovládnutí zvierat'a, tak potom druhý lovec (ktorý zviera ani nestrelil) nadobudol k nemu vlastnícke právo.²⁹ Obdobnú situáciu riešila rímska jurisprudencia v súvislosti s chytaním zvierat do pastí. Ak lovec naštražil past', kedy sa stal vlastníkom zvierat'a? Problém vyriešili povahou pastí. Ak bola

²⁵ Inst. 2, 1, 12. CORPUS IURIS CIVILIS, ref. 24, s. 78.

²⁶ Uvedené však neplatilo na sliepky a husi, ktoré aj keď sa vyplašili a odleteli ostali naďalej vo vlastníctve. Inst. 2, 1, 16.

²⁷ „Zajaté zvíře se stane zvířetem bez pána, jakmile získá svobodu a jeho **vlastník je bez prodlení a soustavně nestíhá nebo nehledá ve snaze je znovu zajmout**. Takové zvíře se však zvířetem bez pána nestane, **je-li označeno takovým způsobem, že lze jeho vlastníka zjistit**“ § 1046 zákona č. 89/2012 Sb. Občanský zákoník.

²⁸ Inst. 2. 1. 13 CORPUS IURIS CIVILIS, ref. 24, 2000. s. 79.

²⁹ SKŘEJPEK, Michal et al. *Římské právo v občanském zákoníku: komentář a prameny. Věcná práva*. Praha: Aufitorium. 2017, s. 111-113.

past' taká že z nej zvierat nemalo šancu uniknúť, tak sa stal lovec vlastníkom v momente kedy sa zvierat chytilo do pasti. Ak bolo možné z pasti uniknúť lovec sa stal vlastníkom zvierat'a až keď sa fyzicky uloveného zvierat'a uchopil.³⁰

Veľmi zaujímavú situáciu riešil Najvyšší súd Československej republiky, keď riešil možnosť okupácie striedornej líšky. „Jen taková nezkracená divoká zvieratá jsou věci ničí, která mají na zdejší území podmínky ke svému životu na svobodě a která se tu vyskytují nebo alespoň se snadno mohou vyskytnouti. Nejsou však jimi taková zvieratá, jež by se u nás těžce aklimatisovala a o nichž může každý snadno seznati, že přišla na svobodu jen uniknutím ze zajetí. Tato zvieratá stávají se věci ničí teprve, až je vlastník opustí.“³¹ Pokiaľ teda utečie zo zoologickej záhrady slon, nie je možné ho okupovať, pokiaľ vlastník (zoologická záhrada) neprejaví vôľu slona opustiť. Nový český občiansky zákonník v § 1049 dokonca vytvoril kategóriu chovaného zvierat'a, ktoré je v zoologickej záhrade alebo ryba v rybníku. Takéto zvieratá teda nie je res nullius. A v § 1046 nový český občiansky zákonník definuje kategóriu divokého zvierat'a ako takého, ktoré žije na slobode, a pokiaľ niekto k nemu nadobudne corpus a animus stane sa zvierat'om zajatým.

Ďalšou kategóriou je zvieratá skrotené:

„Aj pávy a holuby sú podľa prírody divými zvieratami. Nie je dôležité, že podľa svojho zvyku odletia a vždy znova priletia. Ved' včely robia to isté a sú istotne od prírody divými zvieratami. Niektorí aj jeleňov natoľko skrotili, že ujdú do lesa a znova sa vrátia, a predsa nikto nepochybuje, že sú od prírody divé. Pre zvieratá, ktoré sa podľa svojej obvyčajnej vzd'ľujú a vždy sa znovu vrátia, sa uznáva pravidlo, že sa považujú tak dlho za tvoje, pokiaľ majú vôľu sa vrátiť. Ak totiž stratia vôľu sa vrátiť, prestanú ti patriť a stanú sa vlastníctvom toho, kto sa ich ako nasledujúci zmocní, Vôľu vrátiť sa zanechajú očividne vtedy, keď stratili zvyk sa vrátiť.“³²

Ide o osobitný spôsob okupácie, pretože vlastník zvierat'a ho neovláda fyzicky, ale mentálne. Zvierat je teda na slobode ale má vôľu ostať pri svojom vlastníkovi. Uvedený fragment opisuje aj taký spôsob ochočenia, že vlastník naučí zvierat aby sa k nemu vracalo. Rímska jurisprudencia na toto používala pojem „*animus revertendi*“.³³ V tomto prípade si taktiež neviem predstaviť ako by sa v nejakom spore preukazovala vôľ zvierat'a. Riešenie však ponúka český občiansky zákonník v § 1047 ktorý in fine ustanovuje: „*Platí, že primeranou dobou pre návrat zvierat'a k vlastníkovi je doba šiestich týždňov.*“

Poslednou kategóriou zvierat je zvierat domáce, ktoré nájdeme upravené v § 1048 českého občianskeho zákonníka. „*Domáce zvierat sa považuje za opustené, pokiaľ je z okolností zrejmý vlastníkov úmysel zbaviť sa zvierat'a alebo ho vyhnat'. To platí aj o zvieratí záujmového chovu.*“ Keď teda domáce zvierat utečie nestáva sa res nullius ale zostáva vo vlastníctve ako keby išlo o vec stratenú. Ako ale vymedziť aké zvierat je domáce? Odpoveď ponúka dôvodová správa, ktorá vymedzuje domáce zvieratá ako také zvieratá, ktoré sa pridržiujú človeka a na slobode v prírode sa nevyskytujú vôbec (napríklad kôň) alebo spravidla (napríklad hus).³⁴

³⁰ D. 41, 1, 55.

³¹ Rozhodnutie NS Československej republiky z 29. 1. 1942, sp. zn. Rv I 919/41.

³² INST. 2, 1, 15. CORPUS IURIS CIVILIS, ref. 24, s. 15.

³³ SKŘEJPEK, ref. 29, s. 112.

³⁴ SPÁČIL, Jiří et al. *Občanský zákoník III. Věcná práva (§ 976–1474)*. 2. vyd. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 262.

ZÁVER

V tomto príspevku sme sa zaoberali vlastníctvom zvierat ako vecí z pohľadu rímskeho práva. Z pohľadu kategorizácie bolo najproblematickejšie zaradenie zvieratá do kategórie mancipačných vecí, ktorá mala v tom čase obrovský význam pre obchodné styky. V rámci príspevku sme dospeli k názoru, že zviera sa stalo mancipačnou vecou až momentom skrotenia jarmom či sedlom alebo ak dosiahlo vek, kedy obdobné zvieratá zvyknú byť skrotené. Teda nestotožňujeme sa so sabiniánskym názorom, že zviera je mancipačnou vecou už momentom narodenia.

V rámci príspevku taktiež otvárame romanistickú polemiku, či mancipačným zvieratám musia byť aj ťažné zvieratá. Je nepochybné, že muselo ísť o hospodárske zvieratá, avšak nemáme za to, že by muselo bezpodmienečne ísť aj o zvieratá ťažné. Túto kategóriu vykladáme teda širšie ako väčšina súčasných romanistov.

Príspevok otvára aj otázku nadobúdania vlastníctva k zvieratú okupáciou. V rámci tejto problematiky existuje niekoľko problematických situácií, ktoré rímske právo obdivuhodne vyriešilo, a tieto riešenia vo vylepšenej podobe sa recipovali aj do súčasného nového českého občianskeho zákonníka. Napríklad rímskoprávne riešenie situácie kedy vlastníctvo k zvieratú zanikne jeho oslobodením a zmiznutím z očí vlastníka, nový český občiansky zákonník pozmenil tak, že vlastníctvo zanikne až keď vlastník prestane zviera hľadať, to ale neplatí ak by bolo zviera označené. Taktiež k zvieratám „*animus revertendi*“, teda zvierat ktoré sú slobodné ale sú ochočené a vždy sa k svojmu vlastníkovi vrátia, podľa rímskeho práva vlastníctvo zanikalo stratením vôle zvieratá sa vrátiť. To je však pomerne náročné na dokazovanie a preto nový český občiansky zákonník toto pravidlo doplnil o dobu 6 týždňov, ktorá ak uplynie a zviera sa nevráti, tak sa má za to, že zviera vôľu vrátiť sa stratilo.

V tejto problematike možno uvidieť úžasný prístup českej legislatívy, ktorá pri tvorbe nového občianskeho zákonníka siahla po rímskom práve a vo veľkej miere sa ním inšpirovala. Obdivuhodný je aj spôsob prebratia noriem, kedy sa český zákonodarca vysporiadal s neurčitými a problematickými časťami fragmentov z rímskeho práva. Ak by aj náš zákonodarca sa v budúcnosti po vzore Českej republiky inšpiroval rímskym právom pri rekodifikácii občianskeho zákonníka, posunulo by to náš právny systém mál'ovým krokom.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Lukáš Hájek

lukas.hajek@flaw.uniba.sk

Interný doktorand

Univerzita Komenského v Bratislave

Právnická fakulta

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva,

Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava 1

Slovenská republika

Obmedzenia autonómnej vôle vlastníka: historické skúsenosti a nové výzvy

Ján Ivančík

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

IVANČÍK, Ján. Obmedzenia autonómnej vôle vlastníka: historické skúsenosti a nové výzvy. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 13-22.

Vlastnícke právo je definované ako absolútne panstvo nad vecou. V historickom vývoji však dochádzalo k rôznym dôvodom limitácie vôle vlastníka z verejného i súkromného záujmu. Tieto obmedzenia mali neraz ideologický charakter, ale nedávne skúsenosti nás učia aj o nových príčinách limitácie autonómnej vôle vlastníka, ktoré právna úprava ani doposiaľ nepredvídala. Pri hľadaní proporcionality súčasných limitácií to môže byť práve historická skúsenosť, ktorá nám pomôže určiť, či je obmedzovanie práv vlastníka riadne a racionálne odôvodnené alebo nie.

ABSTRACT

IVANČÍK, Ján. Limitations of the owner's autonomous will: historical experiences and new challenges. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 2, p. 13-22.

The ownership right is defined as absolute power over a property. However, in the historical development, there have been various reasons for limitation of the owner's will in the public interest. These restrictions have often been ideological, but recent experience also teaches us about new causes for limitation of the autonomous will of the owner. These restrictions are often not yet foreseen by the legislator. While assessing the current limitations, the historical experience may provide a valuable source of inspiration for determination whether limitations are duly and rationally reasoned or not.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

dispozičné práva, vlastníctvo, obmedzenia, verejný záujem, pandémia

KEYWORDS

disposition rights, ownership, restrictions, public interest, pandemic

ÚVOD

Charakteristika, resp. snaha o definovanie vlastníckeho práva prešli v dejinnom procese mnohorakým vývojom, ktorý v žiadnom prípade nemožno označiť za lineárny. V tejto súvislosti sa menili aj ingerencie rôznych subjektov, ktoré sú oprávnené vo väčšej alebo menšej miere zasahovať do výkonu práv vlastníka. Niektoré z týchto presahov majú charakter súkromnoprávny, iné si vynucuje štátna moc svojou autoritou. Ich charakter môže byť plne súladný s demokratickým režimom, ale už aj v modernom vývoji máme na Slovensku bohaté skúsenosti s obmedzeniami vlastníckych oprávnení, ktoré sú v príkrom rozpore s ideami kontinentálneho právneho myslenia.

Nakoľko je genéza tohto inštitútu dlhá takmer ako ľudstvo samo, mohlo by sa zdať, že už azda ani neexistuje právna otázka, ktorá v tejto súvislosti ešte nebola zodpovedaná. Fakt, že to tak nie je potvrdzujú aj skúsenosti s pandemickou situáciou, ktorá nárazovo

vyvolala množstvo aplikačných otázok, na ktoré musí právo reagovať. Nevyhli sa ani rozsahu vlastníckych oprávnení a možnosti ich limitovania.

Cieľom tohto príspevku je poukázať na ideové východiská koncepcie vlastníckeho práva ako neobmedzeného panstva nad vecou, ktoré však nikdy v historickom vývoji nezostalo bez ovplyvnenia vonkajších, limitujúcich, faktorov. V nadväznosti na tento vývojový prierez sa budeme snažiť o analýzu vybraných obmedzení vlastníckeho práva, a to s akcentom na tie, pri ktorých identifikujeme takpovediac nevyhnutnosť kumulatívneho pôsobenia výkonu vlastníckych práv, aby došlo k ohrozeniu právom chráneného záujmu. Sústrediť sa pritom budeme na súčasné výzvy, s myšlienkovým dôrazom na obdobie spojené s pandémiou vírusu COVID-19.

ABSOLÚTNY CHARAKTER VLASTNÍCKEHO PRÁVA?

Súčasný kontinentálny vnímanie vlastníckeho práva je v rozhodnej miere späté s rímskoprávnym odkazom, ktorý výrazne nadväzuje na helenistickú filozofickú tradíciu.¹ Charakter tohto vecného práva v rímskom práve vyjadruje už samotná pojmológia, ktorá je na jeho označenie využitá, teda *dominium*,² resp. *proprietas*.

Ide o vyjadrenie úplného a všeobecného právneho panstva nad vecou, ktoré právna romanistika odvodzuje z postavenia *patris familias* a z jeho absolútnej moci nad rímskym domom (*manus*). Práve z neho sa následne oddelilo *dominium ex iure Quiritium* ako zvrchované panstvo nad hmotnými vecami.³

Vlastníctvo v rímskom práve teda definuje najmä absolútnosť (v zmysle pôsobenia *erga omnes*), všeobecnosť (ktorú Rimania vnímali bez potreby kategorizácie oprávnení k veci, ktoré až neskôr odvodila práca pandektistov) a priamosť pôsobenia (vlastník nepotrebuje k výkonu svojich práv žiadneho sprostredkovateľa).⁴ Ani vyššie uvedené však neznamena, že v rímskom práve nedochádzalo k žiadnym zásahom do vlastníckych oprávnení.⁵ Práve naopak, škála rôznorodých presahov a obmedzení bola pomerne široká a iba ťažko možno nájsť delenie, ktoré by vyčerpávajúco obsiahlo všetky nuansy.

Zo systematického hľadiska je očividné, že niektoré obmedzenia vyplývajú z predpisov verejného práva a sledujú najmä verejný záujem (napr. stavebné obmedzenia týkajúce sa maximálnej výšky budov, sakrálné, či sanitárne obmedzenia, daňové zaťaženie),⁶ zatiaľ čo ďalšie zásahy do absolútnej povahy vlastníckeho práva predstavujú obmedzenia

¹ Pre viac ohľadom prepojenia rímskeho práva a gréckeho odkazu pozri ŽIDLICKÁ, Michaela – CIPROVSKÝ, Tomáš – DOSTALÍK, Petr. *Vliv římského práva na evropské právní myšlení. Pocta Valentinu Urfu-sovi*. Brno: Masarykova Univerzita, 2016, s. 33 a nasl.

² Tento pojem je doložený až na sklonku republikového obdobia. BERGER, Adolf. *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*. Philadelphia: The American Philosophical Society, 1980, s. 441.

³ SOMMER, Otakar. *Učebnice soukromého práva římského*. Díl. II. Právo majetkové, Praha: Práca, 1935, s. 180.

Sommer však zároveň poukazuje na skutočnosť, že od kviritského vlastníctva treba odlišovať vzťahy k provinčnej pôde, pri ktorej si „*římsky stát uhájil proti súkromníkom svoju zvrchovanosť takou mierou, že aj moderné sociálne poňatie vlastníctva za rímskou koncepciou pokrívá*“.

⁴ SKŘEJPEK, Michal. *Římske právo soukromé. Systém a instituce*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2011, s. 103.

⁵ Na tomto mieste je potrebné skonštatovať, že právny prístup k vlastníctvu nebol v Ríme unifikovaný. Kontroverzie vznikali najmä počas klasického obdobia v mnohých otázkach, a to ako pri formách vzniku vlastníckeho práva, dedičskej postupnosti, tak aj pri niektorých typoch obmedzení vlastníckeho práva. Pre viac pozri: BRTKO, Róbert. *Kontroverzie medzi prokuliánmi a sabiniánmi*. Levoča: Vydavateľstvo MTM, 2020, s. 30 a nasl.

⁶ Viac ohľadom verejnoprávných obmedzení vid'. SKŘEJPEK, Michal. *Ius publicum, ius privatum*. In *Acta Universitatis Carolinae : Iuridica*, roč. 38, č. 2-3, 1992, str. 74 a nasl.

založené na súkromnoprávnom zásahu. V druhom menovanom prípade môže ísť o obmedzenia realizované so súhlasom vlastníka (najmä služobnosti alebo existencia spoluvlastníckeho vzťahu) alebo o obmedzenia, ktoré majú za cieľ zabezpečiť súkromný záujem aj napriek neexistencii súhlasu vlastníka (takéto presahy vyplývali najmä z úpravy susedských vzťahov). Vzhľadom na charakter antickej spoločnosti však musíme akcentovať, že obmedzenia vlastníckeho práva mohli prameniť aj z rôznych ďalších skutočností, ako napríklad postavenia rodiny v spoločnosti, náboženských vplyvov, statusu jednotlivca alebo mocenských, či zahraničnopolitických záujmov štátu.⁷ Práve v tejto kategórii obmedzení nachádzame mnohé, ktoré nadväzujú na skutočnosť, že vecou v rímskom práve bola často aj ľudská bytosť a moc hlavy rímskej rodiny sa vzťahovala aj na ostatných členov agnátскеj rodiny. Ilustrovať to možno na obmedzeniach smerujúcich k ochrane telesnej integrity otroka.⁸ Obmedzenie vlastníckeho práva v najvšeobecnejšej rovine, t.j. vyvlastnenie, však zostáva v rímskom práve doposiaľ predmetom živej polemiky.⁹

S ohľadom na dopady, ktoré zanecháva na súčasnej spoločnosti kríza spojená s pandémiou vírusu COVID-19 je zaujímavým aspektom aj dopad nákazlivých chorôb na obmedziteľnosť vlastníckeho práva. Hoci sú dochované pramene v tejto oblasti pomerne limitované, okolnosti komparovateľné so súčasnými skúsenosťami nachádzame v prípade moru, ktorý sa šírila v byzantskej časti Rímskej ríše v rokoch 541–549, teda za vlády cisára Justiniána. Ide o prvý historicky jasne dochovaný prípad moru, o ktorom podali správu najmä Procopius a Ján z Efezu. Dopady na chod impéria boli katastrofálne, a to nielen v materiálnej rovine, ale aj v poklese populácie, ktorá sa celoplošne odhaduje na 40%.¹⁰ Na odstránenie následkov epidémie, ale tiež na predchádzanie jej šírenia boli prijaté početné opatrenia, pričom jedným z nich bolo aj adaptovanie povinnej karantény pre osoby prichádzajúce do Konštantínopolu. Po absolvovaní karantény obdržali tieto osoby certifikát, ktorým sa nariadená karanténa skončila.¹¹ Počas tohto obdobia teda nemohli osoby v karanténe voľne disponovať ani svojim majetkom, nakoľko k nemu nemali voľný

⁷ Pre viac pozri: KOVÁČIKOVÁ, Jana. *Emptio ab invito: expropriácia ako fenomén práva starovekého Ríma*. In Caro amico: 60 kapitol pro Michala Skřejpka aneb Římské právo napříč staletími, Praha: Auditorium, 2017, s. 234.

⁸ Napríklad Ulp. D. 1,6,1,2: *Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio Romano sunt, licet supra modum et sine causa legibus cognita in servos suos saevire. Nam ex constitutione divi Antonini qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri iubetur, quam qui alienum servum occiderit. Sed et maior asperitas dominorum eiusdem principis constitutione coercetur.* (preklad autora: V dnešnej dobe ale nie je dovolené žiadnym ľudom, žijúcim pod rímskou nadvládou, nad mieru a bez zákonom uznaného dôvodu si počinat kruto voči vlastným otrokom. Podľa konštitúcie božského Antonína totiž ten, kto bezdôvodne usmrtil svojho otroka, má byť potrestaný nie inak než ten, kto usmrtil cudzieho otroka. A konštitúciou toho istého cisára je zakázané príliš tvrdé zaobchádzanie pánov s otrokmi.). Obdobne tiež Gai. I. 53.

Obmedzenia nakladania s otrokmi sú identifikovateľné napríklad aj vo fragmentoch: D. 48,8,6 (zákaz kastrácie otrokov), D. 24,3,24,5 (povinnosť zdržať sa krutosti voči otrokom manželky) alebo C. J. 7,6,3 (ponechanie otroka v chorobe, ktoré má právne rovnaké následky ako jeho prepustenie).

⁹ Pre viac pozri napr. IVANČÍK, Ján. Vybrané inštitúty obmedzenia vlastníckeho práva vo verejnom záujme v rímskom a súčasnom slovenskom práve. In: *Banskobystrické zámocké dni práva: Právno-teoretické a historické konotácie inštitútov práva v súčasnosti*. - : 1. vyd., Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici - Belianum, 2020, s. 58-69.

¹⁰ HUREMOVIĆ, Damir. Brief history of pandemics (pandemics throughout history). In *Psychiatry of pandemics*. Cham: Springer, 2019, s. 13.

¹¹ NIE, Wen. The Origin of Quarantine. In *Global Partners in Education Journal*, 2015, roč. 5, č. 2, s. 25. Pozri tiež: BODUL, Dejan. What We (Didn't) Learn from the Pandemic Period of the Roman Empire: The Organization of Civil Justice at the Time of the COVID-19. In *Harmonius: J. Legal & Soc. Stud. Se. Eur.*, roč. 10, č. 1, 2020, 34.

prístup. Niektorí autori však uvádzajú, že prijaté opatrenia boli absolútne neproporcionálne, a to najmä s ohľadom na ich diskriminačný charakter, nakoľko sa vzťahovali najmä na osoby nekresťanského pôvodu. Boli tak založené výlučne na predsudkoch a aplikované obmedzenia nevedli k žiadnemu z deklarovaných cieľov.¹²

Pri definovaní vlastníckeho práva v rímskom chápaní ale nemožno opomínať ani prvok elasticity. Pružnosť vlastníckeho vzťahu spočíva v skutočnosti, že ak bola časť oprávnení vlastníka z akéhokoľvek dôvodu limitovaná, po odpadnutí prekážky sa penzum oprávnení vracia do pôvodného rozsahu.¹³

Odlišná situácia nastáva v období stredoveku, kedy charakter feudálnych pomerov vytvára úplne odlišnú vlastnícku štruktúru. Stredoveká právna veda koncipovala kategóriu "deleného vlastníctva", ktorá sa skladala z *dominium directum* a *dominium utile*, a to v nadväznosti na rozdiely vyplývajúce z *actio directa* a *actio utilis*. Postglosátori následne spojili priame vlastníctvo s oprávneniami feudálneho vlastníka, čím získal povahu vrchného vlastníka. Z pôvodného rímskeho čisto súkromného práva sa tak dostáva do vlastníctva verejnoprávny obsah.¹⁴ Uhorské feudálne právo do značnej miery zmenilo aj del'bu vecí hnutelných a nehnuteľných, čo ovplyvnilo taktiež formy zásahov do vlastníckeho oprávnenia, a to v závislosti od typu veci.¹⁵ Nie je však bez zaujímavosti, že aj v tomto období sa v európskom meradle stretávame pri epidemiologických hrozbách s formou štátom nariadenej karantény a z toho vyplývajúcimi obmedzeniami vlastníckych oprávnení. Príkladom je štyridsaťdňová karanténa zavedená v 14. storočí po vypuknutí moru v Benátkach.¹⁶

Podstatná zmena nastáva po roku 1848, kedy dochádza nielen k výrazným sociálnym zmenám, ale aj počiatkom konštitucionalizmu. Začína sa proces myšlienkového návratu k rímskoprávnym východiskám, tento postoj je zrejmý najmä v rakúskej časti monarchie a teda aj v Čechách. Po vzniku Československa tvorí ústavnoprávny základ nového štátu zákon zo dňa 29. februára 1920 č. 121/1920 Zb. z. a n., ktorým sa uvádza Ústavná listina Československej republiky. Vlastníctvo je v tomto predpise konštituované výlučne na súkromnoprávnej báze, v zmysle §109 ho bolo možné obmedziť iba na základe zákona. Týmto sa v našom prostredí zakladá tradícia ústavnoprávnej ochrany vlastníctva, teda v omnoho širšom rozmere, než iba v prípade vecnoprávnej ochrany.¹⁷

Ideovo sa však do popredia dostávajú aj ďalšie formy obmedzení vlastníctva, ktoré boli v predchádzajúcom období úplne neznáme. Zásadné je najmä postupné presadzovanie tzv. sociálnej funkcie vlastníctva. Akcent na tento rozmer vlastníctva artikuloval v roku 1911 francúzsky právnik León Duguit, podľa ktorého vlastníctvo nie je oprávnenie, ale skôr sociálna funkcia.¹⁸ Uvedený rozmer vlastníctva sa etabloval aj v našich právnych podmienkach, pričom v ústavnom zákone zo dňa 21. júla 1939, č. 185/1939 Sl. Z. o ústave

¹² DREWS, Kelly. A brief history of quarantine. In *The Virginia Tech Undergraduate Historical Review*, 2013, roč. 2, č. 1, s. 63-64.

¹³ SKŘEJPEK, ref. 4, s. 104.

¹⁴ ŽIDLIČKÁ – CIPROVSKÝ – DOSTALÍK, ref. 1, s. 72.

¹⁵ ŠTENPIEN, Erik. *Niekoľko poznámok k prevodu nehnuteľností v Uhorsku do roku 1918*. In: Košické dni súkromného práva I. recenzovaný zborník vedeckých prác, Košice: UPJŠ, 2016, s. 306 a nasl.

¹⁶ CONTI, Andrea Alberto. Historical and methodological highlights of quarantine measures: from ancient plague epidemics to current coronavirus disease (COVID-19) pandemic. In *Acta Bio Medica: Atenei Parmensis*, 2020, roč. 91, č. 2, s. 226.

¹⁷ CAPANDOVÁ, Petra. Vývoj súkromného práva na Slovensku po zániku Habsburskej monarchii. In *Dny práva - 2008 - Days of Law*, Brno: Masarykova univerzita, 2008, s. 426 a nasl.

¹⁸ Pre viac ohľadom diela DUGUIT. León, Las transformaciones del derecho publico y privado pozri napr. FOSTER, Sheila; BONILLA, Daniel. The social function of property: a comparative law perspective. In *Fordham Law Review*, 2011, roč. 80, s. 102.

Slovenskej republiky bol dokonca vyjadrený v ústavnej rovine.¹⁹ Na úrovni európskeho práva dokonca badať názory, že koncept zmluvného práva by mal byť priamo prepojený s myšlienkovou sociálnej spravodlivosti.²⁰

Lazar objasňuje východiská skúmaného smeru nasledovne: *“Náuka vysvetľuje povahu povinnosti vlastníka v tom zmysle, že vlastník je pri použití svojho majetku povinný brať ohľad na spoločnosť, čo je dôsledok príslušnosti jednotlivca k spoločnosti, pričom obmedzuje vlastnícke právo tým silnejšie, čím viac sa uplatňuje v sociálnej sfére.”*²¹

Sociálny aspekt zaväzujúci vlastníka je očividný aj v súčasnej koncepcii slovenského ústavného práva. V zmysle čl. 20 ods. 3 Ústavy SR platí, že *“Vlastníctvo zaväzuje. Nemožno ho zneužiť na ujmu práv iných alebo v rozpore so všeobecnými záujmami chránenými zákonom. Výkon vlastníckeho práva nesmie poškodzovať ľudské zdravie, prírodu, kultúrne pamiatky a životné prostredie nad mieru ustanovenú zákonom.”* Z nášho pohľadu je však viac, než otázne, či takto koncipovaná sociálna funkcia vlastníctva môže reálne viesť k vymožitelnosti prostriedkov na zníženie majetkových nerovností. Preto sa aplikačne chápe tento ústavný rozmer obmedzenia vlastníctva zúžene, a to na jeho výkon, najmä vo sfére zabezpečenia ochrany života a zdravia, ochrany prírody, životného prostredia, objektov pamiatkovej starostlivosti a územného plánovania.²²

Markantné zmeny vo vnímaní vlastníctva nastali v našom právnom poriadku, pochopiteľne, po roku 1948. Snahy o vybudovanie socialistického, resp. komunistického zriadenia boli založené na popretí vlastníckej štruktúry tak, ako ju vníma kontinentálna právna teória, vychádzajúca z rímskoprávných základov. Napriek tomu, že socialistickí filozofi prejavovali voči rímskemu súkromnému právu uznanie, v rozhodnej miere ho odmietali ako prostriedok na budovanie kapitalizmu.²³ Socialistické právne myslenie sa navyše pri každej príležitosti spájalo s pertraktovaním verejného prvku nad súkromným.²⁴

Na tomto základe postupne socialistická právna veda v našich podmienkach dospela k rozdeleniu univerzálneho inštitútu vlastníctva na viaceré druhy vlastníckeho práva, a to aj s odlišnou mierou ochrany - štátne socialistické; štátne družstevné; osobné a súkromné vlastníctvo.²⁵ Úplne sa zmenila aj prizma náhľadu na vlastníctvo, ktoré sa stalo formou organizácie spoločnosti v rámci kolektívu. Absolútny charakter vlastníckeho práva sa vytratil.²⁶ Z tohto pohľadu je otázne, či za daných filozofických východísk ešte možno hovoriť o obmedzovaní autonómie vlastníka alebo skôr ide o povinnosť vlastníka nakladať s predmetom vlastníctva podľa očakávaní právneho poriadku.

Po roku 1989 dochádza k transformácii slovenského civilného práva a v rozhodnej miere aj k návratu k rímskoprávnej tradícii vo vnímaní vlastníckeho práva. V zmysle čl. 20 ods. 1 Ústavy SR má *“vlastnícke právo všetkých vlastníkov má rovnaký zákonný obsah*

¹⁹ § 79 ods. 1 ústavy prvej Slovenskej republiky: *„Vlastníctvo má sociálnu funkciu a zaväzuje majiteľa narábať s ním v záujme všeobecného dobra.“*

²⁰ BRUEGGEMEIER, Gert et al. Social Justice in European Contract Law A Manifesto. In *European Law Journal*, roč. 10, č. 6, 2004, s. 657 a nasl.

²¹ LAZAR, Ján. Interakcia majetkovej nerovnosti a sociálnej funkcie práva (Úvodná úvaha k téme). In *Sociálna funkcia práva a narastajúca majetková nerovnosť. Medzinárodná vedecká konferencia*. Trnava: TYPI UNIVERSITATIS TYRNAVIENSIS, 2018, s. 28.

²² Tamtiež, s. 29.

²³ Porovnaj s: ENGELS, Bedřich. *Anti-Dühring*. In Marx, Karl – ENGELS, Bedřich. Spisy, SV. XX. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1967, s. 117.

²⁴ Porovnaj s: LENIN, Vladimir Il'jič. Listy Kurskému. In *Spisy (november 1920 – marec 1923)*. 45. zväzok. Bratislava: Pravda, 1972, s. 419.

²⁵ ČOKYNOVÁ, Terézia – KÖSZEGHY, Adam. Deformácia vlastníckeho práva vo svetle kodifikácií občianskeho práva v 20. storočí v Československu. In *Historia et theoria iuris*, roč. 11, č. 1, 2019, s. 18-24.

²⁶ GREGOR, Martin. Postavenie rímskeho práva v socialistickej spoločnosti a fenomén socialistickej právnej romanistiky. In *Právny obzor*, roč. 101, č. 1, 2018, s. 35.

a ochranu. Veľká novela Občianskeho zákonníka z roku 1964, teda zákon č. 509/1991 Zb. v §123 vymedzuje vlastníctvo prostredníctvom enumerácie oprávnení vlastníka nasledovne: „Vlastník je v medziach zákona oprávnený predmet svojho vlastníctva držať, užívať, požívať jeho plody a úžitky a nakladať s ním.“ Aj keď tento prístup vychádza z nemeckej kodifikácie, nemožno ho považovať za ideálne riešenie. Nielen že neobsahuje pozitívnu a negatívnu definíciu, ale jednotlivé oprávnenia nie sú rozdelené ani na podstatné a nepodstatné. Pri striktnom gramatickom výklade tak strata akéhokoľvek z vlastníckych oprávnení znamená zánik vlastníckeho práva.²⁷ Ak ale hľadáme na účel právnej normy, je zrejmé, že vlastníčkovi je ponechaná čo najširšia miera oprávnení voči veci, s výnimkou prípadov, kedy mu zákon ukladá explicitne stanovené limitácie.

Rozsah takýchto obmedzení sa však neustále rozširuje, pričom pribúdajú aj nové oblasti limitácie, ktorú pri historickom pohľade neidentifikujeme alebo ich možno označiť iba za marginálne.

Ilustratívne je možné poukázať na súčasný trend narastajúceho počtu obmedzení vlastníckeho práva, smerujúcich k ochrane životného prostredia. Ide napríklad o požiadavky smerujúce k zníženiu energetickej náročnosti budov, zníženiu produkcie odpadov, obmedzovanie využívania niektorých typov palív alebo obmedzenia dopravného charakteru (napr. zvýšenie daní a poplatkov pre automobily nespĺňajúce stanovené environmentálne kritériá²⁸ alebo zavádzanie poplatkov pre vjazd neekologických vozidiel do niektorých mestských častí²⁹). Z nášho pohľadu je práve pri takomto type limitácií vlastníka zaujímavé vykonať test proporcionality.

Pokiaľ totiž skúmame účel obmedzení smerujúcich k ochrane susedských vzťahov³⁰ alebo verejnoprávne reštrikcie,³¹ dochádzame k záveru, že cieľom skúmaných reštrikcií je priamo predchádzať poškodeniu iného právom chráneného záujmu. Akcentujeme na slovo „priamo“, čím máme na mysli, že v prípade, ak by uvedená reštrikcia neexistovala, neobmedzený výkon vlastníckeho práva by mohol priamo a zásadne poškodiť inú právom chránenú hodnotu. Na rozdiel od toho, environmentálne zásahy do vlastníctva (a vo veľkej miere aj zásahy zamerané na sociálnu oblasť) často vykazujú potrebu kumulatívnej na to, aby potenciálne došlo k ohrozeniu inej právom chránenej hodnoty. Ak túto myšlienku rozvineme na jednoduchom príklade, krátka cesta automobilom so vznetovým (t.j. najmä dieselovým) motorom³² po centre mesta môže iba ťažko ohroziť

²⁷ MĽKVY, Matej. K problematike definovania vlastníctva a vlastníckeho práva. In *Historia et theoria iuris*, roč. 11, č. 1, 2019, s. 159.

²⁸ Vid' napr. plánovaná úprava registračného poplatku pre motorové vozidlá z roku 2020, [online]. Dostupné na internete: <<https://www.enviro.sk/33/ekologickejsie-vozidla-sa-maju-zvyhodnit-pri-plateni-registracneho-poplatku-uniqueiduchxzASYZNbdCMBzlaYfeLXVgiAptFEspI9XW6KQEYI/>> [cit. 1.8.2021].

²⁹ Vid' napr. reguláciu v meste Bath, [online]. Dostupné na internete: <<https://www.enviroportal.sk/clanok/kupelne-mesto-bath-zavadza-emisie-poplatky-za-vjazd-aut-do-centra>> [cit. 1.8.2021].

³⁰ Naše myšlienky môžeme ilustrovať aj na pomerne triviálnych príkladoch ako sú obmedzenia v zmysle § 127 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov, t.j. zákaz „ohroziť susedovu stavbu alebo pozemok úpravami pozemku alebo úpravami stavby na ňom zriadené bez toho, že by urobil dostatočné opatrenie na upevnenie stavby alebo pozemku, nesmie nad mieru primeranú pomerom obťažovať susedov hlukom, prachom, popolčekom, dymom, plynmi, parami, pachmi, pevnými a tekutými odpadmi, svetlom, tienením a vibráciami, nesmie nechať chované zvieratá vniknúť na susediaci pozemok a nešetrne, prípadne v nevhodnej ročnej dobe odstraňovať zo svojej pôdy korene stromu alebo odstraňovať vetvy stromu presahujúce na jeho pozemok“

³¹ Opäť možno použiť jednoduché príklady ako sú stavebné reštrikcie na niektorých pozemkoch, určenie maximálnej výšky stavieb alebo určenie využitia pre stanovené nehnuteľnosti.

³² Vychádzame z predpokladu automobilu, ktorý spĺňa všetky technické parametre stanovené predpismi verejného práva. V opačnom prípade ide o porušenie noriem, ktoré obmedzujú vlastníctvo za účelom

verejným predpisom chránený záujem - ochranu ovzdušia, resp. ohrozuje ho v tak zanedbateľnej miere, že je reštrikcia uvalená verejným predpisom zjavne neprimeraná povaha ohrozenia. Na tento účel je nevyhnutná kumulácia opísaných konaní, ktoré vo svojom súhrne sú spôsobilé privodiť ujmu právom chránenému záujmu. Ústavou a právnymi predpismi garantované práva (v našom prípade vlastnícke právo) však majú individuálnu povahu, a preto je otázne, či v teste proporcionality uvedená kumulatívnosť má právnu relevanciu.

Pre doplnenie sa žiada zmieniť aj skutočnosť, že slovenský ústavodarca nad rámec už uvedeného umožňuje extenzívne zásahy do vlastníckeho práva v prípade, ak ide o majetok nadobudnutý nezákonným spôsobom alebo z nelegálnych príjmov.³³

VPLYV PANDÉMIE VÍRUSU COVID-19 NA AUTONÓMNU VÔLU VLASTNÍKA

Pri zmienke o aktuálnych vývojových trendoch, ktoré majú zásadný vplyv na autonómne postavenie vlastníka bez pochyb nemožno obísť ani dopady pandémie spojenej so šírením vírusu COVID-19. Nepochybne ide o veľmi širokú a rôznorodú skupinu dopadov, ktorú nie je z viacerých dôvodov možné vyčerpávajúco pokryť. V prvom rade je aplikácia analyzovaných obmedzení adaptovaná značne "živelne" a nepredvídateľne, z čoho pramení aj stále pribúdajúci počet reštrikcií, majúcich vplyv na vlastnícke oprávnenia. Nižšie uvedené úvahy je preto, aj s ohľadom na rozsah tohto príspevku, potrebné vnímať ilustratívne, nie taxatívne.

Priamo pritom môžeme nadviazať na naše úvahy o proporcionality medzi verejnoprávnym obmedzením výkonu časti vlastníckych oprávnení a sledovaným účelom. Je zrejmé, že opatrenia prijímané v súvislosti s pandemickou situáciou, ktoré v rozhodnej miere obmedzujú základné ľudské práva občanov, majú za cieľ ochranu verejného zdravia a prevenciu pred šírením nebezpečnej, nákazlivej ľudskej choroby.³⁴ Z hľadiska posúdenia proporcionality prijímaných reštrikcií je práve sledovanie účelu opatrení mimoriadne dôležité, nakoľko sa neraz javí, že zavedenie alebo dlhodobá aplikácia niektorých opatrení smeruje skôr k naplneniu politických cieľov. Posudzovanie primeranosti miery zásahu do práv vlastníka preto musí byť vážené s rizikom negatívnych vplyvov na verejné zdravie, ktoré by mohli nastať v prípade, ak by skúmané opatrenie nebolo prijaté.³⁵

Zrejme najzásadnejšie obmedzenia vlastníckeho práva v tomto smere predstavujú dôsledky obmedzenia slobody pohybu, resp. zákaz vychádzania mimo stanovených výnimiek. Tieto dôsledky sa prejavujú jednak v ekonomickom využití predmetu vlastníctva (napr. nemožnosť prenajímať nehnuteľnosti, resp. ich časti, či obmedzenia dopytu po

ochrany odlišných hodnôt, než je ochrana životného prostredia a pri ktorých opäť badať priamu súvislosť s individuálnym ohrozením týchto hodnôt (napr. požiadavka jazdy na technicky nespôsobilom vozidle ohrozuje nielen jeho posádku, ale aj iných účastníkov cestnej premávky, či chodcov alebo majetkové hodnoty).

³³ Čl. 20 ods. 5 Ústavy SR: *"Iné zásahy do vlastníckeho práva možno dovoliť iba vtedy, ak ide o majetok nadobudnutý nezákonným spôsobom alebo z nelegálnych príjmov a ide o opatrenie nevyhnutné v demokratickej spoločnosti pre bezpečnosť štátu, ochranu verejného poriadku, mravnosti alebo práv a slobôd iných. Podmienky ustanoví zákon."*

³⁴ Túto skutočnosť konštatoval aj Ústavný súd SR pri preskúmaní ústavnej konformity uznesenia vlády Slovenskej republiky č. 587 z 30. septembra 2020 k návrhu na vyhlásenie núdzového stavu, a to v náleze sp. zn. PL. ÚS 22/2020-104 zo 14. októbra 2020.

³⁵ Porovnaj s: ZELENÁJOVÁ, Zuzana. Riešenie kolízie práv druhej generácie v rozhodovacej činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky. In *Časopis pro právní vědu a praxi*, ročník 24, č. 3, 2016, s. 377-390.

rôznych tovaroch), ale tiež v nemožnosti riadne užívať predmet vlastníctva aj v súkromnej sfére.

V roku 2021 takýmto spôsobom boli prijaté protipandemické opatrenia, ktoré okrem stanovených výnimiek neumožňovali obyvateľom cestovať z jednej nehnuteľnosti na druhú, prísne reštrikcie tiež zásadne obmedzovali pohyb obyvateľov medzi okresmi.³⁶ V prípade, ak sa chcel vlastník viacerých nehnuteľností premiestniť z jednej na druhú *lege artis*, mohol tak urobiť jedine v prípade starostlivosti o hospodárske zvieratá. Výnimky však umožňovali napríklad aj pobyt v prírode vrátane individuálneho športu v rámci okresu.

V praxi si preto poľahky môžeme predstaviť situáciu, pri ktorej je vlastníčkovi nehnuteľnosti v okrese odlišnom od jeho bydliska verejnoprávnou reštrikciou zakázané užívať predmet svojho vlastníckeho práva. Ako sme už uviedli, keďže skúmaná reštrikcia zásadne smeruje k ochrane verejného zdravia, je na mieste si položiť otázku, či je proporcionálne, aby bol vlastník obmedzený takto extenzívne aj v prípade, ak sa dokáže k predmetu svojho vlastníctva prepraviť bez rizika nákazy (resp. s minimálnym rizikom) s inou osobou, t.j. individuálnou prepravou. Za úvahu tiež stojí komparácia nášho modelového prípadu s výnimkou povoľujúcou prepravu za účelom realizácie individuálnej rekreácie v prírode, resp. individuálneho športu.

Považujeme za vhodné poukázať na závery Ústavného súdu SR, ktoré konštatoval v náleze sp. zn. PL. ÚS 19/09 z 26. januára 2011. Podľa ústavného súdu: *„Ústavnoprávna ochrana slobody vlastníctva nie je len ochranou zužujúcou sa na „púhe“ vlastníctvo, resp. majetok. Právo na ochranu vlastníctva, resp. právo na pokojné užívanie majetku je základným právom, ktoré musí byť vnímané v úzkej súvislosti s ochranou slobodnej sféry a súkromia vlastníka. Vlastnícke právo je súčasťou jadra personálnej autonómie jednotlivca vo vzťahu k verejnej moci. Obmedzenia práva na ochranu vlastníctva a práva na pokojné užívanie majetku musia rešpektovať aj ústavnú hodnotu personálnej autonómie.“*³⁷

Samozrejme, ochrana verejného zdravia je mimoriadne dôležitá, Ústavou SR garantovaná, hodnota, ktorá sa v čase pandémie dostáva do popredia. Ústavný súd SR aj túto skutočnosť už viackrát akcentoval.³⁸ Zásahy do iných práv však napriek tomu nemôžu byť vykonávané bez náležitej primeranosti.

Uvedenú mieru proporcionality ale iba ťažko hľadať v nami zvolenom modelovom príklade. Oproti výnimke smerujúcej k zabezpečeniu možnosti individuálnej rekreácie a športu v prírode totiž nepredstavuje možnosť cesty na inú nehnuteľnosť vlastníka žiadne nepomerné riziko.³⁹ Podľa nášho názoru si túto skutočnosť uvedomuje aj vláda, resp. jej poradné orgány v otázkach prístupu k eliminovaniu pandémie. Problémom je totiž možnosť kontroly dodržiavania vládnych opatrení a stanovených výnimiek. Na tomto mieste

³⁶ Pozri zoznam prijatých opatrení od 1. januára 2021 a penzum stanovených výnimiek v zmysle v uznesenia vlády č. 808 z 31. decembra 2020, [online]. Dostupné na internete: <<https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2020/453/20201231>> [cit. 1.8.2021].

³⁷ Ústavný súd k týmto záverom prišiel pri skutkovej podstate výstavby trvalej stavby na pozemku bez hmotnoprávneho titulu k tomuto pozemku.

³⁸ Pozri najmä rozhodnutie sp. zn. PL. ÚS 13/2020, bod 42), v ktorom Ústavný súd SR konštatuje, že: *„vníma zložitosť a dramatickosť aktuálnej, neustále sa vyvíjajúcej situácie v oblasti verejného zdravia a s tým spojený tlak na mocenské authority, resp. očakávanie na ich konanie. Ústavný súd preto pri rozhodovaní o návrhu na pozastavenie účinnosti ustanovení zákona o elektronických komunikáciách starostlivo zvažoval potrebu ochrany základných práv a slobôd osôb dotknutých napadnutou právnou úpravou, ale aj potrebu chrániť životy a verejné zdravie.“* Uvedený súd potvrdil aj v už citovanom náleze sp. zn. PL. ÚS 19/09 z 26. januára 2011.

³⁹ Obdobne to, samozrejme, platí aj v prípade užívacieho práva k veci, ktoré však nie je potrebné bližšie rozoberať vzhľadom na zameranie tohto príspevku.

je potrebné konštatovať, že monitoring a prípadné sankcionovanie nedodržiavania opatrení sa stávajú náročnejšími s každou pribudnutou výnimkou. Opäť sa tak dostávame k otázke ohrozenia právom chráneného záujmu, avšak nie pri konaní jednotlivca, ale v kumulatívnej forme. Sumárne môžeme konštatovať, že ani tento argument z nášho pohľadu nie je akceptovateľný ako ústavne konformný naratív.

Nemožnosť akceptácie akýchkoľvek zásahov do vlastníckeho práva (resp. práv, ktoré s ním bezprostredne súvisia) s ohľadom na riešenie pandémie explicitne konštatoval Ústavný súd ČR v náleze č. k. Pl. ÚS 106/20 z 22. februára 2021. Ústavný súd pri posúdení paušálneho zákazu maloobchodného predaja okrem iného skonštatoval, že *“vláda zvolila řešení spočívající v paušálním zákazu veškerého maloobchodního prodeje a poskytování služeb v provozovnách, přičemž současně stanovila velké množství výjimek připomínající až „telefonní seznam“ (celkem 36). Základním deficitem tohoto postupu je však okolnost, že z žádného relevantního zdroje není patrné, na základě čeho vláda dospěla právě k tomuto řešení... Již z povahy věci je totiž např. zřejmé, že podstata maloobchodního prodeje spočívá právě v tom, že lidé využívají prodejny v blízkosti svého bydliště (či zaměstnání) a nemusí proto daleko cestovat a využívat veřejné dopravní prostředky... Navíc je třeba při posuzování intenzity zásahu do základního práva svobodně podnikat a napadeným krizovým opatřením nastaveného odlišného zacházení mezi jednotlivými subjekty vycházet i z toho, že v současné době již měla vláda dostatek času, aby přijatá opatření mnohem lépe promyslela a odůvodnila, než tomu bylo v době nastavení omezujících opatření v březnu roku 2020. I pro tuto oblast výkonu veřejné moci totiž platí, že z pohledu plynutí doby je třeba klást na odůvodnění zásahů do základních práv vyšší nároky než na okamžitou reakci v počátku pandemie a s určitou mírou nadsázky lze dokonce hovořit o jistém vztahu úměry mezi intenzitou a odůvodněností zákazů a během času. Důvodem tohoto zpřísnujícího požadavku je tedy jak skutečnost, že měla vláda mnohem více informací, praktických zkušeností a také času napadenou regulaci promyslet a systematicky odůvodnit, ale též okolnost, že dlouhodobý a opakovaný zásah do základního práva (v tomto případě do práva na podnikání) je mnohem invazivnější a „bolestivější“, než krátkodobé a dočasné omezení.”*

Zo slovenských reálií stojí tiež za zmienku disentané stanovisko Petra Straku k nálezu Ústavného súdu Slovenskej republiky č. k. Pl. ÚS 2/2021 z 31. marca 2021 k rozhodnutiu o ústavnej konformite predĺženia núdzového stavu. Tento ústavný sudca okrem iného konštatuje, že *“aj intenzita musí byť priamo úmerná cieľu, ktorý sa sleduje dosiahnuť. Ústavný súd by mal byť veľmi citlivý najmä na prístup pokusov a omylov, ktorý je v zásade v úvode prípustný, no postupom času (napríklad pri komparatívnom pohľade do zahraničia) môže získať status ústavnej diskonformity.”* Odkazuje pritom aj na judikatúru ESLP, ktorá požaduje *“nastolenie spravodlivej rovnováhy medzi požiadavkami všeobecného záujmu a požiadavkami ochrany základných práv jednotlivca. Spravodlivá rovnováha dosiahnutá nebude, ak dotknutá osoba znáša individuálne a nadmerné bremeno.”*⁴⁰

S nastolenou problematikou je, samozrejme, veľmi úzko spätá aj otázka náhrady škody za obmedzenie vlastníckych oprávnení. Je viac, než predvídateľné, že tento problém bude v blízkej budúcnosti mimoriadne široko diskutovaný. Do popredia sa ostatne dostal už v úvode pôsobenia dôsledkov reštrikcií naviazaných na pandemickú situáciu.⁴¹ Tieto aspekty však považujeme za presahujúce rozsah tohto príspevku.

⁴⁰ Straka v tomto ohľade odkazuje najmä na rozsudok Sporrang a Lönnroth v. Švédsko z 23. septembra 1982, sťažnosti č. 7151/75 a č. 7152/75 a rozsudok vo veci Sargsyan v. Azerbajdžan zo 16. júna 2015, sťažnosť č. 40167/06.

⁴¹ Pozri napr.: PROCHÁZKA, Radoslav. *Pomoooc!* In Postoj [online]. Dostupné na internete: <<https://www.postoj.sk/54791/pomoooc>> [cit. 2.8.2021].

ZÁVER

Pandémia spôsobená šírením koronavírusu COVID-19 so sebou priniesla bezprecedentné zásahy do základných práv a slobôd, výkon vlastníckeho práva nevynímajúc. Postupom času však začína byť zrejmé, že nejde o zásah v trvaní niekoľko mesiacov, ale dlhodobý jav, ktorý už nie je možné hodnotiť ako nečakaný element v životnom cykle.

Ohrozenie nebezpečnou ľudskou chorobou sa stalo skutočnosťou, s ktorou sa treba vysporiadať a na obmedzenie jej šírenia je potrebné prijímať aj primerané opatrenia. Či už v prípade tejto choroby alebo inej, budúcej pandémie však civilizácia dostala ťažké ponaučenie, že treba byť pripravený aj na kruté životné okolnosti. V dlhodobom meradle je však nevyhnutné hľadiť práve na mieru proporcionality prijímaných opatrení, pretože v opačnom meradle sa z konceptu vlastníckeho práva vytráca podstata jeho absolútnosti.

Zároveň ide o príležitosť zamerať sa aj na ďalšie zásahy do vlastníckych oprávnení, ktoré rovnako nesmú byť akceptované živelne, ale iba na základe starostlivej úvahy o ich nevyhnutnosti. V opačnom prípade môže vlastnícke právo poľahky prísť o významnú časť svojej „elasticity“.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Ján Ivančík

jan.ivancik@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

P.O.BOX 313

810 00 Bratislava

Vplyv nadobudnutia vlastníckeho práva k bytu na spoločný nájom manželov¹

Zuzana Klincová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

KLINCOVÁ, Zuzana. Vplyv nadobudnutia vlastníckeho práva k bytu na spoločný nájom manželov. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 23-35.

Autorka v príspevku analyzuje právne následky nadobudnutia výlučného vlastníckeho práva jedného z manželov k bytu v spoločnom nájme bytu manželov počas trvania manželstva, a to najmä v nadväznosti na analýzu rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 29. októbra 2019, sp. zn. 1 Cdo 37/2019 uverejneného v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky 3/2020 pod číslom 29.

ABSTRACT

KLINCOVÁ, Zuzana. Effect of the acquisition of ownership of a dwelling on the spouses' joint tenancy. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 2, p. 23-35.

In the submitted paper, the author analyses the legal consequences of the acquisition of the exclusive ownership right of one of the spouses to the jointly rented flat of the spouses during the marriage, following the analysis of the decision of the Supreme Court of the Slovak Republic of 29 October 2019, Case No. 1 Cdo 37/2019 published in the Collection of Opinions of the Supreme Court and Decisions of the Courts of the Slovak Republic 3/2020 under No. 29.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

spoločný nájom bytu manželov, výlučne vlastnícke právo, užívacie právo manžela, prechod nájmu bytu, prevod vlastníckeho práva, zánik nájmu bytu

KEY WORDS

joint tenancy flat of the spouses, exclusive right of ownership, right of use of the spouse, transfer of tenancy, transfer of ownership, termination of tenancy

ÚVOD

Skončenie nájmu predstavuje v každom záväzkovoprávnom vzťahu založenom zmluvou o nájme bytu azda najproblematickejšiu fázu zmluvného vzťahu. Ak k tomu pridružíme aj problematiku skončenia manželského zväzku, hneď úvodom je zrejmé, že situácia bude o poznanie komplikovanejšia. Práve zánik nájmu bytu v kontexte zániku manželského zväzku a v kontexte predchádzajúceho nadobudnutia výlučného vlastníckeho práva k bytu jedným z manželov, sme v tomto článku podrobili kritickej analýze, a to vychádzajúc primárne z rozhodnutia Najvyššieho súdu Slovenskej republiky zo dňa 29. októbra 2019, sp. zn. 1 Cdo 37/2019 uverejneného v Zbierke stanovísk Najvyššieho súdu a rozhodnutí súdov Slovenskej republiky 3/2020 pod číslom 29. V Rozhodnutí Najvyšší súd Slovenskej republiky zaujal stanovisko k právnemu postaveniu manželky ako

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-18-0199.

pôvodnej nájomníčky bytu nadobudnutého do výlučného vlastníctva manžela počas trvania manželstva, a to práve na skončenie nájomného vzťahu. Pre lepšie pochopenie problematiky úvodom prinášame stručný pohľad na genézu celého právneho problému, pričom následne budeme analyzovať parciálne vyvstávajúce právne otázky.

SKUTKOVÝ STAV

V pertraktovanom prípade došlo k naplneniu dikcie ustanovenia § 703 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občiansky zákonník v znení neskorších predpisov (ďalej len „*Občiansky zákonník*“), a preto vznikol počas trvania manželstva spoločný nájom bytu manželov.

Platné súkromné právo pripúšťa možnosť modifikácie bezpodielového spoluvlastníctva. Vzhľadom k tomu podpísala manželka počas trvania manželstva notársku zápisnicu o zúžení bezpodielového spoluvlastníctva manželov, v zmysle ktorej sa zúženie bezpodielového spoluvlastníctva vzťahovalo na nadobúdanie nehnuteľnosti vrátane bytu, ktorý mali manželia v spoločnom nájme. Následne, manžel dňa 07.04.2000 nadobudol do výlučného vlastníctva byt, ktorý bol pôvodne v spoločnom nájme oboch z nich. Tým došlo na strane manžela k zániku nájmu bytu splynutím práv a povinností podľa ustanovenia § 584 Občianskeho zákonníka. Dôvod zániku nájmu bytu je vo vzťahu k manželovi jednoznačný a bez akýchkoľvek aplikačných diskrepancií. V nadväznosti na takto vymedzený skutkový stav, ostáva predmetom právneho posúdenia, aké postavenie platné právo Slovenskej republiky v takejto situácii priznáva manželke, ktorá sa nestala vlastníčkou bytu a ktorej pôvodne svedčalo právo spoločného nájmu bytu manželov. Pre úplnosť uvádzame, že po nadobudnutí výlučného vlastníckeho práva manželom, nedošlo následne k uzatvoreniu novej nájomnej zmluvy. V predmetom konaní manželka, ktorá bola v postavení žalobkyne, neodvodzovala právo k bytu zo žiadneho iného právneho titulu než je spoločný nájom bytu manželov. Manželka následne byt obývala a užívala sama až do roku 2010, kedy došlo k zániku manželstva rozvodom, pričom vlastník bytu podal následne proti ex-manželke návrh na vypratanie nehnuteľnosti.

PRÁVNE POSÚDENIE

Všeobecne k spôsobom vzniku a zániku spoločného nájmu bytu manželov

Problematika spoločného nájmu bytu manželov sa v porovnaní so všeobecnou úpravou nájmu vyznačuje viacerými špecifikami. Ide o osobitný prípad spoločného nájmu, ktorý svedčí obom manželom spoločne a nedielne.²

Predmetom tohto príspevku nie je komplexná analýza inštitútu spoločného nájmu bytu manželov, preto sa jeho vymedzeniu budeme venovať len okrajovo, a to najmä s akcentom na jeho vznik a zánik.

Právnu úpravu vzniku spoločného nájmu bytu manželov nachádzame v ustanovení § 703 a nasl. Občianskeho zákonníka.³ Za predpokladu, že manželstvo trvá, a obaja manželia, prípadne minimálne jeden z nich sa stane nájomcom bytu, automaticky vzniká aj spoločný nájom bytu manželov. Ten vzniká priamo zo zákona. Výnimku predstavujú napríklad situácie zakotvené v ustanovení § 703 ods. 3 Občianskeho zákonníka, a teda keď manželia spolu nežijú, ako aj situácia, ak je spoločným nájomcom bytu ešte ďalšia

² FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník. 4. zväzok (záväzkové právo-zmluvy)*. Veľký komentár, 2. aktualizované a rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2015, s. 436.

³ V príspevku neanalyzujeme nájom družstevného bytu.

osoba (R 24/1980). V prípade spoločného nájmu bytu s tretích subjektom, môže vzniknúť jedine spoločný nájom podľa ustanovenia § 700 Občianskeho zákonníka, prípade odvodene právo užívať byt z titulu rodinnoprávneho vzťahu.

Rovnako aj v prípade, ak jeden z manželov bol pred uzatvorením manželstva výlučným nájomcom bytu, po uzatvorení manželstva dochádza k tzv. osobitnej singulárnej sukcesii, a do postavenia nájomcu vstupujú podľa ustanovenia § 704 Občianskeho zákonníka po uzatvorení manželstva obaja manželia ako spoloční nájomcovia bytu. V zmysle rozhodovacej praxe však musia manželia pred vznikom spoločného nájmu bytu viesť spoločnú domácnosť, nevyžaduje sa však, aby to tak bolo v byte, ktorý má byť v spoločnom nájme manželov. Ak je jeden z manželov výlučným vlastníkom bytu, nájomné právo druhého manžela k bytu po uzatvorení manželstva nevzniká. Ten manžel, ktorý nie je vlastníkom bytu odvodzuje svoje právo užívať byt z rodinnoprávneho vzťahu.

K vyvodzovaniu relevantných záverov tohto príspevku je nevyhnutné podrobiť analýze najmä zánik spoločného nájmu bytu manželov. Ten je osobitne upravený v ustanoveniach § 705, § 707 a § 708 Občianskeho zákonníka. K zániku spoločného nájmu nedružstevného bytu manželov dochádza nasledovnými, zákonom a rozhodovacou praxou predpokladanými spôsobmi:

- (a) dohodou, uzatvorenou po rozvode manželstva podľa ustanovenia § 705 ods. 1 Občianskeho zákonníka, ktorá zakladá zrušenie práva spoločného nájmu bytu manželov, pričom výlučným nájomcom bytu sa stane subjekt určený v dohode (jeden z manželov);
- (b) rozhodnutím súdu o zrušení spoločného nájmu bytu po rozvode manželstva podľa ustanovenia § 705 ods. 1 Občianskeho zákonníka, pričom výlučným nájomcom bytu sa stane subjekt určený právoplatným súdnym rozhodnutím (jeden z manželov);
- (c) smrťou jedného z manželov podľa ustanovenia § 707 ods. 1 Občianskeho zákonníka sa stáva výlučným nájomcom bytu pozostalý manžel;
- (d) vyhlásením jedného z manželov za mŕtveho podľa ustanovenia § 707 ods. 1 Občianskeho zákonníka sa stáva výlučným nájomcom bytu pozostalý manžel;
- (e) v prípade trvalého opustenia spoločnej domácnosti podľa ustanovenia § 708 Občianskeho zákonníka sa stáva výlučným nájomcom bytu ten z manželov, ktorý spoločnú domácnosť neopustil a
- (f) trvalým opustením spoločnej domácnosti rozvedeným manželom pri analogickom použití ustanovenia § 708 Občianskeho zákonníka, pričom pre zánik spoločného nájmu bytu bývalých manželov nebude následne potrebné uzatvárať dohodu ani iniciovať súdne konanie.

Marginálne uvádzame, že rozhodovacia prax (výlučne jediné dostupné súdne rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky) uvádza ďalší osobitný prípad **zániku spoločného nájmu bytu manželov, a to nadobudnutie vlastníctva k bytu jedným z manželov po rozvode manželstva**.⁴

Vyššie vymedzené spôsoby zániku spoločného nájmu bytu manželov sa týkajú výlučne prípadov, kedy jeden z manželov ostáva následne výlučným nájomcom bytu. Avšak, manželom ako spoločným nájomcom bytu, môže vo vzťahu k oboj z nich zaniknúť nájom bytu aj štandardnými spôsobmi zániku nájmu bytu, a to dohodou, výpoveďou, odstúpením od zmluvy o nájme bytu, zmenou v osobe prenajímateľa, výmenou bytu, uplynutím času, zničením veci ale aj inými zákonom prezumovanými spôsobmi.

⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 19.10.2015, sp. zn. 26 Cdo 1464/2005.

Vzhľadom na takto vymedzené spôsoby zániku spoločného nájmu bytu manželov vo vzťahu k jednému z nich, rozhodovacia prax judikovala aj ďalší spôsob zániku spoločného nájmu bytu manželov, a to **zánik nájmu bytu nadobudnutím výlučného vlastníckeho práva jedného z manželov k bytu, a to počas trvania manželstva** (ďalej len „**Analyzované rozhodnutie**“).⁵

V nadväznosti na vyššie vymedzený skutkový stav a základný právny rámec v oblasti spoločného nájmu bytu manželov, sa v nasledovnom texte pokúsime sformulovať odpovede na otázky, ktorých analýza nás privedie buď k vysloveniu súhlasu so závermi uvedenými v Analyzovanom rozhodnutí, prípadne k formulácii odlišného právneho názoru. Účelom tohto príspevku je najmä formulácia všeobecných právnych východísk, nezohľadňujúca špecifiká konkrétneho prípadu.

Vymedzenie pojmov „spoločne a nedielne“ v kontexte spoločného nájmu bytu manželov

Podstatná časť právnej argumentácie súdov všetkých inštancií vo vzťahu k nemožnosti zániku spoločného nájmu bytu manželov len vo vzťahu k jednému z nich, **je zameraná na skutočnosť, že spoločný nájom bytu manželov sa vyznačuje tým, že je „spoločný“ a „nedielny“**.⁶ Z dikcie ustanovenia § 703 Občianskeho zákonníka *expressis verbis* nedielnosť nevyplýva, možno ju v oblasti jeho vzniku a zániku, vymedziť výlučne z charakteru predmetného inštitútu. Nedielnosť spoločného nájmu bytu manželov sa v zmysle teoretických východísk a súdnej praxe najmarkantnejšie prejavuje v nasledovných smeroch:

- (a) *„nedielnosť tohto práva sa v hmotnoprávnej oblasti okrem iného prejavuje aj v obmedzenej možnosti zániku nájmu len jednému z manželov,“* (rozhodnutie NS SR, 11. augusta 2011, sp. zn. 3 Cdo 44/2011, rozhodnutie NS SR, 1. októbra 2011, sp. zn. 3 MCdo 4/2011 (ZSP 44/2011));
- (b) *„výpovedi prenajímateľa, ktorá smeruje len voči jednému z manželov, nemožno priznať právnu relevanciu, v takomto prípade nemožno uvažovať ani o neplatnosti právneho úkonu“* (rozhodnutie NS SR, sp. zn. 2 Cdo 137/2003). **Výpoveď musí byť nielen daná obidvom manželom** a obidvom musí byť tiež doručená. V opačnom prípade tomu z manželov, ktorému výpoveď daná (doručená) vôbec nebola, chýba akýkoľvek právny základ domáhať sa svojho práva na súde podľa § 711 ods. 6 Občianskeho zákonníka;
- (c) *„zmluvu o zmene nájomného vzťahu na dobu neurčitú na nájom na dobu určitú musia uzatvoriť obaja manželia spoloční nájomcovia bytu. Jeden z nich tak môže urobiť len vtedy, ak má plnomocenstvo od druhého manžela, inak by išlo o relatívne neplatný právny úkon (§ 40a a § 701 OZ).“* (rozhodnutie NS ČR zo dňa 17.04.2001, sp. zn. 26 Cdo 64/2000);
- (d) exekúciu vypratáním bytu nie je možné realizovať len voči jednému z manželov-*„ak vykonateľné rozhodnutie ukladá povinnosť na vypratanie len jednému zo spoločných nájomcov ohľadne bytu, ktorý je v spoločnom nájme bytu manželmi, potom nemôže byť taká exekúcia smerujúca len proti jednému z manželov nariadená.“* (Rc 12/1996);

⁵ V nadväznosti na vyššie uvedené sformuloval Najvyšší súd Slovenskej republiky zo dňa 29. októbra 2019, sp. zn. 1 Cdo 37/2019 nasledovnú právu vetu: *„Právo spoločného nájmu bytu manželmi zaniká aj v prípade, ak sa jeden z manželov stane výlučným vlastníkom bytu počas trvania manželstva. Ak manželia medzi sebou neuzavreli nájomnú zmluvu k bytu, manželovi, ktorý nie je jeho vlastníkom právo nájmu k bytu nesvedčí.“*

⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 24. októbra 2005, sp. zn. 2 Cdo 17/2005 (R 60/2005), Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 01.11.2004 sp. zn. 2 Cdo 137/2003 (R 54/2006).

- (e) úkonu prenajímateľa, prejaveneému len voči jednému z manželov, nemožno priznať právnu relevanciu vo vzťahu k oboj manželom;
- (f) v súvislosti s ustanovením § 711 ods. 6 OZ nedielnosť tohto práva znamená, že žalobu o neplatnosť výpovede z nájmu bytu nemôže s úspechom uplatniť na súde len jeden z manželov (ten, ktorému bola výpoveď daná), aj v mene druhého manžela ako spoločného nájomcu. Neplatnosť výpovede musia uplatniť na súde vždy obaja manželia; a
- (g) „*právo spoločného nájmu družstevného bytu manželmi je teda právom nedielnym. Nejde preto o dve samostatné práva prislúchajúce každému z manželov, ale o právo spoločné. K jeho zániku, vrátane jeho zrušenia rozhodnutím príslušného orgánu, môže preto dôjsť len voči obidvom manželom súčasne a nemôže zaniknúť, prípadne byť zrušené len ohľadom jedného z nich. Vylúčením len jedného z manželov z družstva preto nemohli nastať ani účinky vyplývajúce z ustanovenia § 714 Občianskeho zákonníka, t. j. zánik práva spoločného nájmu bytu. Len vylúčením obidvoch manželov z družstva mohlo zaniknúť spoločné členstvo manželov v družstve a zároveň ich právo spoločného nájmu bytu.*“ (Rozsudok NS SR zo dňa 27. januára 2000, sp. zn. 5 Cdo 151/99).

Možnosti založenia nájomného vzťahu k bytu faktickým užívaním nehnuteľnosti

Úvodom tohto príspevku sa zaoberáme otázkou, či samotná skutočnosť, že osoba obýva byt, môže založiť nájomný vzťah k bytu. V nadväznosti k tomu analyzujeme, či na uvedenom mení niečo skutočnosť, že osobou užívajúcou nehnuteľnosť je manžel vlastníka bytu. Rovnako tak analyzujeme, či je nutné zohľadňovať, že manžel vlastníka bytu dlhodobo obýva nehnuteľnosť (byt) sám, bez spolužitia s druhým manželom (vlastníkom nehnuteľnosti).

(I)

V zmysle ustanovenia § 685 ods. 1 Občianskeho zákonníka platí, že: „*nájom bytu vzniká nájomnou zmluvou, ktorou prenajímateľ prenecháva nájomcovi za nájomné byt do užívania, a to buď na dobu určitú, alebo bez určenia doby užívania...*“ V nadväznosti k tomu ustanovenie § 686 ods. 1 Občianskeho zákonníka zakotvuje obsahované náležitosti zmluvy o nájme bytu.⁷ **Vo všeobecnosti platí, že Občiansky zákonník nepredpisuje pre platnosť zmluvy o nájme bytu písomnú formu. Preto možno zmluvu o nájme bytu uzatvoriť aj ústne, prípadne konkludentne.** Pri posudzovaní obsahu právneho úkonu je následne potrebné prihliadať na ustanovenie § 35 Občianskeho zákonníka o výklade právnych úkonov.

Autorka tohto príspevku zastáva názor, že pri konkludentnom, a teda nevýslovnom, faktickom správaní sa subjektov, nie je objektívne možné preukázať dohodu o konkrétnych právach a povinnostiach vyplývajúcich z konkludentne uzatvorenej zmluvy o nájme bytu, súd by mal však skúmať okolnosti daného prípadu, a teda či prejavy zmluvných strán konkludentne (ne) smerovali k uzatvoreniu zmluvy o nájme bytu. Najvyšší súd Slovenskej republiky prijal v tejto súvislosti nasledovný právny názor, a to že: „*prejav vôle možno urobiť zásadne akýmkoľvek spôsobom, ktorý vôľu konajúceho robí poznateľnou pre iné osoby. Právny úkon možno urobiť aj konkludentne (nevýslovne, faktickým správaním). Nedostatok písomnej formy nájomnej zmluvy nemá za následok jej neplatnosť (§ 686 ods. 1 a § 40 ods. 1 Občianskeho zákonníka); nájomná zmluva môže vzniknúť*

⁷ Ustanovenie § 686 ods. 1 Občianskeho zákonníka: „*Nájomná zmluva musí obsahovať označenie predmetu a rozsahu užívania, výšku nájomného a výšku úhrady za plnenia spojené s užívaním bytu alebo spôsob ich výpočtu. Mala by tiež obsahovať aj opis príslušenstva a opis stavu bytu. Ak sa nájomná zmluva neuzavrela písomne, vyhotoví sa o jej obsahu zápisnica.*“

*aj ústne, prípadne i mlčky. Záver o uzavretí zmluvy o nájme bytu konkludentným spôsobom nutne predpokladá, že tu bol daný konkludentný prejav vôle smerujúci k uzavretiu zmluvy o nájme bytu tak na strane prenajímateľa ako aj na strane nájomcu.*⁸

Česká rozhodovacia prax rozvinula uvedenú problematiku do detailov, pričom jednotne judikovala, že „*nemožno za konkludentný prejav smerujúci k uzatvoreniu nájomnej zmluvy považovať mlčanie, samotné dlhodobé užívanie bytu, dokonca ani len požadovanie odplaty vlastníkom bytu.*“⁹

V zmysle ustanovenia § 44 ods. 1 Občianskeho zákonníka totiž mlčanie alebo nečinnosť neznamenaajú prijatie návrhu na uzatvorenie zmluvy. K tomu, aby sme mohli vyvodiť záver o konkludentnom uzatvorení zmluvy o nájme bytu, je podľa českej rozhodovacej praxe potrebné zisťovať smerovanie vôle oboch subjektov zmluvného vzťahu ako aj ďalšie skutočnosti významné pre posúdenie obsahu potenciálne uzatvoreného záväzkoprávneho vzťahu, a teda či si zmluvné strany medzi sebou dohodli výšku nájomného, výšku úhrad spojených s užívaním bytu, rozsah užívania bytu, prípadne dĺžku nájmu bytu alebo iné zmluvné podmienky. V nadväznosti k tomu podotýkame, že v zmysle ustanovenia § 686 ods. 2 Občianskeho zákonníka platí, že ak doba nájmu nie je dohodnutá, nájom bytu je uzatvorený na dobu neurčitú.

Rovnako len reálne plnenie a prijímanie platieb nájomného a úhrad spojených s užívaním bytu, nemožno automaticky zamieňať s prejavom vôle smerujúcim k uzavretiu nájomnej zmluvy, a preto reálne plnenie a prijímanie platieb nájomného a úhrad spojených s užívaním bytu bez ďalšieho nezakladá záver o konkludentnom uzatvorení zmluvy o nájmu bytu. Požiadavka na zaplatenie týchto úhrad je podľa jednotného názoru českých súdov odôvodnená najmä z pohľadu zásady bezdôvodného obohatenia, ktoré vzniká užívaním bytu bez právneho dôvodu, a preto uvedené plnenia predstavujú len finančný ekvivalent bezdôvodného obohatenia. Práve z dôvodu, aby sa vlastník bytu bezdôvodne neobohatil, môže požadovať plnenie od osôb užívajúcich byt. Navyše, účinky právne záväzného prejavu vôle, smerujúceho k uzavretiu zmluvy o nájme bytu nie je spôsobilá vyvolať ani skutočnosť, že vlastník bytu navonok nedával nijako najavo, že osoby obývajúcего byt v jeho vlastníctve nepovažuje za nájomcov bytu.

Z vyššie uvedeného vyplýva, že **bez posúdenia všetkých relevantných skutočností pre uzatvorenie zmluvy o nájme bytu, len zo samotného užívania bytu a súčasnej nečinnosti účastníkov tohto vzťahu, a to navyše aj v prípade hradenia mesačných platieb, nemožno vo všeobecnosti vyvodiť záver o konkludentnom uzatvorení zmluvy o nájme bytu.**¹⁰ Ten subjekt, ktorý sa domáha plnenia zo zmluvy o nájme bytu musí vo veci preukázať, že došlo k takému súhlasnému prejavu vôle oboch zmluvných strán, ktorý viedol k založeniu nájomného vzťahu k bytu konkludentným spôsobom. Len v prípadoch dlhodobého a dobromyselného užívania bytu bez preukázania existencie nájomného vzťahu, nemôže súd poskytovať ochranu obdobnú nájomným vzťahom, najmä uloženie povinnosti zabezpečiť bytovú náhradu a iné.¹¹

Dodávame, že preukázať konkludentný vznik nájomného vzťahu je v prípadnom súdom spore mimoriadne obtiažne z hľadiska povinnosti substancovať tvrdenie a uniesť

⁸ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 31.01.2012, sp. zn. 6 Cdo 200/2010.

⁹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 18.08.2005, sp. zn. 26 Cdo 2545/2004 In FEKETE, ref. 2, s. 378. Rovnaký právny záver nájdeme aj v nasledovných rozhodnutiach: (I) Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 21. 8. 2000, sp. zn. 26 Cdo 1654/98, (II) Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 25. 10. 2001, sp. zn. 26 Cdo 551/2000, (III) Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 20. 11. 2003, sp. zn. 26 Cdo 1160/2002, (IV) Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 8. 6. 2004, sp. zn. 26 Cdo 1158/2003 a (V) Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 1. 2. 2005, sp. zn. 26 Cdo 436/2004.

¹⁰ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 25.10.2001, sp. zn. 26 Cdo 551/2000.

¹¹ Uznesenie Ústavného súdu SR zo dňa 10.01.2013, sp. zn. IV. ÚS 11/2013-34.

dôkazné bremeno. Súd by však súčasne za všetkých okolností nemal trvať na vyčerpávajúcom doložení presného znenia daného zmluvného dojednania, nakoľko uvedené by znamenalo v podstate popretie možnosti uzatvárať zmluvy v inej ako písomnej forme.¹²

Záverom uvádzame, že z dikcie ustanovenia § 686 ods. 1 posledná veta Občianskeho zákonníka vyplýva, že v prípade, ak sa zmluva o nájme bytu neuzatvorila písomne, musí sa o jej obsahu vyhotoviť zápisnica. **Absenciu vyhotovenia zápisnice nesankcionuje Občiansky zákonník neplatnosťou právneho úkonu.**

(II)

V nadväznosti na vyššie uvedenú analýzu sme sa osobitne zamerali na faktické užívanie nehnuteľnosti manželom vlastníka bytu. V tejto súvislosti sme rovnako siahli po rozhodovacej praxi Najvyššieho súdu Českej republiky, ktorý judikoval, že: *„manžel, ktorý za trvania manželstva užíva byt v dome, ktorého vlastníkom je druhý z manželov, odvodzuje svoje právo v tomto byte bývať od existujúceho rodinnoprávneho vzťahu (porovnaj správu uverejnenú v Zbierke súdnych rozhodnutí a stanovísk, ročník 1978, pod por. č. 14), lebo obsah tohto vzťahu je okrem iného tvorený povinnosťou manželov žiť spolu (§ 18 ZR) a vzájomnou vyživovacou povinnosťou manželov (§ 71 ZR). Na tomto základe má manžel – nevlastník právo bývať so svojím manželom v byte nachádzajúcom sa v dome vo vlastníctve druhého manžela a druhý manžel (vlastník) má povinnosť mu toto bývanie (užívanie bytu) umožniť.“*¹³ Obdobné stanovisko zaujal k uvedenej problematike aj Najvyšší súd Slovenskej republiky, keď vyslovil právny názor v zmysle ktorého *„oprávnenie manžela bývať v rodinnom dome manželky za trvania manželstva vyplýva už z rodinných vzťahov založených manželstvom“*, a preto nie je možné určiť manželovi povinnosť vypratať sa z nehnuteľnosti.¹⁴ Uvedenému však nebráni, aby manžel, ktorý je výlučným vlastníkom bytu uzatvoril s manželkou, ktorá nie je vlastníčkou bytu akúkoľvek zmluvu ohľadom nehnuteľnosti, ktorej predmetom bude odplatné užívanie (nájomná zmluva k nehnuteľnosti), resp. bezodplatné užívanie nehnuteľnosti (zmluva o výpožičke), prípadne jej môže zriadiť časovo obmedzené alebo časovo neobmedzené vecné bremeno užívania nehnuteľnosti. Existencia osobitých zmluvných vzťahov totiž ochráni manžela v postavení nájomcu, vypožičiatel'a, resp. oprávneného z vecného bremena, od povinností vypratať byt po zániku manželstva.

V prípade zániku manželstva rozvodom zaniká aj rodinnoprávny dôvod užívania bytu a ten z ex-manželov, ktorý je súčasne vlastníkom nehnuteľnosti môže iniciovať súdne konanie o vypratanie nehnuteľnosti. Manžel, ktorý je povinný vypratať byt, má za použitia analógie ustanovenia § 853 Občianskeho zákonníka (k ustanoveniam o bytových náhradách) len nárok na zabezpečenie bytovej náhrady. Z dikcie Občianskeho zákonníka ako aj z rozhodovacej praxe Najvyššieho súdu Slovenskej republiky súčasne vyplýva, že aplikácia ustanovenia § 712a ods. 8 Občianskeho zákonníka¹⁵ pripúšťa dve výnimky. Prvou výnimkou je, keď súd z dôvodov hodných osobitného zreteľa prizná len právo na ná-

¹² FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník 1. zväzok (Všeobecná časť). Veľký komentár*, 3. aktualizované a rozšírené vydanie. Bratislava: Eurokódex, 2017, s. 454.

¹³ Rozhodnutie Najvyššieho súdu ČR zo dňa 07.06.2006, sp. zn. 26 Cdo 1544/2005.

¹⁴ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SSR sp. zn. 6 Cz 27/70.

¹⁵ Ustanovenie § 712a ods. 8 Občianskeho zákonníka: *„Ak ide o prípady podľa § 705 ods. 1 a 2 druhej vety môže súd, ak sú na to dôvody hodné osobitného zreteľa, rozhodnúť, že rozvedený manžel má právo len na náhradné ubytovanie alebo na prístrešie. Ak sa rozvedený manžel za trvania manželstva alebo po rozvode manželstva voči druhému manželovi alebo voči blízkej osobe, ktorá s ním býva spoločne v byte, dopúšťal alebo dopúšťa fyzického násillia alebo psychického násillia, súd rozhodne, že bytová náhrada mu nepatrí.“*

hradné ubytovanie alebo prístrešie a nie právo na náhradný byt. Druhou výnimkou je fyzické a psychické násilie voči osobe vlastníka bytu alebo osobe jemu blízkej, kedy súd nárok na bytovú náhradu neprizná vôbec.¹⁶

(III)

Posudzovanie skutočnosti či manžel, ktorý je vlastníkom bytu súčasne tento byt aj obýva nemá podľa nášho názoru väčšiu právnu relevanciu. V prípadoch, keď manželia obývajú nehnuteľnosti oddelene, a teda netvorí spoločnú domácnosť, je zvýšená pravdepodobnosť uzatvorenia nájomnej zmluvy alebo zmluvy o výpožičke. V tejto súvislosti však zastávame názor, že zmluva o nájme bytu by musela byť uzatvorená písomne, nakoľko konkludentné uzatvorenie nájomnej zmluvy by bolo vzhľadom na odvodené užívacie právo od rodinnoprávneho zväzku bolo takmer nemožné preukázať.

(IV)

V nami analyzovanom prípade, žalobkyňa neodvodzovala svoje právo k bytu z titulu novovzniknutého nájomného vzťahu, výpožičky ani z titulu zriadenia vecného bremena. V prípade, ak by vedela preukázať jeden z titulov podľa predchádzajúcej vety, žaloba na vypratanie nehnuteľnosti zo strany bývalého manžela, by bola s istotou neúspešná. V týchto prípadoch by musel vlastník nehnuteľnosti (bytu) primárne uplatniť, niektorý zo spôsobov zániku záväzku, až následne, v prípade neochoty odstáť sa, by žaloba na vypratanie bytu mohla uspieť.

Je výpočet spôsobov zániku nájmu bytu v Občianskom zákonníku bytu vymedzený vyčerpávajúcim výpočtom?

V ďalšom texte sme analyzovali argumentačnú líniu použitú žalobkyňou ako bývalou manželkou vlastníka nehnuteľností a to, že „*v danom prípade nie je splnená žiadna alternatíva zániku nájomného práva žalobkyne v zmysle zákonných ustanovení Občianskeho zákonníka o skončení nájmu bytu (nájom bytu je okrem iného chránený)*.“ Z uvedeného vyvstáva otázka, či možno ukončiť spoločný nájom bytu aj spôsobom zákonom neupraveným, najmä s ohľadom k tomu, že nájom bytu je chránený. V tejto súvislosti je nevyhnutné posúdiť, či výpočet spôsobov zániku nájmu bytu je vymedzený vyčerpávajúcim výpočtom.

Ochranný charakter nájmu bytu vyplýva priamo z dikcie ustanovenia § 685 ods. 1 posledná veta Občianskeho zákonníka: „*nájom bytu je chránený; ak nedôjde k dohode, možno ho vypovedať len z dôvodov ustanovených v zákone*.“ Zo systematickej, resp. nesyematickej úpravy spôsobov zániku nájmu bytu, nemožno jednoznačne vyvodiť, že spôsoby zániku nájmu bytu upravené v Občianskom zákonníku sú vymedzené taxatívne, bez možnosti ich rozšírenia. Na druhej strane, ak vezmeme v úvahu, že nájomca a prenajímateľ nemôžu vzájomne zakotviť osobitné dôvody výpovede prenajímateľa z nájomného vzťahu mimo tých, ktoré upravuje ustanovenie § 711 ods. 1 Občianskeho zákonníka, rovnako tak si nemôžu dohodnúť osobitné dôvody odstúpenia od zmluvy o nájme bytu na strane prenajímateľa, nemôžu skrátiť výpovednú lehotu v neprospech nájomcu, nemôže prenajímateľ z dôvodu prechodu vlastníctva bytu ukončiť nájomný vzťah, plus ďalšie reštrikcie vyplývajúce z chráneného charakteru nájmu bytu, **potom za použitia argumentum a fortiori nie je možné ukončiť zmluvu o nájme bytu spôsobom, ktorý Občiansky zákonník vôbec neupravuje.** Uvedené umocňuje aj skutočnosť, že nájomný vzťah jedného z manželov zaniká okamžite bez porušenia povinnosti manžela ako spoločného nájomcu bytu, a to nadobudnutím vlastníckeho práva jedného z manželov (bez výpovednej lehoty, bez ochrannej doby, bez možnosti dovolávať sa hybridnej neplatnosti výpovede).

¹⁶ Rozhodnutie Najvyššieho súdu SR zo dňa 22.05.2008, sp. zn. 3 Cdo 232/2007.

Týmto spôsobom sa podľa nášho názoru ešte výraznejšie zasahuje do práv manžela ako spoločného nájomcu bytu. Z uvedeného vyplýva, že ak zákon obmedzuje miernejšie zásahy do práv nájomcu bytu (nemožnosť osobitných výpovedných dôvodov v neprospech nájomcu, modifikácia výpovednej lehoty, vylúčenie ochranné doby a iné), nemalo by byť rozširovanie dôvodov skončenia zániku nájmu bytu z hľadiska účelu právnej úpravy, a teda teleologického výkladu právnej normy, prípustné. Stotožňujeme sa so záverom Ústavného súdu SR, v zmysle ktorého: „*súd (...) nie je doslovným znením zákonného ustanovenia viazaný absolútne. Môže, ba dokonca sa musí od neho (...) odchýliť v prípade, keď to zo závažných dôvodov vyžaduje účel zákona, systematická súvislosť alebo požiadavka ústavné súladného výkladu zákonov a ostatných všeobecne záväzných právnych predpisov.*“¹⁷

Avšak, vyššie uvedeným zásahom súdu vzniká hodnotová rozpornosť s reštrikciami, ktoré Občiansky zákonník stanovuje pri spôsoboch ukončenia nájmu bytu. Preto zánik nájmu bytu prostredníctvom singulárnej sukcesie, keď sa jeden zo spoločných nájomcov stane vlastníkom bytu, ktorý mali manželka do tej doby v spoločnom nájme, by za aplikácie výkladových pravidiel nemal byť akceptovaný. Keďže zákon nepozná zánik nájomného práva k bytu manžela z dôvodu nadobudnutia vlastníckeho práva druhého manžela, nájomné právo žalobkyne by jej z tohto uhla pohľadu malo ďalej svedčať.

Vplyv zmeny v osobe prenajímateľa na nájom bytu

Merito argumentačnej línie súdnej sústavy je založené na premise, že: „*právo spoločného nájmu bytu manželmi nemôže zaniknúť, prípadne trvať, len vo vzťahu k jednému z jeho nositeľov.*“ V nadväznosti na skutkový stav vymedzený vyššie, je preto na mieste zvažovať, či v prípade nadobudnutia výlučného vlastníckeho práva jedného z manželov k bytu počas trvania manželstva, ktorý je/bol v ich spoločnom nájme, nevstupuje nadobúdateľ (jeden z manželov) do právneho postavenia prenajímateľa. Občiansky zákonník totiž v ustanovení § 680 zakotvuje, že: „*(2) ak dôjde k zmene vlastníctva k prenajatej veci, vstupuje nadobúdateľ do právneho postavenia prenajímateľa (3) ak dôjde ku zmene vlastníctva k nehnuteľnej veci, môže z tohto dôvodu vypovedať nájomnú zmluvu iba nájomca, a to aj vtedy, ak bola zmluva uzavretá na dobu určitú...*“

Poňatie „*zmeny v osobe prenajímateľa*“ je bez ohľadu na to, či ide o prevod alebo prechod vlastníckeho práva, založené na sukcesii nadobúdateľa predmetu nájmu do právneho postavenia pôvodného vlastníka v postavení prenajímateľa. Z dikcie Občianskeho zákonníka vyplýva, že zmena subjektu zmluvy o nájme bytu nerezultuje do automatickej možnosti jednostrannej modifikácie obsahu záväzkovoprávneho vzťahu, ktoroukoľvek zo zmluvných strán, ani do automatického zániku zmluvy, a teda nemá priamy vplyv na jej ďalšie trvanie. Okamihom nadobudnutia vlastníckeho práva právnym nástupcom, prechádzajú práva a povinnosti pôvodného prenajímateľa *ex lege* na nového prenajímateľa. Ide o druh zákonnej sukcesie. Uvedené sa však nijakým spôsobom nedotýka práva nájomcu nájomnú zmluvu vypovedať za podmienok stanovených v Občianskom zákonníku.

V právnej teórii sa čoraz častejšie objavujú názory, že nájom má určité znaky vecného práva, preto ho možno zaradiť medzi tzv. kvázivecné práva. Ide vo svojej podstate o záväzkovoprávny inštitút, sú mu však vlastné aj znaky typické pre vecné právo: „*prvým prípadom je, že právny poriadok poskytuje nájomcovi ochranu aj voči tretím osobám, nielen voči prenajímateľovi. Druhým prípadom je to, že pri zmene vlastníka predmetu*

¹⁷ Nález Ústavného súdu SR, sp. zn. III. ÚS 341/2007.

*nájmu ostáva nájom zachovaný.*¹⁸ Z uvedeného možno vyvodiť, že nájomné právo nie je závislé na vlastníctve konkrétnej osoby, a teda bez ohľadu na osobu vlastníka nájom bytu trvá. Máme za to, že ak jeden z manželov nadobudol výlučné vlastnícke právo k bytu v spoločnom nájme manželov, vo vzťahu k druhému z nich by mohlo dôjsť k prechodu nájmu bytu a jeho transformácii na klasický nájomný vzťah k bytu. Ako sme už uviedli vyššie, manželský zväzok nepredstavuje prekážku uzatvorenia novej nájomnej zmluvy medzi manželmi, a jeden z manželov môže vystupovať v pozícii prenajímateľa a druhý z manželov v pozícii nájomcu, a preto by manželský zväzok nemal predstavovať ani prekážku pri zmene v osobe prenajímateľa.

V rozhodnutí, ktoré je predmetom analýzy tohto príspevku súdy uviedli, že „*ustanovenie § 680 ods. 2 OZ vzhľadom na konkrétne okolnosti posudzovaného prípadu nie je možné aplikovať, čo odôvodnili tak, že ustanovenie § 680 ods. 2 OZ sa vzťahuje na prípady zmeny v osobe prenajímateľa v existujúcom nájomnom vzťahu, t. j. v prípade, keď nájomný vzťah existuje a v čase jeho existencie dôjde k zmene v osobe prenajímateľa. Ak však nájomný vzťah zanikol tým, že jeden z manželov ako spoločných nájomcov sa stal vlastníkom bytu, nemožno uvažovať o zmene v osobe jedného z účastníkov existujúceho nájomného vzťahu, teda v osobe prenajímateľa.*“ Súd mal za to, že nájomný vzťah už neexistoval, a preto žalobkyňa nemohla vstúpiť do pôvodného nájomného vzťahu.

V nadväznosti k tomu je potrebné ustáliť (I) okamih nadobudnutia vlastníckeho práva, a teda súčasne zániku nájomného vzťahu a (II) okamih prechodu nájmu bytu. Vzhľadom k tomu, že byt sa spravuje režimom nehnuteľností, vlastnícke právo k nemu sa nadobúda právoplatnosťou povolenia vkladu vlastníckeho práva do katastra nehnuteľností. Týmto okamihom súčasne dochádza k splynutiu práv a povinností v prípade toho z manželov, ktorý sa stal výlučným vlastníkom bytu. V tom istom okamihu nový vlastník bytu vstupuje do postavenia prenajímateľa, nakoľko k zmene v osobe prenajímateľa dochádza *ex lege* nadobudnutím vlastníckeho práva, a teda k jej realizácii nie je potrebný žiadny ďalší osobitný úkon. Vzhľadom na vyššie uvedené má autorka tohto príspevku za to, že okamih splynutia práv a povinností (zánik nájmu) a prechodu nájmu bytu je to-
tožný, pričom jeden druhému nepredchádza. Z uvedeného dôvodu sa nestotožňuje so záverom súdu, v zmysle ktorého platí, že: „*ak však nájomný vzťah zanikol tým, že jeden z manželov ako spoločných nájomcov sa stal vlastníkom bytu, nemožno uvažovať o zmene v osobe jedného z účastníkov existujúceho nájomného vzťahu.*“ **Sme toho názoru, že okamihom nadobudnutia vlastníckeho práva k bytu, nájomný vzťah zanikne len vo vzťahu k vlastníkovi bytu, ktorý sa stane novou osobou prenajímateľa druhého manžela.**

Na vyššie uvedenom nemôže podľa nášho názoru nič zmeniť ani skutočnosť, že nájom bytu patrí manželom spoločne a nedielne. Samotný Občiansky zákonník totiž prezumuje prípady, v ktorých počas trvania manželstva dochádza k zániku spoločného nájmu bytu napr. v prípade trvalého opustenia spoločnej domácnosti jedným z manželov ako spoločných nájomcov bytu podľa ustanovenia § 708, pričom: „*trvalým opustením spoločnej domácnosti je nevyhnutné rozumieť konanie nájomcu bytu, ktoré je motivované úmyslom zrušiť spoločnú domácnosť a už ju neobnoviť.*“¹⁹ Trvalé opustenie spoločnej domácnosti má rovnaké následky ako smrť, a teda právo spoločného nájmu bytu zanikne a výlučným nájomcom sa stáva ten z manželov, ktorý zostal bývať v prenajatom byte „*v prípadoch opustenia spoločnej domácnosti jedným z manželov zanikne priamo zo*

¹⁸ MLKVÁ ILLÝOVÁ, Zuzana. Nájom ako vecné právo? In *Historia et theoria iuris*, 2019, roč. 11, č. 1, s. 141 – 147.

¹⁹ R 34/1982 In FEKETE, ref. 2, s. 466.

zákona právo spoločného užívania bytu manželmi, pričom opraveným užívateľom ostáva len druhý manžel.“²⁰

Je teda nepochybné, že počas trvania manželstva môže dôjsť k situácii, že právo spoločného nájmu bytu manželov zanikne len vo vzťahu k jednému z nich, pričom právo spoločného nájmu bytu manželov sa vo vzťahu k druhému z nich transformuje na výlučné nájomné právo. Prípád smrti zámerne nepodrobujeme komparácii, nakoľko sa odlišuje tým, že smrťou zaniká aj manželstvo samotné. Rovnako však nezaniká automaticky celý nájomný vzťah, ale výlučným nájomcom bytu sa rovnako stáva pozostalý manžel.

Posúdenie rozdielu medzi nadobudnutím vlastníckeho práva k bytu jedným z manželov počas trvania manželstva a po skončení manželstva (napr. rozvodom) ak spoločný nájom bytu stále trvá, v kontexte zmeny v osobe prenajímateľa

V nadväznosti na vyššie uvedené sme sa pozreli na jediné rozhodnutie Najvyššieho súdu Českej republiky, ktoré sme v tejto súvislosti ku dňu vypracovania tohto príspevku našli a z ktorého v značnej miere vychádza aj argumentačná línia Analyzovaného rozhodnutia. Ide o rozsudok Najvyššieho súdu Českej republiky zo dňa 19.10.2005, sp. zn. 26 Cdo 1464/2005, ktorý analyzuje otázky súvisiace so zánikom spoločného nájmu bytu nadobudnutím vlastníckeho práva k bytu jedným z rozvedených manželov (ďalej len „Rozhodnutie“).

Rozvodom manželstva právo spoločného nájmu bytu nezaniká *ex lege*. V zmysle ustanovenia § 705 ods. 1 Občianskeho zákonníka sa prioritizuje dohoda manželov o zrušení práva spoločného nájmu bytu, resp. v prípade nemožnosti uzatvorenia dohody, súdne rozhodnutie o zrušení spoločného nájmu bytu manželov.

Rozdiel v uvedených situáciách vidíme v tom, že počas trvania manželstva svedčí manželom právo spoločného nájmu bytu, zatiaľ čo po rozvode manželstva ide o nevysporiadané právo spoločného nájmu bytu. Právo nájmu bytu je totiž majetkové právo, ktoré sa premlčuje.²¹ Majetkové práva nemusia manželia vyporiadať hneď, avšak s primeraným poukázaním na ustanovenie § 149 ods. 4 Občianskeho zákonníka,²² tak môžu urobiť aj po rozvode manželstva.

V Rozhodnutí súd uvádza: *„I když ustanovení § 680 odst. 2 obč. zák. se vzhledem k uvedenému uplatní i v právních vztazích týkajících se nájmu bytu, zastává dovolací soud (stejně jako soud odvolací) názor, že v dané věci je – vzhledem k okolnostem případu – aplikace citovaného ustanovení na právní postavení žalobkyně vyloučena. Nelze totiž především přehlédnout, že ustanovení § 680 odst. 2 obč. zák. míří na případy změny v osobě pronajímatele v existujícím nájemním vztahu, tj. v případě, kdy nájemní vztah existuje a v době jeho existence dojde ke změně v osobě pronajímatele. Jestliže v daném případě nájemní vztah (dosud nevyporiadáné právo společného nájmu účastníků k bytu) zanikl tím, že jeden z rozvedených manželů (společných nájemců) se stal vlastníkem bytu,*

²⁰ Stanovisko Najvyššieho súdu SSR k niektorým otázkam rozhodovania súdov veciach bytových zo dňa 15.06.1977, sp. zn. Cpj 11/77.

²¹ Rozhodnutie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 31. júla 2009, sp. zn. 1 MCdo 8/2008, uverejnené v Zbierke stanovísk a rozhodnutí Najvyššieho súdu pod zn. R 31/2010.

²² Ustanovenie § 149 ods. 4 Občianskeho zákonníka: *„Ak do troch rokov od zániku bezpodielového spoluvlastníctva manželov nedošlo k jeho vyporiadaniu dohodou alebo ak bezpodielové spoluvlastníctvo manželov nebolo na návrh podaný do troch rokov od jeho zániku vyporiadane rozhodnutím súdu, platí, pokiaľ ide o hnutelné veci, že sa manželia vyporiadali podľa stavu, v akom každý z nich veci z bezpodielového spoluvlastníctva pre potrebu svoju, svojej rodiny a domácnosti výlučne ako vlastník užíva. O ostatných hnutelných veciach a o nehnuteľných veciach platí, že sú v podielovom spoluvlastníctve a že podiely oboch spoluvlastníkov sú rovnaké. To isté platí primerane o ostatných majetkových právach, ktoré sú pre manželov spoločné.“*

nelze uvažovat o změně v osobě jednoho z účastníků existujícího nájemního vztahu, tedy v osobě pronajímatele ve smyslu § 680 odst. 2 obč. zák.; jinak řečeno zaniklo-li dosavadní právo společného nájmu bytu manžely, neměla by žalobkyně – v důsledku neexistence nájemního vztahu – ani právní možnost vstoupit do původního nájemního vztahu se všemi jeho obsahovými atributy, jak to předpokládá již citované rozhodnutí Nejvyššího soudu ve věci sp. zn. 2 Cdon 863/97 (toto rozhodnutí bylo uveřejněno rovněž pod č. 23 v příloze sešitu č. 10 z roku 1998 časopisu Soudní judikatura). Navíc žalobkyně (dříve společná nájemkyně a nyní vlastnice) užívá byt pro uspokojení své potřeby bydlení, v důsledku čehož nemůže být (současně) jeho pronajímatelkou.“

S vyššie uvedenou argumentáciou sa autorka tohoto príspevku plne nestotožňuje. Najvyšší súd České republiky podľa nášho názoru nedostatočne odôvodnil svoje rozhodnutie, keď uvádza, že k zániku práva nájmu bytu splynutím práv a povinností dochádza skôr ako k prechodu nájmu bytu. Tento záver následne nekriticky prevzal do Analyzovaného rozhodnutia aj Najvyšší súd Slovenskej republiky.

Z uvedenej argumentácie sa stotožňujeme len so záverom súdov, že predpokladom prechodu nájmu bytu je existencia platného nájomného vzťahu. Autorka tohto príspevku má aj v prípade nadobudnutia vlastníckeho práva k bytu v spoločnom nájme po rozvedení manželstva za to, že ak platná právna úprava *ex lege* pripúšťa možnosť zániku spoločného nájmu bytu vo vzťahu k jednému z manželov počas trvania manželstva s poukázaním na ustanovenie § 708 v nadväznosti na ustanovenie § 707 ods. 1 Občianskeho zákonníka, a to bez potreby vstupu do nového záväzkovoprávneho vzťahu, potom v prípade zmeny v osobe vlastníka rovnako zanikne nájomný vzťah voči vlastníkovi nehnuteľnosti splynutím práv a povinností a voči osobe nájomcu (druhého manžela) sa tento vzťah analogicky transformuje na výlučný nájomný vzťah. Považovať ustanovenie § 708 Občianskeho zákonníka za akúsi výnimku nie je dôvodné.

Ten z manželov, ktorý sa stal novým vlastníkom nehnuteľnosti, by mal podľa nášho názoru vstúpiť do pôvodného záväzkového vzťahu založeného zmluvou o nájme bytu, a to do pozície prenájomcu, ktorý má k dispozícii možnosť ukončenia nájomného vzťahu štandardnými spôsobmi, ktoré prezumuje Občiansky zákonník. Rozdiel medzi manželmi a rozvedenými ex-manželmi by mal podľa nášho názoru spočívať výlučne v tom, že ak manžel, ktorý je vlastníkom bytu adresuje voči druhému manželovi, ktorý je nájomcom bytu, výpoveď, nemôže sa úspešne domáhať jeho vypratania. Manžel totiž môže po zániku nájomného vzťahu užívať nehnuteľnosť aj len z titulu rodinnoprávneho vzťahu. Po rozvedení manželstva je situácia jednoduchšia, a návrh na vypratanie po aplikácii niektorého zo spôsobov ukončenia nájomného vzťahu by nemal predstavovať problém.

ZÁVER

So závermi Najvyššieho súdu Slovenskej republiky prezentovanými v Analyzovanom rozhodnutí sa nemôžeme úplne stotožniť, nakoľko celé rozhodnutie považujeme za nedostatočne odôvodnené. Najvyšší súd Slovenskej republiky z veľkej časti prevzal argumentáciu Najvyššieho súdu Českej republiky, ktorý okrem iného neriešil totožnú situáciu. Primárne uvádzame, že v Analyzovanom rozhodnutí, žalobkyňa neodvodzovala svoje právo k bytu z titulu novovzniknutého nájomného vzťahu, výpožičky ani z titulu zriadenia vecného bremena. Ak by vedela preukázať jeden z titulov podľa predchádzajúcej vety, žaloba na vypratanie nehnuteľnosti zo strany bývalého manžela, by bola neúspešná.

V nadväznosti na závery parciálne analyzovaných otázok, v zmysle ktorých sme uviedli záporný právny názor rozširovanie dôvodov zániku nájmu bytu, rovnako tak kom-

paratívny právny názor s ustanovením § 708 Občianskeho zákonníka, kedy zaniká „spoločný a nedielný“ nájom bytu manželov počas trvania manželstva opustením spoločnej domácnosti, sme dospeli k nasledovnému záveru. Ten z manželov, ktorý sa stane novým vlastníkom nehnuteľnosti by mal vstúpiť do pôvodného záväzkového vzťahu založeného zmluvou o nájme bytu, a to do pozície prenajímateľa, ktorý má následne k dispozícii možnosť ukončenia nájomného vzťahu štandardnými spôsobmi, ktoré prezumuje Občiansky zákonník. Manželovi, ktorý nenadobudol vlastnícke právo k nehnuteľnosti sa nájomný vzťah *ex lege* transformuje na výlučné nájomné právo k bytu analogicky podľa ustanovenia § 708 Občianskeho zákonníka. Všetky nové vzťahy totiž vznikajú jedným okamihom, a to právoplatnosťou povolenia vkladu vlastníckeho práva do katastra nehnuteľností. Iné usporiadanie vzťahov je podľa nášho názoru v rozpore s princípom spravodlivosti.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Zuzana Klincová, PhD.
zuzana.klincova@flaw.uniba.sk
Univerzita Komenského v Bratislave,
Právnická fakulta
Katedra občianskeho práva
Šafárikovo nám. č. 6
P. O. BOX 313, 811 00 Bratislava
Slovenská republika

Vývoj záväzkového práva po roku 1948 s prihliadnutím k hospodárskym vzťahom¹

Lenka Martincová

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MARTINCOVÁ, Lenka. Vývoj záväzkového práva po roku 1948 s prihliadnutím k hospodárskym vzťahom. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 36-48.

Po februárových udalostiach roka 1948 dochádza pod vplyvom marxisticko-leninských téz k zásadným zmenám vo všetkých oblastiach života, nevynímajúc i oblasť hospodárskych vzťahov. Existencia obchodného práva a trhovej ekonomiky už v nasledujúcom období nemala byť aktuálna a mala byť nahradená administratívno-direktívnym systémom, založenom na existencii hospodárskeho centra a plánovaní hospodárskych vzťahov. Načrtnuté zmeny svoj odraz našli i v oblasti práva. Občiansky zákonník z roku 1950 zrušil predchádzajúcu obchodnoprávnú úpravu a popri zásadnej reforme vlastníckeho práva zasiahol i do záväzkového práva. Popri tradičných kontraktach, deliktach, kvázideliktach či iných v zákonoch uvedených skutočnostiach, Občiansky zákonník medzi dôvody vzniku záväzkov zaradil už i vykonávanie jednotného hospodárskeho plánu, ktoré malo byť zabezpečené hospodárskymi zmluvami. Práve vývoj záväzkového práva na území Československa po roku 1948 so zreteľom na oblasť hospodárskych vzťahov, konkrétne vývoj hospodárskych zmlúv, upravených v rámci Občianskeho zákonníka, špeciálnej právnej úpravy a Hospodárskeho zákonníka, je ústrednou témou nášho príspevku.

ABSTRACT

MARTINCOVÁ, Lenka. The Development of the Obligation Law after 1948 with Attention to the Economic Relations. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 2, p. 36-48.

After the events of February 1948, under the influence of Marxist-Leninist theses, fundamental changes took place in all areas of life, including the area of economic relations. The existence of commercial law and the market economy should no longer be relevant in the following period and should be replaced by an administrative-directive system based on the existence of an economic center and the planning of economic relations. The proposed changes have also been reflected in the field of law. The Civil Code of 1950 repealed the previous commercial law regulation and in addition to a fundamental reform of property law, it also intervened in law of obligation. In addition to traditional contracts, torts, quasi-delicts or other facts mentioned in the law, the Civil Code already included the implementation of economic plan, which was to be ensured by economic agreements. The development of the law of obligation in the territory of Czechoslovakia after 1948 with regard to the area of economic relations, specifically the development of economic agreements, regulated within the Civil Code, special legislation and the Economic Code, is the central topic of our article.

KLÚČOVÉ SLOVÁ: záväzkové právo, vývoj, hospodárske vzťahy, Občiansky zákonník, Hospodársky zákonník, Československo

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-18-0417 Historický vývoj terminológie súkromného práva na Slovensku pre potreby rekodifikácie slovenského občianskeho práva.

KEY WORDS: law of obligation, evolution, economic relations, Civil Code, Economic Code, Czechoslovakia

Februárové udalosti roka 1948 v Československu započali obdobie hlbokých zmien vo všetkých oblastiach života. V súlade s marxisticko-leninskými tézami, podľa ktorých Československo ako ľudovodemokratická republika, opúšťajúca predchádzajúce kapitalistické zriadenie, mala smerovať k socialistickému usporiadaniu spoločnosti, bolo modifikované i postavenie hospodárskych vzťahov. Možno konštatovať, že práve reforma hospodárskych vzťahov a vlastníckeho práva predstavovala podľa zmienených téz kľúčový pilier vývoja spoločnosti.² V predchádzajúcom období aktuálne podnikateľské aktivity, zásada zmluvnej slobody a existencia obchodného práva základňu ekonomických vzťahov už tvoriť nemali. Pre fungovanie modelu trhového hospodárstva typické priame spojenie výrobných a spotrebných vzťahov malo byť v nových podmienkach modifikované novým sprostredkujúcim činiteľom, štátom, ktorý mal zastávať funkciu ekonomického centra.³

Nová spoločenská, politická a hospodárska realita svoj odraz našla i v oblasti práva. Obdobne ako v iných krajinách sovietskeho bloku, i v Československu došlo pod vplyvom marxisticko-leninskej ideológie k redefinovaniu základných kategórií právneho myslenia. Nielen pôsobenie nových ideologických téz, ale i mocenské záujmy vedúcej strany viedli k odtrhnutiu systému práva od jeho predchádzajúceho dlhoročného vývoja a kontinentálnej tradície.⁴ V súlade s novými úlohami štátu a práva v procese budovania socialistickej spoločnosti bola modifikovaná i úloha občianskeho práva. Prostredie posilňovania úlohy štátu v spoločnosti a potláčania individuálnych záujmov na úkor tých spoločenských nedefinovalo len novú úlohu občianskeho práva v procese budovania socialistickej spoločnosti, ale v rámci odmietania opodstatnenia tradičného dualizmu práva, spochybňovalo i jeho súkromnoprávnú povahu. Dôsledkom uplatnenia charakteristickej črty socialistického práva v podobe odborovej partikularizácie, ktorá bola spätá so silnou

² Podľa marxisticko-leninských téz ľudská spoločnosť prechádzala v rámci svojho vývoja od nižších k vyšším formám spoločenskej organizácie. Po prvotnopospolnom, otrokárskom a feudálnom spôsobe výroby mali obligatórny stupeň vývoja ľudskej spoločnosti predstavovať kapitalistické výrobné vzťahy. Vznik kapitalizmu podmienovali dva základné prvky: súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a existencia pracovnej sily ako tovaru. Charakteristickým prvkom kapitalistickej spoločnosti sa stalo vykorisťovanie námezdných robotníkov buržoáziou, a to prostredníctvom kapitalistického vlastníctva výrobných prostriedkov. Keďže vlastníctvo výrobných prostriedkov kapitalistického obdobia malo súkromnokapitalistickú povahu a pre výrobu bola príznačná jej spoločenská povaha, základný rozpor kapitalistického obdobia predstavoval antagonizmus medzi spoločenskou povahou výrobného procesu a zároveň súkromnokapitalistickou formou privlastňovania. Skutočnosťou, ktorá mala odstrániť rozpor medzi spoločenskou povahou výroby a súkromnou formou privlastňovania, teda rozpor medzi povahou výrobných síl a výrobných vzťahov, bol vznik socialistického vlastníctva a s ním súvisiace zospoľnenie výrobných prostriedkov. Ďalší vývojový stupeň spoločnosti, socializmus, bol založený na spoločenskom vlastníctve výrobných prostriedkov, odmietal vykorisťovanie človeka človekom a namiesto toho podľa téz zaisťoval spoločenské privlastňovanie výsledkov práce a vzťahy vzájomnej spolupráce medzi ľuďmi. Výrobné vzťahy v období socializmu sa tak mali dostať do absolútneho súladu so stavom výrobných síl. ŠIK, Otta. *Socialistická hospodárska soustava a charakter ekonomických zákonů této soustavy*. Praha: Rudé právo, 1953, s. 4-8.

³ LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné*. Bratislava: Iuris Libri, 2014, s. 32.

⁴ SOUKUP, Ladislav. Základní koncepty marxisticko-leninské právní teorie v Československu v letech 1948 – 1989. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 709.

odborovou špecializáciou, hraničiacou so vzájomnou izoláciou jednotlivých odborov, bolo občianske právo oklieštené predovšetkým na úpravu majetkovoprávných vzťahov.⁵

Odzrkadľujúc novú podobu a funkciu občianskeho práva, bol v rámci tzv. právnickej dvojročnice prijatý zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník. Možno konštatovať, že na Občianskom zákonníku sa nepodpísali nové spoločenské, politické a právne pomery do takej miery ako na neskoršom Občianskom zákonníku z roku 1964, avšak prostredníctvom viacerých zásadných modifikácií sa v ňom však už odzrkadlilo jeho nové postavenie v procese budovania socialistickej spoločnosti. Občiansky zákonník z koncepcného hľadiska na jednej strane zúžil, na strane druhej rozšíril okruh majetkových a osobných vzťahov, ktoré boli upravované jeho ustanoveniami. Kým zúženie upravovaných vzťahov spočívalo vo vyňatí rodinnoprávných a pracovnoprávných vzťahov z jeho vecnej pôsobnosti, rozšírenie vecnej pôsobnosti bolo dôsledkom zrušenia predchádzajúcej obchodnoprávnej úpravy, ktorej funkciu Občiansky zákonník v určitej miere prevzal.⁶ Táto skutočnosť sa prejavila nielen v prevzatí niektorých ustanovení, ktoré boli do sledovaného obdobia spravidla súčasťou obchodných zákonníkov, napríklad zasielateľskej či dopravnej zmluvy, ale taktiež i v tom, že Občiansky zákonník sa mal vzťahovať i na zmluvné hospodárske vzťahy medzi socialistickými organizáciami.

Popri reforme vlastníckeho práva, ktorá sa stala základným pilierom ideologickej premeny veľkej časti iných inštitútov občianskeho práva⁷ či novotách v oblasti subjektov, Občiansky zákonník vo svojich ustanoveniach zasiahol i do podoby záväzkového práva. Nepočítajúc zrušenie predchádzajúcej obchodnoprávnej úpravy, Občiansky zákonník zásadným spôsobom modifikoval nazeranie na zásadu zmluvnej slobody strán a rovnosti zmluvných strán, predstavujúce ústredné zásady súkromného práva, nevynímajúc i právo obchodné.⁸

Podľa § 211 Občiansky zákonník popri tradičných kontraktach, deliktach, kvázi-deliktach či iných v zákonoch uvedených skutočnostiach, medzi dôvody vzniku záväzkov zaraďoval i *vykonávanie jednotného hospodárskeho plánu*.⁹ Zákonodarca po priblížení dôvodov vzniku záväzkov v nasledujúcom ustanovení ozrejmil, čo si pod záväzkami z vykonávania jednotného hospodárskeho plánu bolo potrebné predstaviť. Podľa § 212 malo byť vykonávanie jednotného hospodárskeho plánu zabezpečené hospodárskymi zmluvami, teda zmluvami, ktoré mali byť osobitne prispôbené potrebám hospodárskeho plánovania. Príslušné orgány boli oprávnené, podľa potrieb hospodárskeho plánovania,

⁵ BĚLOVSKÝ, Petr. Občanské právo. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 426 a 428.

⁶ LAZAR, ref. 3, s. 49-50.

⁷ Výhodiskom realizácie ideologických cieľov reformy vlastníctva bola jeho typizácia, ktorá predstavovala jeden zo základných znakov socialistickeho právneho systému. V nových podmienkach pôvodne jednotné vlastníctvo nahradili viaceré druhy, a síce socialistické vlastníctvo, ktoré poznalo formu štátneho socialistického vlastníctva a družstevného socialistického vlastníctva, osobné vlastníctvo a súkromné vlastníctvo. BĚLOVSKÝ, ref. 5, s. 442.

⁸ Práve zo zásady zmluvnej slobody strán a zásady rovnosti zmluvných strán je podľa I. Pelikánovej odvodená povaha zmluvy v obligačnom práve. Ak charakteristický rys obligačného práva predstavuje skutočnosť, že ide o vzťahy medzi rovnými subjektmi, pričom žiaden z nich tomu druhému nemôže vnútiť svoju vôľu, pre vznik subjektívnych práv a povinností bude potrebný konsenzus. Prejavením konsenzu vzniká zmluva ako ústredná právna skutočnosť záväzkového práva. Hoci zmluva môže mať rôznu podobu, obsah a predmet, rovnako ako povahu, počet subjektov a strán zmluvy, podstatu zmluvy vždy predstavuje zhoda vôle dvoch alebo viacerých rovných strán. PELIKÁNOVÁ, Irena. *Obchodní právo. Obligační právo - komparativní rozbor*. Praha: ASPI, 2009, s. 13 a 27.

⁹ § 211, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

uložiť určitý záväzok.¹⁰ Právne pomery vzniknuté týmto spôsobom, sa mali spravovať, ak nebolo ustanovené inak, ustanoveniami Občianskeho zákonníka.

Formulácia ustanovenia upravujúceho ako dôvod vzniku záväzkov popri tradičných kontraktach, deliktach, kvázideliktach či iných v zákonoch uvedených skutočnostiach i vykonávanie jednotného hospodárskeho plánu, bola podľa I. Pelikánovej prejavom hrubého ideologického zásahu. Nový dôvod vzniku záväzkového vzťahu totiž podľa autorky nehovoril o priamom vzniku záväzku z akejsi špecifickej právnej skutočnosti, spočívajúcej vo vykonávaní hospodárskeho plánu, ale o vzniku záväzkov z opatrení orgánov riadenia, v podstate zo správnych aktov, individuálnych rozhodnutí príslušných orgánov. Od občianskeho práva sa v tomto momente začala odštiepovať špecifická úprava novej podoby ekonomiky, resp. je možné konštatovať, že sa od súkromného práva oddeľuje verejnoprávna regulácia publicizovanej ekonomiky. Skúmaný jav bol však natoľko špecifický, že nebolo možné hovoriť len o verejnoprávnej regulácii, vzhľadom k skutočnosti, že bolo možné pozorovať vznik právnej regulácie, ktorá pre verejnoprávne vzťahy využívala pôvodne súkromnoprávne prostriedky.¹¹

VÝVOJ PRÁVNEJ ÚPRAVY ZÁVÄZKOVÉHO PRÁVA V ROKOCH 1948 – 1964

Špeciálnu úpravu, na ktorú Občiansky zákonník v § 212 odkazoval, predstavoval predovšetkým zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži. Ešte pred samotným prijatím zákona bola na podklade zákona č. 60/1949 Zb. o hospodárskom plánovaní v októbri 1949 prijatá **vyhláška Štátneho úradu plánovacieho č. 1052/1949 Ú. I. o uzatváraní hospodárskych zmlúv (zmlúv o dodávke a odbere tovaru)**. Vyhláška vo svojich ustanoveniach po prvý raz upravila hospodárske zmluvy, ktoré mali zaisťovať plnenie jednotného hospodárskeho plánu, a to zabezpečovaním dodávok a odberu tovaru vyrobeného alebo dovezeného v súlade s plánom. Vyhláškou bol vytvorený tzv. dvojstupňový zmluvný systém pozostávajúci z *rámcových hospodárskych zmlúv* a *čiastkových hospodárskych zmlúv o dodávke a odbere tovaru*, ktoré uzatvárali národné, komunálne, družstevné výrobné a obchodné podniky ako i výsadné spoločnosti zahraničného obchodu či orgány verejnej správy. Zmienené podniky a orgány boli oprávnené vyzvať k uzavretiu čiastkových zmlúv i súkromné podniky, ktoré boli zmluvy povinné uzavrieť.¹²

Rámcové zmluvy mali v dodávateľsko-odberateľských vzťahoch predovšetkým organizačnú povahu; ich úlohou bolo spresňovanie hospodárskeho plánu v prvom stupni. Kým rámcové hospodárske zmluvy boli uzatvárané na úrovni nadriadených orgánov, v súlade s nimi boli čiastkové hospodárske zmluvy uzatvárané na úrovni podnikov.¹³ Už

¹⁰ Príslušné orgány boli oprávnené i na zmenu záväzkov z právnych pomerov, ktoré boli dôležité z hľadiska splnenia jednotného hospodárskeho plánu a zároveň boli takéto záväzky oprávnené i zrušiť. § 251 a § 298, zákon č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník.

¹¹ PELIKÁNOVÁ, Irena. Právní úprava ekonomických vzťahů v období 1948 – 1989, její povaha a důsledky. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.). *Vývoj práva v Československu v letech 1945 – 1989*. Praha: Karolinum, 2004, s. 438-449.

¹² § 1-2, vyhláška č. 1052/1949 Ú. I. o uzatváraní hospodárskych zmlúv (zmlúv o dodávke a odbere tovaru).

¹³ KVĚŠOVÁ, Jana. *Vztah plánu a hospodářské smlouvy*. Praha: Academia, 1986, s. 13. Rámcové zmluvy boli uzatvárané na ročné, v prípade dlhšej výrobné doby i na primerane dlhšie plánovacie obdobie, a to hneď ako to dovoľil stav prác na návrhu vykonávacieho plánu, najneskôr však do 14 dní odo dňa schválenia vykonávacieho plánu na rok, o ktorý išlo. Pri jednotlivých druhoch tovaru rámcové zmluvy vymedzovali, ktoré podniky mali v množstve a akosti vymedzených plánom dodať a ktoré podniky prevziať tovar. Čiastkové zmluvy, ktoré spresňovali obsah rámcových zmlúv, boli uzatvárané na menšie,

uzavretá rámcová zmluva mohla byť modifikovaná dohodou strán iba v prípade, ak sa to nedotklo plnenia plánu. Ak sa strany zmluvy nevedeli dohodnúť na zmluvných podmienkach, o ich spore malo rozhodnúť príslušné ministerstvo alebo ministerstvá. V prípade, ak nedošlo ku zhode medzi ministerstvami, príslušný k rozhodnutiu bol Štátny plánovací úrad. Sledované ustanovenie primerane platilo i pre čiastkové zmluvy.¹⁴

Prvým zákonom upravujúcim hospodárske zmluvy, sa v júni 1950 stal **zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži**. Zásadným rozdielom, ktorý v porovnaní s predchádzajúcim chápaním zmlúv možno v zákone badať pri úprave hospodárskych zmlúv, bol ich predmet. Ten mohol v súlade s § 2 tvoriť nielen tovar, ale už i služby a práce.¹⁵ Ďalšou novinkou, ktorú so sebou právny predpis priniesol, bolo zavedenie štátnej arbitráže ako nového inštitútu riešenia sporov medzi socialistickými podnikmi, o ktorých boli v predchádzajúcom období príslušné rozhodovať súdy. Právne predpisy o hospodárskych zmluvách bol podľa zákona príslušný vydávať Štátny plánovací úrad, ktorý mal spolu s dodávateľskými a odberateľskými ministerstvami zároveň upraviť podrobnosti o hospodárskych zmluvách, ktoré boli označované ako Základné podmienky dodávky alebo odberu.¹⁶

Zákon rovnako ako vyhláška o uzatváraní hospodárskych zmlúv z roku 1949 rozlišoval rámcové a čiastkové zmluvy, okrem nich však poznal už i *priame zmluvy*.¹⁷ Rámcové zmluvy boli uzatvárané za účelom rozvrhnutia dodávok a odberu tovaru na jednotlivých dodávateľov a odberateľov a určenia, medzi kým a za akých podmienok mala byť uzavretá čiastková zmluva.¹⁸ V prípade odchýlenia sa obsahu rámcovej zmluvy od plánu, bol na platnosť rámcovej zmluvy potrebný súhlas Štátneho plánovacieho úradu alebo ním povereného orgánu.¹⁹ Rámcové zmluvy boli vykonávané čiastkovými zmluvami, detailnejšie upravujúcimi dodávku a odber tovaru, ktoré pripadali na jednotlivých dodávateľov

spravidla štvrtročné obdobia tak, aby nimi bola vhodne rozvrhnutá dodávka tovaru, pričom prvé obdobie počínalo 1. januárom. § 3, ods. 2 a § 5, ods. 2, vyhláška č. 1052/1949 Ú. l. o uzatváraní hospodárskych zmlúv (zmlúv o dodávke a odbere tovaru).

¹⁴ § 2, ods. 6 a § 3, ods. 4, vyhláška č. 1052/1949 Ú. l. o uzatváraní hospodárskych zmlúv (zmlúv o dodávke a odbere tovaru).

¹⁵ POHÁNKA, Pavel. Hospodárske smluvy a štátna arbitráž. In *Právny obzor*, 1950, roč. 33, s. 679.

¹⁶ KVĚŠOVÁ, ref. 13, s. 14.

¹⁷ § 1 a 3, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži.

¹⁸ § 4, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži. Rámcové zmluvy boli uzatvárané spravidla na ročné plánovacie obdobie medzi subjektmi, ktoré po dohode so Štátnym plánovacím úradom vyhláškou určilo príslušné ministerstvo. Hospodárske zmluvy mali medzi sebou uzavierať štátne, národné a komunálne podniky, prípadne i iné orgány, ktoré spravovali národný majetok, účastinné spoločnosti, ktoré boli zriadené k vykonávaniu zahraničného obchodu a medzinárodného zasielateľstva, zapísané spoločenstvo s ručením obmedzeným, orgány verejnej správy alebo orgány poverené úlohami verejnej správy, ľudové družstvá, ale i Ústredie pre hospodárenie s poľnohospodárskymi výrobkami a Veľkodistribučný podnik. § 1 a 4, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži. Ako konštatuje I. Pelikánová, medzi subjektmi, ktoré medzi sebou uzatvárali hospodárske zmluvy už nefigurovali podnikateľské subjekty. Išlo o celkom zrejme odtrhnutie právneho režimu od vzťahov, ktoré vznikali a existovali medzi neovládateľnými súkromnoprávnymi subjektmi. PELIKÁNOVÁ, ref. 11, s. 439.

¹⁹ § 4-5, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži. Ako konštatuje I. Pelikánová, iba ťažko by bolo možné jasnejšie vyjadriť, ako veľmi bola zmienenými ustanoveniami popretá podstata zmluvy. Pojem zmluva bol v tomto prípade použitý, pravdepodobne kvôli absencii vhodnejšieho výrazu, pre celkom iný fenomén. Pozorujeme tu tak počiatok obdobia, v ktorom boli nástroje súkromného práva využívané k iným účelom, než pre aké boli pôvodne zriadené. PELIKÁNOVÁ, ref. 11, s. 439-440.

a odberateľov.²⁰ V prípade, ak by sa čiastková zmluva odlišovala od rámcovej zmluvy, pre jej platnosť bol potrebný súhlas tých strán, ktoré uzavreli rámcovú zmluvu.²¹

Ako už bolo zmienené, zákon vo svojich ustanoveniach upravoval i priame zmluvy, ktoré bolo možné medzi bezprostrednými dodávateľmi a odberateľmi uzavrieť so súhlasom príslušných orgánov iba v prípade, ak nebolo možné alebo účelné uzavrieť rámcové a čiastkové zmluvy.²² Základom štruktúry zmluvných vzťahov tak i naďalej zostával dvojstupňový zmluvný systém.²³ Zákon o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži upravoval okrem rámcových, čiastkových a priamych zmlúv i *zmluvy predbežné*, ktoré boli v prípade potreby uzatvárané ešte pred schválením vykonávacích plánov. K uzavretiu predbežných čiastkových zmlúv bol potrebný súhlas orgánov, ktoré boli oprávnené k uzatváraniu rámcových zmlúv.²⁴ V prechodných a záverečných ustanoveniach zákon umožňoval podnikom a orgánom uvedeným v § 1 vyzvať k uzavretiu zmluvy i podniky a osoby, ktoré v tomto ustanovení zmienené neboli.²⁵

Podľa zákona mala vláda nariadením upraviť zabezpečenie všetkých verejných dodávok a prác, ktoré neboli zahrnuté do zmlúv. Ministerstvá ako i nimi určené úrady a orgány mohli majiteľom podnikov, ktoré boli v súkromnom vlastníctve uložiť povinnosť uzavrieť zmluvu o verejnej dodávke a práci. Takéto zmluvy mohli zároveň zo závažných dôvodov zrušiť či meniť.²⁶ Zákon dovoľoval, aby Štátny plánovací úrad po dohode

²⁰ Čiastkové zmluvy boli uzatvárané na také obdobia, aby nimi boli dodávky a odber tovaru v súlade s plánovanými úlohami rovnomerne rozvrhnuté. § 6, ods. 1, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži.

²¹ § 6, ods. 3, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži.

²² § 7, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži.

²³ KVĚŠOVÁ, ref. 13, s. 14.

²⁴ § 8, ods. 1 a 3, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži. Podľa I. Pelikánovej sa v inštitúte predbežnej zmluvy v zárodočnej forme objavovala akási reflexia problému centrálného plánovania, a to neschopnosť predvídať vývoj budúcich potrieb a možností. Snahu o prekonanie strnulosti centrálného plánovania, resp. jeho najpálčivejších problémov bolo možné pozorovať počas celého obdobia jeho existencie. Nedostatočná pružnosť centrálne plánovanej ekonomiky bola postupne dopĺňaná viac či menej zásadnými zmluvnými prvkami, ktoré však, vzhľadom na zvláštnu povahu subjektov a špecifické ekonomické prostredie, pôsobili pokrivené. Snaha o zakomponovanie zmluvných prvkov bola sprevádzaná snahou poskytnúť podnikom väčšiu rozhodovaciu autonómiu, prostredníctvom ktorej by sa do socialistickej ekonomiky vpúšťali prvky okliešteného trhu a súťaže. PELIKÁNOVÁ, ref. 11, s. 440.

²⁵ Podľa P. Pohánku mohlo ísť napríklad o drobných súkromných výrobcov, remeselníkov či živnostníkov. POHÁNKA, ref. 15, s. 678. V prípade, ak by vyzvaný podnik či osoba nechceli uzavrieť zmluvu, ktorá bola potrebná k plneniu hospodárskeho plánu, ONV mal s konečnou platnosťou rozhodnúť o veci tak, aby bolo zabezpečené plnenie hospodárskeho plánu. Rozhodnutie v tomto prípade zmluvu nahrádzalo. § 33, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži.

²⁶ § 12, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži. Prevažná časť dodávok a prác, ktoré pred prijatím zákona upravovalo vládne nariadenie č. 667/1920 Zb. o zadávaní štátnych dodávok a prác, mala byť zabezpečená prostredníctvom hospodárskych zmlúv. Vzhľadom k skutočnosti, že bolo potrebné vysporiadať sa s určitým obmedzeným počtom drobných dodávok a prác, ktoré neboli zahrnuté v zmluvách, vláda dostala oprávnenie jednotne upraviť ich zabezpečenie. S cieľom získať uchádzačov o dodávky a tovary i v oblastiach, v ktorých bol záujem či nezáujem o nich určovaný predovšetkým možnosťou zisku, zákon dal ministerstvám ako i nimi povereným úradom a orgánom možnosť uložiť majiteľom podnikov v súkromnom vlastníctve povinnosť prevziať určitú dodávku. Dôvodová správa k zákonu č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži. In *Poslaněcká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0479_01.htm> [cit. 2020-03-04].

so zúčastnenými ministerstvami mohol z povinnosti uzavrieť zmluvy udeliť výnimku, ale zároveň i obmedziť sledovanú povinnosť len na priame zmluvy.²⁷

Predmetom zaujímavej polemiky po prijatí Občianskeho zákonníka sa stala otázka subsidiárnej pôsobnosti jeho ustanovení pre oblasť hospodárskych záväzkov. Pri riešení otázky sa ponúkali dve možnosti, a síce subsidiárna platnosť ustanovení Občianskeho zákonníka pre oblasť hospodárskych zmlúv alebo postavenie Občianskeho zákonníka ako základného právneho predpisu regulujúceho túto oblasť a vedľajšie postavenie ostatných občianskoprávných predpisov.²⁸ Teoretické riešenie tejto polemiky malo pre právnu prax zásadný význam, pretože bolo potrebné vymedziť, ktoré ustanovenia Občianskeho zákonníka boli aplikovateľné na hospodárske zmluvy. Načrtnutú diskusiu ukončilo prijatie zákona č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami, ktorý v § 196 ustanovil, že na záväzkové právne pomery upravené jeho ustanoveniami bolo možné použiť ustanovenia Občianskeho zákonníka len v prípadoch absencie vlastnej právnej úpravy. Zákon popri zmienenom pravidle zároveň taxatívne vymedzil ustanovenia Občianskeho zákonníka, ktoré nebolo možné využiť vôbec.²⁹

Ešte pred prijatím zákona č. 69/1958 Zb. bolo v máji 1955 prijaté **vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách**, ktoré definitívne zrušilo zákon č. 99/1950 Zb.³⁰ Vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. vo svojich ustanoveniach venovalo priestor už len úprave hospodárskych zmlúv a hospodársku arbitráž upravovalo nariadenie č. 47/1953 Zb. o štátnej arbitráži, ktoré bolo zrušené až zákonom č. 121/1962 Zb. o hospodárskej arbitráži. Dôležitou novinkou vládneho nariadenia bolo prenesenie pôsobnosti Štátneho plánovacieho úradu v oblasti vydávania predpisov o hospodárskych zmluvách na hlavného arbitra Československej republiky. Postup pri uzatváraní hospodárskych zmlúv, pri ich plnení, modifikácii a zrušovaní, rovnako ako ich obsah boli i naďalej upravované Základnými podmienkami dodávky, resp. odberu, ktoré vydávali príslušné dodávateľské a odberateľské ministerstvá. Štruktúra zmluvných vzťahov tak bola určovaná Základnými podmienkami dodávky, resp. odberu spolu s rámcovými zmluvami.³¹

Vládne nariadenie zachovalo členenie hospodárskych zmlúv na rámcové, čiastkové a priame.³² Namiesto rámcových, čiastkových a priamych zmlúv však dovoľovalo využiť i iné formy hospodárskych zmlúv, a to priame, podielové, sezónne a krátkodobé zmluvy či zmluvy s jednorazovým plnením. Sledované formy hospodárskych zmlúv sa

²⁷ § 9, zákon č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži. V zmienenom ustanovení bolo podľa I. Pelikánovej možné pozorovať snahu o korekciu najvypuklejších nedostatkov centrálne plánovanej ekonomiky. Úpravou individuálnych výnimiek však nebolo možné riešiť základný problém, a síce absenciu životaschopnosti systému. PELIKÁNOVÁ, ref. 11, s. 440.

²⁸ SUCHOŽA, Jozef. *Hospodárske zmluvy*. Bratislava: Obzor, 1985, s. 45.

²⁹ KVĚŠOVÁ, ref. 13, s. 15.

³⁰ Na zákon o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži nadviazalo vládne nariadenie č. 37/1953 Zb. o spôsobe a lehotách predkladania reklamácií pri dodávkach nekvalitných a nekompletných výrobkov, ktoré nezodpovedali štátnym normám a technickým podmienkam a o majetkových sporoch pri neúspešnom reklamačnom konaní (vládne nariadenie bolo doplnené vládnym nariadením č. 109/1953 Zb.), vládne nariadenie č. 18/1955 Zb. o kvantitatívnej prebierke výrobkov, vyhláška č. 93/1953 Ú. v. o hospodárskych zmluvách a dodávke a odbere výrobkov, vyhláška č. 128/1953 Ú. v. o hospodárskych stavebných dodávateľských zmluvách a napokon vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách. CHORVÁTH, Július – SUCHOŽA, Jozef. *Československé hospodárske právo*. Bratislava: Obzor, 1982, s. 53.

³¹ Tamtiež, s. 19-20.

³² Hospodárske zmluvy uzatvárali v súlade s plánom hospodárske, rozpočtové či iné organizácie socialistického sektora. Hospodárske zmluvy neboli uzavierané iba v tých prípadoch, v ktorých to bolo výslovne ustanovené alebo v ktorých bola predpísaná iná forma záväzkového zabezpečenia dodávok a odberov. Výnimku z povinnosti uzavrieť hospodársku zmluvu mohol povoliť hlavný arbiter Československej republiky. § 2, vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách.

mali využiť v prípadoch, ak boli vzhľadom na organizáciu jednotlivých odvetví národného hospodárstva, na spôsob dodávok či na vlastnosti dodávaných výrobkov, potrebné k účelnejšej organizácii vzájomných vzťahov medzi dodávateľmi a odberateľmi.³³ I napriek novým druhom hospodárskych zmlúv základnými formami zostali i naďalej rámcové a čiastkové zmluvy, ktoré mohli v prípadoch ich neúčelnosti nahrádzať priame zmluvy. Tie od roku 1957 predstavovali základnú formu hospodárskych zmluvných vzťahov.³⁴

Vládne nariadenie vo svojej druhej časti upravovalo osobitné ustanovenia k hospodárskym zmluvám, ktoré sa však mali uplatňovať iba v prípadoch, ak niečo iné neurčovali Základné podmienky dodávky, resp. odberu alebo všeobecné predpisy hlavného arbitra Československej republiky.³⁵ Obsahom tretej časti vládneho nariadenia bola osobitná úprava záväzkových pomerov, ktoré bolo možné pozorovať medzi hospodárskymi, rozpočtovými a ostatnými organizáciami socialistického sektora.³⁶

Ako konštatuje J. Chorváth, význam vládneho nariadenia spočíval v skutočnosti, že, v porovnaní s predchádzajúcou právnou úpravou vládne nariadenie zmluvné vzťahy socialistických organizácií upravilo komplexnejším spôsobom. Okrem úpravy typov hospodárskych zmlúv boli vládnym nariadením upravené i vzťahy pri dodávkach a odbere tovaru na vývoz, pri dodávkach z dovozu, ale i pri dodávkach a odbere vývozných investičných celkov. Nariadením bol zásadnou mierou posilnený zodpovednostný systém, bol zavedený inštitút preklúzie, upravený celý proces uzavierania zmlúv, bola zdôraznená funkcia majetkových sankcií a zvýšený význam základných podmienok dodávky a plánu.³⁷

Vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. bolo nahradené **zákonom č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami**, ktorý predstavoval zásadný prielom vo vývoji záväzkového práva. Na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy predstavoval v podstate komplexnú úpravu záväzkových vzťahov obsahujúcu celú vše-

³³ § 4, ods. 1, vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách. Kým priame zmluvy boli uzatvárané medzi bezprostrednými dodávateľmi a odberateľmi v prípadoch absencie rámcových zmlúv, pričom mohlo ísť i o dlhšie než ročné obdobie, podielové zmluvy sa odlišovali od priamych zmlúv tým, že na strane dodávateľa, prípadne na oboch stranách vystupovalo viacero podielnikov na čele s hlavným podielnikom a vzťahy medzi podielníkmi bolo možné počas roka pružne upravovať. Jednorazové zmluvy bolo možné uzavrieť kedykoľvek v priebehu roka o dodávkach, ktorých plnenie sa realizovalo jednorazovo, pričom nemali prekročiť ročné plánovacie obdobie. KVĚŠOVÁ, ref. 13, s. 19. Sezónne zmluvy zabezpečovali dodávku a odber výrobkov pre obdobie, ktoré bolo kratšie než ročné sezónne obdobie. § 4, ods. 2, vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách.

³⁴ KVĚŠOVÁ, ref. 13, s. 19.

³⁵ § 8, vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách. Druhá časť vládneho nariadenia vymedzovala postup uzatvárania zmlúv, lehoty uzatvárania zmlúv od schválenia plánu, obdobne ako i všetky lehoty pre jednotlivé fázy kontraktčného procesu. Mechanizmus uzatvárania zmlúv spočíval v zaslaní návrhu dodávateľa odberateľovi, ktorý návrh musel prijať i v prípade, ak s ním nesúhlasil. Mohol pripojiť iba návrh zmien a ak nedošlo ku konsenzu o zmenách, spor sa stal predmetom arbitrážneho konania. Vládne nariadenie okrem kontraktčného procesu a príslušných lehôt vymedzovalo obsah rámcových, čiastkových a priamych zmlúv, kvalitu výrobkov, ceny výrobkov ako i majetkové sankcie. Pozri § 8-33, vládne nariadenie č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách.

³⁶ Vládne nariadenie v tejto časti upravilo napríklad dôležitú súčasť nasledujúceho vývoja hospodárskeho práva v podobe preklúzie. Krátke prekluzívne lehoty vymedzené vládnym nariadením, ktoré v neskoršom období Hospodársky zákonník ešte viac skrátil, boli jasným odklonom od využívania inštitútu premlčania. Kým premlčanie predstavuje inštitút rešpektujúci autonómiu vôle subjektov, preklúzia vôle strán priestor neposkytuje a uplynutím prekluzívnej lehoty právo zaniká. PELIKÁNOVÁ, ref. 11, s. 442.

³⁷ CHORVÁTH – SUCHOŽA, ref. 30, s. 54.

becnú časť záväzkového práva, ktorá prakticky vylučovala využitie ustanovení Občianskeho zákonníka. Ak už bolo zmienené, aplikácia ustanovení Občianskeho zákonníka bola obmedzená iba na prípady absencie vlastnej právnej úpravy, pričom zákon taxatívne vymedzil ustanovenia Občianskeho zákonníka, ktoré nebolo možné využiť už vôbec.³⁸

K vydaniu vykonávacích predpisov k zákonu bol oprávnený štátny arbitier Československej republiky, ktorý sa v nich mohol v prípade potreby odchýliť od jeho ustanovení. Obdobne ako v predchádzajúcom období zákon splnomocňoval dodávateľské a odberateľské ministerstvá k vydávaniu Základných podmienok dodávky, ktoré boli vydávané na podklade smerníc štátneho arbitra Československej republiky a ním následne schvaľované.³⁹ Právny predpis bol rozdelený do troch častí. Prvá časť upravovala všeobecné ustanovenia týkajúce sa právnych úkonov socialistických organizácií, počítania času, právnych dôvodov vzniku záväzkových vzťahov, zmenu záväzkov, práva a povinnosti zo záväzkov a zánik záväzkov, druhá časť upravovala jednotlivé typy hospodárskych zmlúv a tretia spoločné, prechodné a záverečné ustanovenia.

V časti venovanej právnym dôvodom vzniku záväzkov popri úprave záväzkov z hospodárskych zmlúv, upravoval i záväzky zo spôsobenia škody, záväzky z bezdôvodného obohatenia, záväzky zo zodpovednosti za vady plnenia, ale taktiež i záväzky z úradného opatrenia, z arbitrážneho rozhodnutia či z iných právnych skutočností.⁴⁰ Hospodárske zmluvy mohli vznikať popri tradičnom prijatí návrhu zmluvy i rozhodnutím arbit-

³⁸ Absolútne vylúčené boli ustanovenia § 31, 36, 44 – 52, 82 – 99, 212 – 247, 251 – 279, 284 – 292, 294 – 342, 344, 345, 347 – 382, 443 – 461. § 195, zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami. Zákon podľa V. Hulínskeho predstavoval prvý kódex záväzkového práva, odchylného od ustanovení Občianskeho zákonníka, ktorý sa mal aplikovať vo vzťahoch medzi socialistickými organizáciami v procese zostavovania a vykonávania hospodárskeho plánu. Vzhľadom k skutočnosti, že záväzkové vzťahy boli do sledovaného obdobia upravené Občianskym zákonníkom, ktorý v plnej miere nevyhovoval účelu vykonávania hospodárskeho plánu, materiu bolo potrebné upraviť veľkým množstvom vládnych nariadení a špeciálnych vyhlášok. Prirodzeným dôsledkom tohto procesu bola existencia veľkého množstva právnych predpisov, ktoré spôsobovali neprehľadnosť, ale taktiež i komplikovali administratívu podnikov a závodov. Prejav Václava Hulínského na 27. schôdzi Národného zhromaždenia Československej republiky zo dňa 17. októbra 1958. In *Poslaněcká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/027schuz/s027020.htm>> [cit. 2020-03-04]. Podľa dôvodovej správy bolo účelom prijatia zákona odstránenie komplikovaných právnych vzťahov rozptýlených v značnom množstve právnych predpisov. Zákon bol výsledkom požiadavky zhrnutia všetkých aspektov hospodárskych vzťahov, s ktorými sa socialistické organizácie potýkali v každodennom styku v procese vykonávania hospodárskej činnosti. Tie boli do sledovaného obdobia upravené ustanoveniami Občianskeho zákonníka, právnych predpisoch o hospodárskych zmluvách o dodávke a odbere výrobkov, o stavebných a projektových hospodárskych zmluvách, hospodárskych zmluvách o kvalitatívnej a kvantitatívnej prebierke výrobkov, o prebierke stavieb a základných podmienok dodávky a odbere. Dôvodová správa k zákonu č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami. In *Poslaněcká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1954ns/tisky/t0246_04.htm> [cit. 2020-03-04].

³⁹ § 190 a 190, zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami. V oblasti zahraničného obchodu mali byť prijaté predpisy o dodávkach vývozu a dovozu a osobitné predpisy mali byť prijaté i o dodávke investičných celkov a ich častí. § 191, ods. 1-2, zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami.

⁴⁰ § 15, ods. 1, zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami.

ráže. Zákon so sebou prinášal oklieštenie predchádzajúcej všeobecnej kontraktnej povinnosti,⁴¹ dodávateľa a odberateľa tak boli povinní uzavrieť hospodársku zmluvu v prípadoch, v ktorých to ustanovoval skúmaný predpis alebo vykonávacie právne predpisy.⁴² Formulovanie ustanovení o kontraktnej povinnosti, ktorá i v neskoršom hospodárskom zákonníku bola základným právnym inštitútom hospodárskeho práva, predstavovala podľa I. Pelikánovej akúsi materializovanú podobu potlačenia obchodného práva. V sledovanom ustanovení zákonodarca upravil nielen kontraktnú povinnosť vznikajúcu z prípravnej zmluvy, plánovacích dokladov, ale okrem výpočtu priamych dôvodov povinnosti uzavrieť zmluvu právny predpis poskytoval možnosť, aby ďalšie dôvody kontraktnej povinnosti vymedzil vykonávací predpis.⁴³

V prípadoch, ak to vyžadovali potreby rozvoja národného hospodárstva, štátnej disciplíny alebo iné dôležité dôvody, popri zmienenej kontraktnej povinnosti zákon ústredným úradom a orgánom alebo nimi splnomocneným orgánom ponúkal možnosť uložiť podriadeným organizáciám povinnosť uzavrieť zmluvu alebo im priamo uložiť záväzky. Z obdobných dôvodov mohla povinnosť stranám arbitrážneho konania uložiť i arbitráž.⁴⁴ Sledované opatrenia nepredstavovali plánovacie akty, ktoré by boli podkladom pre uzavretie hospodárskych zmlúv. Ako konštatuje dôvodová správa k zákonu, v uvedenom dôvode do zákona prenikol direktívny účinok štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva, ktorým mala byť uspokojená možnosť štátu zakladať, meniť či zrušovať záväzky, prípadne možnosť uložiť stranám povinnosť uzavretia hospodárskej zmluvy. Z obdobného dôvodu zákon ponúkal možnosť zakladať, meniť a zrušovať záväzky arbitrážnych strán i arbitrážnym orgánom.⁴⁵

Nový právny predpis opustil predchádzajúce členenie hospodárskych zmlúv na rámcové a čiastkové a novou základnou formou sa stali priame zmluvy. Zákon rozoznával hospodárske zmluvy o dodávke výrobkov a hospodárske zmluvy o prácach a výkonoch ako i zmluvy o iných druhoch spolupráce, ak ich uzavretie bolo potrebné k plneniu štátneho plánu rozvoja národného hospodárstva.⁴⁶ Kým hospodárske zmluvy o dodávke výrobkov sa členili na kapacitné zmluvy a dodávkové zmluvy, hospodárske zmluvy o prácach a výkonoch boli členené na zmluvy o prieskumných alebo projektových prácach, zmluvy o podkladoch, zmluvy o stavebných prácach, zmluvy o montážnych prácach, zmluvy o dodávkach pre investičné celky, zmluvy o dodávkach technologického zariadenia, zmluvy o stavbe a osobitné zmluvy o prácach a výkonoch.⁴⁷

Osobitne významným druhom zmluvy, ktorú so sebou prinášal zákon o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami, bola *kapacitná zmluva*, ktorá pred-

⁴¹ Dôvodová správa k zákonu č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami. In *Poslaněcká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1954ns/tisky/t0246_04.htm> [cit. 2020-03-04].

⁴² § 16 a § 23, ods. 1, zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami.

⁴³ PELIKÁNOVÁ, ref. 11, s. 443.

⁴⁴ § 25, zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami.

⁴⁵ Dôvodová správa k zákonu č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami. In *Poslaněcká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1954ns/tisky/t0246_04.htm> [cit. 2020-03-04].

⁴⁶ KVĚŠOVÁ, ref. 13, s. 24.

⁴⁷ Pozri § 88-189, zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami.

stavovala dohodu o dlhodobých odberateľsko-dodávateľských vzťahoch a ich podmienkach.⁴⁸ Podkladom k uzavretiu kapacitných zmlúv boli obvykle schválené alebo navrhované úlohy hospodárskeho plánu. Podľa J. Kvěšovej skúsenosti s predchádzajúcimi rámcovými zmluvami ukázali, že uzatváranie realizačných dodávkových zmlúv bolo späté nielen s časovou tiesňou, ale kvôli naviazaniu rámcových zmlúv na rozpisy ročných plánov, i s problémom obmedzeného vyjednávania pri konkretizácii plánu. Načrtnutý problém mali vyriešiť práve kapacitné zmluvy, ktorých účelom bolo i vytváranie predpokladov pre vymedzenie úloh v ročných, resp. päťročných plánoch, z hospodárnenie výroby a obehu výrobkov a stabilizovanie dodávkových vzťahov. Úloha hospodárskych zmlúv sa tak nemala obmedzovať len na konkretizáciu úloh hospodárskeho plánu. V nasledujúcom období mali samotné zmluvy aktívne napomáhať i pri ich tvorbe.⁴⁹

Prostredníctvom kapacitnej zmluvy sa podľa I. Pelikánovej v zákone objavilo akési dlhodobé *pactum de contrahendo*, ktoré zakladalo kontraktnú povinnosť. Preferovanie konštituovania zmluvných vzťahov prostredníctvom zmluvnej kontraktnéj povinnosti v období direktívne riadenej ekonomiky však trvalo narážalo na problém nepredvídateľnosti hospodárskeho vývoja.⁵⁰

PRÁVNA ÚPRAVA ZÁVÄZKOVÉHO PRÁVA V HOSPODÁRSKOM ZÁKONNÍKU

Vyvrcholením procesu vývoja záväzkových vzťahov sa po Občianskom zákonníku, zákone č. 99/1950 Zb. o hospodárskych zmluvách a štátnej arbitráži, vládnom nariadení č. 33/1955 Zb. o hospodárskych zmluvách, zákone č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami a iných právnych predpisoch, stal zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Hospodárske záväzky boli v Hospodárskom zákonníku upravené v šiestej až desiatej časti; kým prvá časť obsahovala spoločné ustanovenia k hospodárskym záväzkom, nasledujúce časti upravovali jednotlivé druhy záväzkových vzťahov, a síce hospodárske záväzky vznikajúce pri dodávke výrobkov, hospodárske záväzky v oblasti investičnej výstavby a dodávok vývozných investičných celkov, hospodárske záväzky vznikajúce v nákladnej preprave a hospodárske záväzky z iných spôsobov spolupráce medzi socialistickými organizáciami.⁵¹

Hlavnou úlohou hospodárskych záväzkov bolo predovšetkým zabezpečovanie plnenia úloh, ktoré vyplývali z plánu rozvoja národného hospodárstva a ich konkretizovanie vo vzťahoch medzi socialistickými organizáciami. Najčastejším dôvodom vzniku hospodárskych záväzkov medzi organizáciami boli hospodárske zmluvy.⁵² Socialistické organizácie mali za účelom zabezpečenia potrieb národného hospodárstva pri vykonávaní

⁴⁸ § 89, zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami. Kapacitnými zmluvami sa dodávateľia zaväzovali uzavierať s odberateľom dohodnutý rozsah dodávok a na základe dohodnutých podmienok dodávkové zmluvy. Za sledovaným účelom bol dodávateľ povinný zaistiť výrobné kapacity, suroviny a ostatné predpoklady pre dohodnutý rozsah, skladbu a smer ďalšieho vývoja výrobkov, ktoré ním mali byť v budúcnosti dodávané. Odberateľia sa na druhej strane zaväzovali podľa dohodnutých podmienok spolupôsobiť pri zaistovaní potrebných predpokladov. § 90, zákon č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami.

⁴⁹ KVĚŠOVÁ, ref. 13, s. 24.

⁵⁰ PELIKÁNOVÁ, ref. 11, s. 443.

⁵¹ Pozri § 113-360, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁵² § 114, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Sústava štátnych plánov rozvoja národného hospodárstva pozostávala z dlhodobých a ročných plánov. Pre oblasť hospodárskych záväzkov boli osobitne významnými predovšetkým ročné plány, ktoré obsahovali súbor ukazovateľov, prostredníctvom ktorých boli stanovované úlohy ústredným orgánom a krajským národným výborom. Popri ročných plánoch však významnú funkciu plnili i plány, ktorými činnosť svojich podriadených organizácií riadili

úloh vyplývajúcich z hospodárskeho plánu spolupracovať. Za tým účelom sa predovšetkým pri uzatváraní hospodárskych zmlúv mali pri dodávke výrobkov a prác zaväzovať k takej kvalite, sortimentu ako i lehotám, ktoré boli z hľadiska národného hospodárstva najvhodnejšie pre plnenie plánovaných úloh.⁵³

Vznik hospodárskych zmlúv bol viazaný na prijatie návrhu zmluvy, ktorý bol prijatý v prípadoch, ak došlo k dohode o podstatných náležitostiach zmluvy, a síce predmete a čase plnenia. Dohoda o predmete a čase plnenia mohla byť nahradená rozhodnutím hospodárskej arbitráže, splnením určitých podmienok pri uzatváraní zmluvy o príprave dodávky, ako i reálnym plnením v prípadoch, ak to dovoľovala povaha záväzku. Pre obsah hospodárskych zmlúv boli i naďalej významné Základné podmienky dodávky, ktoré boli vydávané dodávateľskými a odberateľskými ministerstvami a upravovali podrobnosti dodávok pre jednotlivé skupiny výrobkov a prác. Zákon pritom pri jednotlivých druhoch hospodárskych záväzkov upravoval i prípady kontraktačnej povinnosti.⁵⁴

Hospodársky zákonník popri hospodárskych zmluvách vymedzoval viacero dôvodov vzniku hospodárskych záväzkov, a síce opatrenia nadriadených orgánov a rozhodnutia hospodárskej arbitráže, porušenie povinnosti či iné právne skutočnosti.⁵⁵ Ako dôvod vzniku záväzkového vzťahu Hospodársky zákonník vo svojich ustanoveniach upravoval i plánovacie akty, ktoré vymedzovali predpokladanú budúcu spoluprácu podnikov.⁵⁶ Plánovacie akty boli opatreniami, ktorými príslušné orgány alebo organizácie v rámci svojej pôsobnosti vymedzovali v súlade s predpismi o plánovaní predpokladané budúce dodávky výrobkov či prác medzi socialistickými organizáciami, prípadne inú činnosť.⁵⁷ Prostredníctvom plánovacích aktov mali pritom orgány vydávajúce plánovacie akty prioritne zaisťovať úlohy, ktoré boli taxatívne vymedzené ustanoveniami Hospodárskeho zákonníka. Plánovacie akty mali bezprostredný vplyv na vznik, zmenu zánik či obsah hospodárskych záväzkov, boli podkladom, na základe ktorého boli socialistické organizácie povinné uzavrieť hospodárske zmluvy. V niektorých prípadoch mohli hospodárske záväzky vznikať priamo plánovacími aktmi.⁵⁸

V prípadoch, v ktorých si to vyžadovali potreby rozvoja národného hospodárstva alebo kvôli iným dôležitým dôvodom, boli ústredné orgány spolu s národnými výbormi alebo nimi poverenými orgánmi oprávnené uložiť svojim organizáciám povinnosť uzavrieť hospodársku zmluvu, prípadne im priamo uložiť hospodársky záväzok, zmeniť ho či zrušiť. Založiť, zmeniť a zrušiť záväzky mohlo medzi socialistickými organizáciami i rozhodnutie hospodárskej arbitráže.⁵⁹

Osobitne významnou novinkou Hospodárskeho zákonníka boli *zmluvy o príprave dodávok*, ktoré ako jeden z dôvodov vzniku hospodárskych záväzkov neboli upravené vo

ústredné, prípadne i nižšie orgány, plány, ktorými národné výbory riadili rozvoj nimi riadeného hospodárstva, ako i plány socialistických organizácií. Všetky zmienené plány mali byť v súlade; plány vymedzené vyšším stupňom riadenia mali byť zaisťované plánmi nižšieho stupňa riadenia. STUNA, Stanislav – SPIŠIAK, Ján. *Hospodárske právo*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1965, s. 89.

⁵³ § 119, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁵⁴ STUNA – SPIŠIAK, ref. 52, s. 94-95.

⁵⁵ § 124, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁵⁶ Dôvodová správa k zákonu č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. In *Poslaněcká sněmovna parlamentu České republiky*. [online]. Dostupné na internete: <https://www.psp.cz/eknih/1960ns/tisky/t0188_10.htm> [cit. 2020-03-06].

⁵⁷ STUNA – SPIŠIAK, ref. 52, s. 90.

⁵⁸ § 115, ods. 2 a § 117, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁵⁹ § 118, ods. 1, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

všeobecnej časti, ale v časti upravujúcej hospodárske zmluvy vznikajúce pri dodávke výrobkov.⁶⁰ Zmluvy o príprave dodávok boli zmluvami dlhodobými, podkladom pre ich uzavretie boli schválené alebo navrhované úlohy dlhodobých plánov, ako i skúsenosti s predchádzajúcim fungovaním dodávateľsko-odberateľských vzťahov.⁶¹ Úlohou zmlúv o príprave dodávok, ktoré nahrádzali predchádzajúce kapacitné zmluvy, bolo nielen konkretizovanie a spresňovanie úloh ročných plánov, ale rovnako i podieľanie sa na ich tvorbe.⁶²

Zmluva o príprave dodávok bola podľa Hospodárskeho zákonníka uzavretá v prípade, ak došlo medzi budúcim dodávateľom a odberateľom na podklade predbežných rozpisov úloh ročného plánu k zhode o uvažovanom rozsahu dodávok. Nerátajúc načrtnutú situáciu, k vzniku zmluvy došlo iba v prípadoch, ak zhoda o uvažovanom rozsahu dodávok bola ako zmluva o príprave dodávok explicitne označená.⁶³ Autori *Hospodárskeho práva* z roku 1965 upozorňovali že, zmluvu o príprave dodávok nebolo možné zamieňať so zmluvou o dodávke výrobkov. Záväzok dodávateľa zo zmluvy o príprave dodávky nebol záväzkom dodať odberateľovi určité množstvo výrobkov, ale bol len akýmsi prípravným záväzkom, v dôsledku ktorého sa mala zaistiť potrebná výrobná kapacita, suroviny ako i iné podmienky k uskutočneniu výroby a budúcich dodávok, a to na podklade odberateľských údajov o ich predpokladanom vývoji, rozsahu a skladbe. Odberateľov záväzok na druhej strane spočíval v povinnosti spolupôsobiť pri zabezpečovaní potrebných predpokladov podľa dohodnutých podmienok.⁶⁴

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

Mgr. Lenka Martincová, PhD.

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Šafárikovo nám. č. 6

P. O. BOX 313

810 00 Bratislava

⁶⁰ Zásadným nedostatkom novej právnej úpravy bola podľa J. Kvěšovej absencia všeobecnej úpravy zmlúv o príprave dodávok, ktoré bolo potrebné uzavrieť i v iných oblastiach, napríklad v oblasti investičnej výstavby. KVĚŠOVÁ, ref. 13, s. 34.

⁶¹ STUNA – SPIŠIAK, ref. 52, s. 110.

⁶² KVĚŠOVÁ, ref. 13, s. 34.

⁶³ § 157, ods. 1, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník. Rovnako ako v prípade kapacitných zmlúv v zákone o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami, ani Hospodársky zákonník neupravoval v prípade zmlúv o príprave dodávok povinnosť uzavrieť ich, predpisom upravujúcim spôsob plánovania rozvoja národného hospodárstva však umožňoval uložiť povinnosť uzavrieť ich. V prípade, ak by nejaká organizácia uzavrieť zmluvu odmietla, bola povinná druhú organizáciu s dôvodmi odmietnutia oboznámiť. V prípadoch, ak došlo medzi organizáciami k rozporu o obsahu alebo vzniku zmluvy, k prerokovaniu rozporov a ich vyriešeniu boli príslušné nadriadené orgány. § 157, ods. 3, § 158 a 160, zákon č. 109/1964 Zb. Hospodársky zákonník.

⁶⁴ STUNA – SPIŠIAK, ref. 52, s. 110.

Trust v rekodifikovanom civilnom práve?¹

Matej MLKVÝ

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

MLKVÝ, Matej. Trust v rekodifikovanom civilnom práve? In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 49-56.

Príspevok sa zaoberá potrebou úpravy inštitútu trustu v slovenskom súkromnom práve. Na prípadovej štúdiu britského občana, ktorý nechal huteľný majetok nachádzajúci sa na Slovensku v testamentárnom truste pre svoju manželku a syna, sú ilustrované právne problémy vyplývajúce z absencie právnej úpravy trustu v slovenskom práve. Na záver článku autor navrhuje tri možné varianty riešenie nastolených problémov.

Abstract

MLKVÝ, Matej. Trust in Recodified Civil Law? In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 2, p. 49-56.

Article discusses the need of legal regulation of trust in Slovak private law. Using a case study of a British citizen who bequeathed movable property located in Slovakia as a testamentary trust to his wife and son, various legal problems stemming from the absence of legal regulation of trust in Slovak law are illustrated. The article concludes with the author proposing three possible options of addressing the identified problems.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

trust, vlastníctvo, vecné práva, fiducia

KEY WORDS

trust, ownership, real rights, fiducia

ÚVOD

Trust je tradične pokladaný za právny inštitút angloamerického práva, ktorý je kontinentálnym jurisdikciám budovaným na rímskoprávnej tradícii cudzí. V samotnom anglickom *common law* sa dá jeho vývoj obrazne charakterizovať nasledovne – jeho rodičmi bol strach (*fear*) a podvod (*fraud*) a jeho pestúnkou bol súd svedomia (t.j. Súd lorda kancelára uplatňujúci právo *equity*).² Jeho prvotným účelom bol obísť niektoré obmedzujúce právne ustanovenia, pôvodne najmä rôzne onerózne feudálne bremená, čo bolo zo strany súdov ekvity nakoniec akceptované a trust sa stal uznaným inštitútom anglického práva.³ Neskôr bolo jeho použitie rozšírené na také veľké množstvo rozličných hospodárskych a spoločenských účelov, že dnes už nie je možné vo všeobecnosti vymedziť presný

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-18-0417.

² KLAUSING, Friedrich. *Fiduziarische Rechtsgeschäfte, einschl. Sicherungsübereignung*. In: SCHLEGEL-BERGER, Franz. *Rechtsvergleichendes Handwörterbuch für das Zivil- und Handelsrecht des In- und Auslandes*. 3. zväzok. Berlín, Vahlen, 1931, s. 370.

³ Bližšie k vývoju trustu v anglickom práve pozri MLKVÝ, Matej. *Historický vývoj inštitútu trustu v anglickom práve*. Dostupné online: <https://www.iurium.cz/2021/01/06/trust-v-anglickem-pravu/> [cit. 15.01.2022].

účel jeho použitia. V *common law* nahrádza širokú škálu rôznych skutkových podstat od zabezpečenia osôb s obmedzenou spôsobilosťou právne konať, cez testamentárne nakladanie s majetkom až po profesionálnu správu komerčného majetku.

Trust je príkladom fiduciárneho vzťahu, ktorý je charakterizovaný vo všeobecnosti tým, že fiduciár nadobudne aspoň formálne práva ako samostatne oprávnená osoba od fiducianta pre fiducianta alebo tretiu osobu, tieto práva však nemôže trvalo a v plnom rozsahu užívať na svoj vlastný úžitok, ale na úžitok fiducianta alebo tretej osoby.⁴ Fiduciár má tak vo vzťahu k takto prevedeným právam alebo veciam formálny právny titul a povinnosť správy, úžitok má však fiduciant, resp. fiduciantom určená tretia osoba (beneficiár). Takto vymedzený fiduciárny vzťah nebol neznámy ani rímskemu právu. Rímska *fiducia* (doslova dôvera, spoľahlivosť) predstavovala prevod kviritského vlastníctva veci formou symbolickej mancipácie (*nummo uno*) na dôverníka (*fiduciarius*), ktorý sa zároveň osobitnou dohodou (*pactum fiduciae*) zaväzoval k spätnému prevodu po splnení účelu sledovaného stranami.⁵ Pôvodne sa tento vzťah opieral len o dôveru fiducianta a mravnú povinnosť fiduciára, neskôr boli priznané aj osobitné žaloby (fiduciant mal *actio fiduciae* v prípade porušenia povinností fiduciárom z *pactum fiduciae*, najmä spätný prevod vlastníctva veci, fiduciár mal zase *actio fiduciae contraria* na náhradu nákladov mancipovanej veci, resp. na náhradu škody spôsobenej mancipovanou vecou). *Fiducia* sa v rímskom práve používala na najrôznejšie účely, najznámejším bola pravdepodobne archaická forma zálohu veci. V poklasickom práve sa už inštitút fiducie nezachoval.

Kontinentálne jurisdikcie sa na fiduciárne vzťahy práve v dôsledku ich pôvodu v obchádzaní ustanovení či obmedzení zákona (*praeter legem*), zakrytí skutočného vlastníctva a s tým súvisiacim narušením princípu publicity pozerali prevažne skepticky. Skutočný angloamerický trust v rámci kontinentálnej Európy prijal len Lichtenštajnské kniežatstvo, ktoré trust upravuje v čl. 897 a nasl. zákona s názvom Osobné práva a práva obchodných spoločností (*Personen- und Gesellschaftsrecht*) z 20.01.1926. V Lichtenštajnsku zákonodarca vychádzal v prvom rade z angloamerickej právnej tradície (samotný zákon napr. charakterizuje fiduciára – *Treuhändler* ako *trustee*), ale aj zo staršieho germánskeho obyčajového práva (zákon fiduciára – *Treuhändler* charakterizuje tiež ako *Salmann*).⁶ *Salmann* bol ešte v obyčajovom práve menovaný v prípadoch, keď prevod alebo prechod vlastníctva na nadobúdateľa nebol možný, napr. ak bol nadobúdateľ neprítomný alebo určité veci mohla nadobudnúť len určitá osoba, ktorou nadobúdateľ nebol (napr. mestské pozemky len mešťan mesta). V takýchto prípadoch bol právny titul k veciam prevedený na *Salmanna* s tým, že ich má buď odovzdať skutočnému nadobúdateľovi alebo spravovať na jeho úžitok.

S výnimkou Lichtenštajnska je väčšina kontinentálnych jurisdikcií konfrontovaná s inštitútom trustu buď v modifikovanej podobe v rámci domáceho práva (napr. *Treuhand*, resp. *Treuhandverhältnis* v Nemecku alebo *svěřenský fond* v Česku), alebo len prostredníctvom vzťahov s medzinárodným prvkom v rámci medzinárodného práva súk-

⁴ KLAUSING, ref. 2, s. 368.

⁵ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Academia, 1994, s. 114.

⁶ Čl. 897 Personen- und Gesellschaftsrecht (PGR) vom 20. Januar 1926: „*Treuhänder (Trustee oder Salmann) im Sinne dieses Gesetzes ist diejenige Einzelperson, Firma oder Verbandsperson, welcher ein anderer (der Treugeber) bewegliches oder unbewegliches Vermögen oder ein Recht (als Treugut), welcher Art auch immer, mit der Verpflichtung zuwendet, dieses als Treugut im eigenen Namen als selbständiger Rechtsträger zu Gunsten eines oder mehrerer Dritter (Begünstigter) mit Wirkung gegen jedermann zu verwalten oder zu verwenden.*“

romného. Na uľahčenie problému uznania a právnych účinkov trustu bol prijatý medzinárodný Dohovor z 1. júla 1985 o rozhodnom práve pre trusty a ich uznaní.⁷ Pre účely Dohovoru je trust vymedzený v čl. 2 ako právny vzťah vytvorený inter vivos alebo pre prípad smrti fiduciára (*settlor*), pri ktorom bol majetok daný pod kontrolu fiduciára (*trustee*) na úžitok beneficiára (*beneficiary*) alebo na určitý účel. Pojmové znaky trustu na účely Dohovoru sú: (1) majetok vytvára osobitnú podstatu (fond) a netvorí súčasť vlastného majetku správcu, (2) právny titul k majetku v truste je vedený na meno správcu alebo inej osoby konajúcej za správcu, (3) správca má právo a povinnosť, za splnenie ktorej nesie zodpovednosť, spravovať, využívať a nakladať s majetkom v súlade s podmienkami trustu a osobitnými povinnosťami ustanovenými právom. Výhrada niektorých práv a oprávnení zakladateľom a skutočnosť, že správca môže mať sám práva ako oprávnený, samé o sebe nie sú nezlučiteľné s existenciou trustu.⁸

Dohovor o rozhodnom práve pre trusty a ich uznaní bol z európskych kontinentálnych jurisdikcií ratifikovaný, resp. k Dohovoru pristúpili bez výhrad Taliansko, Lichtenštajnsko, Malta, Holandsko, San Marino a Švajčiarsko, s výhradami alebo osobitnými vyhláseniami aj Cyprus, Luxembursko a Monako. Francúzsko dohovor podpísalo, ale ho nikdy neratifikovalo. V štátoch, ktoré Dohovor ratifikovali, resp. pristúpili k nemu, a nemajú osobitnú vnútroštátnu úpravu inštitútu trustu (napr. Taliansko) je trust zriaďovaný podľa cudzieho práva, ktoré je vybraté fiduciantom spomedzi tých, ktoré trust explicitne uznávajú. Právne účinky trustu v zmysle Dohovoru následne spôsobia minimálne to, že trust je považovaný za osobitnú majetkovú podstatu oddelenú od ostatného majetku fiduciára (čl. 11 Dohovoru). Slovenská republika Dohovor o rozhodnom práve pre trusty a ich uznaní neratifikovala a ani k nemu nepristúpila, pričom slovenské civilné právo neobsahuje osobitnú vnútroštátnu úpravu trustu. Aplikačné problémy, ktoré tento právny stav spôsobuje, sa pokúsime ilustrovať na nasledujúcej prípadovej štúdii.

PRÍPADOVÁ ŠTÚDIA

Občan A.B. Spojeného kráľovstva Veľkej Británie a severného Írska vlastnil na území Slovenskej republiky hnutelný majetok (prostriedky na bankovom účte a podiely v investičných fondoch). Na území Slovenskej republiky sa však nikdy dlhšie nezdržiaval,

⁷ *Convention of 1 July 1985 on the Law Applicable to Trusts and on their Recognition*. Dohovor bol vypracovaný Haagskou konferenciou medzinárodného súkromného práva (*Hague Conference on Private International Law*) a uzavretý 1. júla 1985. Do účinnosti pre signatárske štáty vstúpil 1. januára 1992 a v súčasnosti je ratifikovaná 14 štátmi. Predmetom úpravy v dohovore je harmonizované vymedzenie trustu (ktoré je užšie ako vo väčšine jurisdikcií common law) a určenie kolíznych pravidiel na určenie rozhodného práva.

⁸ *For the purposes of this Convention, the term „trust“ refers to the legal relationships created – inter vivos or on death – by a person, the settlor, when assets have been placed under the control of a trustee for the benefit of a beneficiary or for a specified purpose.*

A trust has the following characteristics –

- a) the assets constitute a separate fund and are not a part of the trustee's own estate;*
- b) title to the trust assets stands in the name of the trustee or in the name of another person on behalf of the trustee;*
- c) the trustee has the power and the duty, in respect of which he is accountable, to manage, employ or dispose of the assets in accordance with the terms of the trust and the special duties imposed upon him by law.*

The reservation by the settlor of certain rights and powers, and the fact that the trustee may himself have rights as a beneficiary, are not necessarily inconsistent with the existence of a trust.

obvykle žil v Londýne. Celý jeho majetok sa nachádzal s výnimkou prostriedkov na slovenskom bankovom účte a podielov v slovenských investičných fondoch na území Spojeného kráľovstva. Pred svojou smrťou zanechal závet zriadený platne podľa práva Anglicka a Walesu, v ktorom určil, že prostriedky na bankovom účte majú ísť do testamentárneho trustu s tým, že fiduciárom (*trustee*) má byť pán X.Y. a beneficármi trustu má byť jeho manželka a jeho maloletý syn. Následne A.B v roku 2020 zomrel. Otázkou s ktorou budú v takomto prípade konfrontované slovenské súdy, resp. notári ako súdni komisári prejednávajúci dedičstvo, bude určiť okruh dedičom peňažných prostriedkov na bankovom účte a podielov v investičnom fonde.

V dedičských konaniach s medzinárodným prvkom notár ako súdny komisár v prvom rade bude zvažovať aplikovanie Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 650/2012 o právomoci, rozhodnom práve, uznávaní a výkone rozhodnutí a prijatí a výkone verejných listín v dedičských veciach a o zavedení európskeho osvedčenia o dedičstve. Podľa čl. 83 preambuly Nariadenia však Spojené kráľovstvo a Írsko uplatnili *opt out* z Nariadenia, čím majú vo vzťahu k členským štátom EÚ postavenie tretieho štátu,⁹ pričom Spojené kráľovstvo navyše k 31.01.2020 vystúpilo z Európskej únie. Všeobecné kritérium právomoci je určené v čl. 4, podľa ktorého „*Právomoc konať vo veci celého dedičstva majú súdy členského štátu, v ktorom mal zosnulý obvyklý pobyt v čase smrti.*“ Keďže Spojené kráľovstvo nemalo nikdy postavenie členského štátu v zmysle Nariadenia, čl. 4 je na prípad neaplikovateľný. Podľa čl. 10 ods. 1 Nariadenia: „*Ak nemal zosnulý v čase smrti obvyklý pobyt v členskom štáte, majú napriek tomu právomoc konať vo veci celého dedičstva súdy členského štátu, v ktorom sa nachádza majetok, ktorý je predmetom dedičstva, ak: [...]*“. Vzhľadom na skutočnosť, že A.B. nemal s výnimkou Slovenska majetok v inom členskom štáte, je aj toto ustanovenie neaplikovateľné. Ostáva teda aplikovať ako *forum necessitatis* čl. 10 ods. 2 Nariadenia: „*Ak na základe odseku 1 nemá právomoc žiadny súd v členskom štáte, majú právomoc konať o majetku, ktorý je predmetom dedičstva, súdy členského štátu, v ktorom sa tento majetok nachádza.*“ Keďže hnutelný majetok sa nachádza na území Slovenskej republiky, bude v zmysle čl. 10 ods. 2 Nariadenia založená právomoc slovenského súdu viesť dedičské konanie.

V otázke rozhodného práva, ktoré sa má použiť, je právna analýza podstatne jednoduchšia. Podľa čl. 21 Nariadenia: „*Ak nie je v tomto nariadení ustanovené inak, rozhodným právom vo veci celého dedičstva je právny poriadok štátu, v ktorom mal zosnulý obvyklý pobyt v čase smrti.*“ Vzhľadom na skutočnosť, že Nariadenie používa v tomto prípade výraz „štát“ ako kritérium pre určenie rozhodného práva na rozdiel od výrazu „členský štát“ ako kritéria na určenie právomoci súdu, bude vzhľadom na domicil A.B. v čase smrti (Londýn), aplikovateľné právo Anglicka a Walesu. Záver teda bude, že slovenský orgán prejedná dedičstvo podľa slovenského procesného práva aplikujúci hmotné právo Anglicka a Walesu.

Anglický sudca by s prejednaním takéhoto dedičstva nemal problém, nakoľko všetky podmienky platne zriadeného trustu boli splnené - *certainty of intention* (úmysel vytvoriť trust), *certainty of subject matter* (vymedzenie majetku) a *certainty of objects* (určenie beneficiárov). Ak by peňažné prostriedky a podiely vo fondoch boli v Anglicku, priznal by formálne vlastníctvo, t.j. vlastníctvo podľa *common law* fiduciárovi (*trustee*) X.Y. a vlastníctvo podľa *law of equity* manželke A.B. a jeho maloletému synovi ako benefi-

⁹ Čl. 83 preambuly: *V súlade s článkami 1 a 2 Protokolu (č. 21) o postavení Spojeného kráľovstva a Írska s ohľadom na priestor slobody, bezpečnosti a spravodlivosti, ktorý je pripojený k Zmluve o Európskej únii a Zmluve o fungovaní Európskej únie, sa tieto členské štáty nezúčastňujú na prijatí tohto nariadenia, nie sú ním viazané ani nepodliehajú jeho uplatňovaniu.*

ciárom. X.Y. by tak peňažné prostriedky a podiely vo fondoch držal v truste pre beneficiárov. Trust podľa práva Anglicka a Walesu predstavuje právny vzťah medzi fiduciárom a beneficiárom (v prípade ak by išlo o trust *inter vivos* aj medzi fiduciantom a fiduciárom). Tento vzťah však nie je len obligračný, keďže ako fiduciár tak beneficiár majú k majetku v truste vlastnícke právo, jeden podľa *common law*, druhý podľa *law of equity*. Z tohto vyplýva, že trust nemá len právne účinky *in personam*, ale aj *in rem* - pôsobí aj vo vzťahu k nadobúdateľom veci v truste, ak neboli v dobrej viere, že kupujú vec nepatriacu do trustu.

V prípade, ak by takýmto spôsobom mal postupovať slovenský orgán a priznať trustu rovnaké právne účinky podľa slovenského práva ako podľa práva Anglicka a Walesu, bol by prinútený zaviesť do slovenského právneho poriadku koncepciu deleného vlastníctva, nakoľko oprávnenia vlastníka v zmysle slovenského práva sú asymetricky rozdelené medzi dve osoby (fiduciára a beneficiára), t.j. na rozdiel od spoluvlastníkov, ktorí disponujú rovnakými právami k veci, v tomto prípade fiduciár bude mať formálny vlastnícky titul k veci a povinnosť správy, zatiaľ čo beneficiár bude mať právo na úžitky k veci (označované niekedy aj ako hospodárske vlastníctvo alebo materiálne vlastníctvo). Takto ďaleko však Nariadenie nenúti slovenský orgán ísť, keďže podľa čl. 15 preambuly Nariadenia: „*Toto nariadenie by malo umožniť vznik alebo prechod práva k nehnuteľnému alebo hnuteľnému majetku na základe dedenia, ako sa ustanovuje v rozhodnom práve pre dedenie. Nemal by ním však byť dotknutý obmedzený počet (numerus clausus) vecných práv, ktoré poznajú vnútroštátne právne poriadky niektorých členských štátov. Od členského štátu by sa nemalo požadovať uznanie vecného práva, ktoré sa vzťahuje na majetok nachádzajúci sa v uvedenom členskom štáte, pokiaľ jeho právo nepozná dané vecné právo.*“ Keďže vecné práva sú v slovenskom právnom poriadku rovnako ako v iných kontinentálnych (a podľa prevažujúcej mienky aj v angloamerických) jurisdikciách vzhľadom na ich absolútny charakter ovládané zásadou uzatvoreného výpočtu (*numerus clausus*) a typovej fixácie, nie je možné, aby slovenský orgán vytvoril nové vecné právo a to ani s prihliadnutím na medzinárodný prvok v právnom vzťahu.

Ako má teda postupovať slovenský orgán v našom prípade? Nariadenie je v tomto smere pomerne ambivalentné – podľa čl. 31: „*Ak sa osoba dovoľáva vecného práva, na ktoré má nárok na základe rozhodného práva pre dedenie, a právny poriadok členského štátu, v ktorom sa práva dovoľáva, dotknuté vecné právo nepozná, toto právo sa v prípade potreby čo najviac prispôsobí najbližšiemu rovnocennému vecnému právu podľa právneho poriadku tohto štátu, pričom zohľadní ciele a záujmy, ktoré dotknuté vecné právo sleduje, a s ním spojené účinky.*“ Európsky zákonodarca tak dáva členským štátom príkaz k aproximácii k najbližšiemu vecnému právu, čo z metodologického hľadiska bude predstavovať analógiu v práve. Slovenský orgán tak bude konfrontovaný s otázkou, aké je najbližšie rovnocenné vecné právo podľa slovenského práva.

NAJBLIŽŠIE ROVNOCENNÉ PRÁVO K TRUSTU

V teoretickej rovine trust ako prípad deleného vlastníctva podľa práva Anglicka a Walesu by mohol zodpovedať prípadom deleného vlastníctva podľa slovenského práva. Historicky Š. Luby pokladá mestské vlastníctvo a urbáriálnu sústavu za prípady deleného vlastníctva,¹⁰ čo nie je všeobecne prijímaný názor v právnej historiografii. Nech by už bola klasifikácia týchto feudálnych foriem akákoľvek, po roku 1848 sa s prípadmi deleného

¹⁰ LUBY, Štefan. *Dejiny súkromného práva na Slovensku*. Bratislava: Nákladom Knihnice Právnickej Jednoty, 1946, s. 311.

vlastníctva stretávame len zriedkavo. Rakúsky všeobecný občiansky zákonník (ABGB), ktorý v Uhorsku platil v dobe tzv. Bachovho absolutizmu, upravoval delené vlastníctvo netaxatívnym spôsobom v § 357-360. Podľa jurisprudencie by pod pojem delené vlastníctvo mali patriť rodinné fideikomisy (zrušené zák. 179/1924 Zb.), léna (v českých krajinách vidiecke léna zrušené zák. č. 103/1862 r.z., ostatné zákonmi č. 103-112/1869 r.z., aj keď alodizácia ešte nebola ukončená ani v období prvej Československej republiky), právo z dedičného nájmu (pachtu) a z dedičnej činže (stali sa obsolentnými zrušením poddanského pomeru a pokiaľ ostali, boli v českých krajinách vykupiteľné podľa zák. č. 142/1867 r.z.), pôvodne aj právo stavby (od zák. č. 86/1912 r.z. už v Predlitavsku nekonštruované ako delené vlastníctvo) a nakoniec duchovné benefíciá.¹¹ V súvislosti s medzivojnovým slovenským právom V. Fajnor a A. Záturecký uvádzajú, že delené vlastníctvo sa v praxi uznáva len pri pozemkoch a len pod tou podmienkou, že takýto právny pomer je časovo obmedzený na určitý čas, stanovený podľa kalendára.¹² Takáto situácia mohla vzniknúť po obnovení platnosti uhorského práva a skončení Bachovho absolutizmu, ak osoba uchovávajúci si vlastnícke právo k pozemku a dohodnúť si plnenie ročnej taxy a určitých dávok na uznanie vlastníckeho práva k pozemku dovoľí, aby druhá zmluvná strana si postavila ako samostatné vlastníctvo dom. Takéto dohody však museli byť časovo obmedzené. Od prijatia občianskeho zákonníka z roku 1950 však s pravdepodobnosťou hraničiacou s istotou už nie je možná existencia deleného vlastníctva na území Slovenska,¹³ takže konceptualizovať trust ako príklad skutočného deleného vlastníctva je pre slovenský právnoaplikačný orgán nemožné.

Aj v prípade, že delené vlastníctvo ako také nie je uznané podľa slovenského práva, predsa existujú určité fiduciárne vzťahy aj podľa slovenského práva. Ide v prvom rade o prípady obchodných spoločností, ktorých štruktúru opísali už v roku 1932 A. Berle a G. Means vo svojom známom diele *The Modern Corporation and Private Property* ako oddelenie vlastníctva a kontroly (*separation of ownership and control*). Vskutku možno aj vzťah medzi spoločníkmi obchodnej spoločnosti a jej konateľmi chápať ako faktický prípad deleného vlastníctva, pri ktorom správu vykonávajú konatelia a úžitok zo správy berú spoločníci. Právny poriadok samozrejme tento vzťah právne nekonceptualizuje ako delené vlastníctvo, ale prostredníctvom osobitných vzťahov medzi orgánmi právnickej osoby. Aj keď by z obsahového hľadiska takáto forma usporiadania vzťahov mohla byť najbližšou zamýšľaným účinkom trustu, Obchodný zákonník má uzatvorený výpočet obchodných spoločností, pričom právnoaplikačný orgán nemá oprávnenie zriadiť obchodnú spoločnosť v rámci vyporiadania dedičstva v dedičskom konaní. *Mutatis mutandis* platí uvedené aj o iných právnických osobách, nakoľko § 18 ods. 2 OZ obsahuje ich uzatvorený výpočet.

Nanešťastie pre slovenský orgán ani obvyklá metóda riešení medzier v slovenskom práve (*lacuna iuris*) zohľadnením českého práva v duchu neformálnej slovenskej právnej zásady *in difficultate ad Bohemicos* neprinesie veľa úžitku. Český sudca či notár by v takomto prípade použil inštitút *svěřenského fondu*, pričom český zákonodarcu explicitne rátať s možnosťou zriadenia fondu aj pre prípad smrti. V uvedenom prípade by teda

¹¹ ROUČEK, František – SEDLÁČEK, Jaromír. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. 2. diel. Praha: Linhart, 1935, s. 217-218.

¹² ROUČEK, ref. 11, s. 213.

¹³ § 568 zák. č. 141/1950 Zb. Občiansky zákonník: *Dňom 1. januára 1951 zrušujú sa všetky ustanovenia o veciach upravených týmto zákonom, počítajúc v to aj obyčajové právo, či už vyplýva zo súdnych rozhodnutí alebo z iných prameňov.*

peniaze na bankovom účte a podiely v investičných fondoch sa stali predmetom *svěřenského fondu*, ktorého správcom (t.j. fiduciárom) by bol ustanovený pán X.Y. a manželka a maloletý syn poručiteľa A.B. by sa stali obmyšlenými (t.j. beneficiármi). Na rozdiel od anglického práva by majetok vo sverenskom fonde netvoril osobitnú majetkovú podstatu fiduciára (správcu), keďže podľa § 1448 NOZ „*majetek ve svěřenském fondu však není ani vlastnictvím správce, ani vlastnictvím zakladatele, ani vlastnictvím osoby, které má být ze svěřenského fondu plněno*“, ale účel sledovaný našim poručiteľom by bol v podstatných znakoch splnený. Bez osobitného zákonného zmocnenia by však slovenský orgán takýto osobitný majetkový celok, aj keď bez právnej subjektivity, zriadiť nemohol.

Klasický prístup niektorých kontinentálnych jurisdikcií, ktoré inštitút trustu v domácom práve neuznávali, bolo priznať trustu len obligačné účinky, pokiaľ samotný dohovor medzi fiduciantom a fiduciárom nebol *contra vel praeter legem* (ako napr. uskutočnenie prevodu na fiduciára z dôvodu ukrátenia veriteľov fiducianta). Na základe takejto dohody fiduciár nadobudne predmetné právo spolu s povinnosťou (v závislosti od obsahu na základe mandátu, obstarania cudzích záležitostí alebo práva spätnej kúpy) vec vrátiť fiduciantovi po skončení zmluvy (napr. uplynutím času, výpoved'ou, splnením dlhu či dosiahnutím cieľa).¹⁴ Takáto konštrukcia je možná z dôvodu, že na záväzkové vzťahy sa na rozdiel od vecných práv neaplikuje zásada uzatvoreného výpočtu a možno teda dohodnúť aj zmluvy, ktoré nie sú v zákone výslovne pomenované (inominátne zmluvy). Akékoľvek vecnoprávne účinky trustu vo vzťahu k tretím osobám sú však takouto konštrukciou vylúčené a majetok v truste nevytvára ani osobitnú majetkovú podstatu fiduciára. Toto môže byť problematické najmä v prípadoch, ak by napr. fiduciár bol predĺžený a jeho veritelia, voči ktorým by dohoda medzi fiduciantom a fiduciárom nezakladala žiadne právne účinky, by siahli po takomto majetku.

V kontexte predostretej prípadovej štúdie by však aj takéto obmedzené obligačné riešenie bolo problematické, keďže trust nebol zriadený *inter vivos*, ale *mortis causa*. Záväzok medzi fiduciantom a fiduciárom neexistoval počas života fiducianta a mohol vzniknúť najskôr v momente smrti fiducianta na základe testamentárneho ustanovenia. Takýto záväzok, ktorý v čase života poručiteľa neexistoval, by podľa všetkého nemal byť spôsobilý prechodu na dedičov. Dedičia sa samozrejme môžu dohodnúť v rámci dedičskej dohody na tom, že takýto záväzok medzi fiduciárom a beneficiárom vznikne a súd podľa § 203 ods. 1 písm. c) CMP takúto dohodu môže schváliť, tu je však nutná dohoda týchto subjektov. V prípade absencie takejto dohody nie je súd oprávnený v dedičskom konaní zriadiť záväzok medzi dedičmi, ktorý v čase smrti poručiteľa neexistoval.

ZÁVER

Absencia ustanovení o truste v slovenskom právnom poriadku môže slovenský súd či notára prejednávajúceho dedičstvo priviesť do takmer neriešiteľnej situácie. Ignorovať vôľu poručiteľa v prípade zriadenia trustu by s ohľadom na zásadu všeobecnej permissivity súkromného práva a autonómie vôle bolo len ťažko možné a aj keby sa slovenský orgán k takémuto bezprecedentnému kroku odhodlal, bol by postavený snád ešte pred ťažšiu otázku určenia, či vlastníkom majetku v truste podľa slovenského práva má byť fiduciár alebo beneficiár. V prípade, ak by sa snažil zriadenie trustu aspoň v minimálnej miere rešpektovať, priznať majetok fiduciárovi a zároveň zriadiť obligačnú povinnosť fiduciára výťažok z majetku poukazovať beneficiárom, mohol by tak urobiť jedine ak by

¹⁴ KLAUSING, ref. 2, s. 374.

fiduciár a beneficiár uzavreli dedičskú dohodu. Odhliadnuc od prirodzeného záujmu beneficiára získať majetok priamo by uzavretiu takejto dohody mohla prekážať aj skutočnosť, že odkázaný majetok by sa stal súčasťou všeobecnej majetkovej podstaty fiduciára (nevytvoril by osobitnú podstatu) a tak by nebol chránený proti príp. veriteľom fiduciára.

Jednoznačným riešením uvedených problémov by bolo upraviť aspoň rámcovo problematiku uznania trustu v slovenskom práve. Minimalistickou verziou by bolo pristúpenie k Dohovoru o rozhodnom práve pre trusty a ich uznaní, ktoré by okrem obligačných účinkov zaručili, že trustový majetok vytvorí osobitnú majetkovú podstatu fiduciára (tzv. taliansky variant). Strednou cestou a pravdepodobne preferovanejšou z dôvodu právnej istoty by bola priama úprava trustu v slovenskom vnútroštátnom práve prostredníctvom zverenského fondu, ktorý by bol otvorený aj pre slovenské subjekty bez narušenia základnej výstavbovej koncepcie vecných práv v súkromnom práve (tzv. český variant). Nakoniec najambicióznejšia, aj keď pravdepodobne nerealistická verzia, je priama transplantácia inštitútu trustu z angloamerického práva do domáceho práva (tzv. lichtenštajnský variant), čo by však mohlo byť problematické z dôvodu vytvorenia nepredpokladaných funkčných väzieb takto transplantovaného inštitútu na ostatné tradičné inštitúty domáceho súkromného práva. Každopádne pri trustoch nie je mlčanie zákonodarcu zlaté (*silentium non aureum est*).

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. Mgr. Matej Mlkvý, PhD., LL.M.

matej.mlkvy@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave Právnická fakulta

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava 1.

Slovenská republika

Farár ako právny zástupca farnosti

Veronika Pétiová

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva, Právnická fakulta UK

ABSTRAKT

PÉTIOVÁ, Veronika. Farár ako právny zástupca farnosti. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. , s. 57-64.

Platný Kódex kánonického práva priznáva farnosti status verejnej právnickej osoby. Tie podľa noriem kán. 118 zastupujú a konajú v ich mene tí, ktorým sa táto kompetencia priznáva univerzálnym alebo partikulárnym právom alebo vlastným štatútom. Farára za právneho zástupcu farnosti určuje priamo Kódex kánonického práva. V tomto príspevku by sme sa chceli zamerať na právne postavenie farára ako právneho zástupcu farnosti a hlbšie analyzovať jeho povinnosti a úlohy, ktoré mu z tohto postavenia vyplývajú.

ABSTRACT

PÉTIOVÁ, Veronika. Parish priest as legal representative of the parish. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 2, p. 57-64.

The current Code of Canon Law grants the parish the status of a public juridical person. According to the norms of canon 118 of the Code of Canon Law, they are represented and act on their behalf by those to whom this competence is granted by universal or particular law or by their own statutes. The parish priest is directly designated as the legal representative of the parish by the Code of Canon Law currently in force. In this paper we would like to focus on the legal status of the pastor as the legal representative of the parish and to analyse in more depth his duties and tasks that arise from this status.

KLÚČOVÉ SLOVÁ farnosť, farár, právnická osoba, právna subjektivita, zástupca.

KEYWORDS parish, parish priest, legal person, legal personality, representative

ÚVOD

Koncept delenia osôb na fyzické a právnické známy z iných právnych odvetví sa nachádza aj v platnom kánonickom práve. Právnické osoby v zmysle Kódexu kánonického práva môžeme deliť na základe rozličných kritérií. Z hľadiska pôvodcu právnickej osoby sa rozdeľujú na tie, ktoré majú svoju právnu subjektivitu na základe ustanovení Božieho práva a z cirkevného práva. Tie, ktoré ju odvodzujú z *ius divinum* sú iba dve, konkrétne - Katolícka cirkev a Apoštolská stolica. Kódex ich označuje špecifickým pojmom morálne osoby (*personae morales*). Okrem nich existujú na základe rýdzo ľudského cirkevného práva aj iné právnické osoby. Tieto sa delia na verejné právnické osoby, ktoré môžu mať právnu subjektivitu *ipso iure*, napríklad farnosť, seminár, inštitút zasväteného života alebo na základe zvláštného dekrétu. Okrem nich existujú aj súkromné právnické osoby. Tie získavajú subjektivitu iba na základe osobitného dekrétu kompetentnej authority, prostredníctvom ktorého sa danej právnickej osobe výslovne udeľuje.¹

¹ Porov. D'OSTILIO, Francesco. *Prontuario del Codice di Diritto Canonico*. Città del Vaticano: Urbaniana University Press, 2011, s. 86.

FARNOST' AKO PRÁVNICKÁ OSOBA

Farnosť ako právnická osoba má svoju právnu subjektivitu mocou práva. Jej právny zástupcom je farár, ktorý ju zastupuje vo všetkých právnych záležitostiach podľa normy práva.² Všetky úkony môže vykonávať iba v hraniciach a spôsobe riadnej správy, okrem tých, na ktoré ho predtým písomne splnomocnil ordinár,³ ktorým je v jeho prípade príslušný diecézny biskup. Kódex kánonického práva z roku 1983 definuje farnosť ako: „*est certa communitas christifidelium in Ecclesia particulari stabiliter constituta, cuius cura pastoralis, sub auctoritate Episcopi dioecesani, committitur parocho, qua proprio eiusdem pastori... Paroecia legitime erecta personalitate iuridica ipso iure gaudet.*“⁴ Na rozdiel od predchádzajúcej právnej úpravy v Kódexe kánonického práva z roku 1917, platné normy práva poskytujú jasnejšiu definíciu farnosti, ktorá zahŕňa celé spoločenstvo veriacich, nie iba úrad farára a farnostiam priznáva status verejnej právnickej osoby.⁵ Jej konštitutívnymi elementami sú primárne spoločenstvo veriacich a vlastný pastier, ktorým je farár. Až sekundárnymi sú teritórium a kostol ako posvätné miesto, na ktorom sa stretáva komunita veriacich pri eucharistickom slávení. Platné právo priznáva vysokú dôležitosť farárovi ako vlastnému pastierovi farnosti, a je zrejmé, že keď sa hovorí o farnosti ako o právnickej osobe, tak jej právnym zástupcom bude práve farár a nikto iný. Kódex kánonického práva určuje aj podmienky, ktoré musí kandidát na tento úrad spĺňať.

PODMIENKY POTREBNÉ NA DRŽBU ÚRADU FARÁRA

Na to, aby mohol byť niekto platne držať úrad farára, je potrebné, aby bol ustanovený v posvätnom ráde presbyterátu. Táto norma vychádza z kán. 150 Kódexu kánonického práva, podľa ktorého, ak cirkevný úrad so sebou prináša plnú starostlivosť o duše, na plnenie ktorej sa vyžaduje vykonávanie kňazského stavu, nemožno ho platne udeliť tomu, kto ešte nebol vysvätený za kňaza. V súčasnosti môže byť pre nás takáto norma zbytočná, keďže je prakticky samozrejmé, že úrad farára sa udeľuje iba presbyterom a nestretávame sa v praxi s možnosťou ustanovenia diakona do tohto úradu. V dejinách bolo možné, aby sa farárom stal aj „jednoduchý“ klerik, teda ten, kto už prijal tonzúru pod podmienkou, že mu bude udelený presbyterát *intra annum*. Táto norma, potvrdená Tridentským koncilom, bola v platnosti až do roku 1917, teda do momentu, kedy vstúpil do účinnosti pio - benediktínsky kódex.⁶

Okrem toho sa má kandidát na úrad farára vyznačovať zdravou náukou a bezúhonnosťou mravov, má vynikať horlivosťou za duše a aj inými čnosťami a okrem toho má mať vlastnosti, ktoré sa pre starostlivosť o danú farnosť vyžadujú univerzálnym alebo partikulárnym právom. V prípade, ak by sa preukázalo, že kandidátovi tieto právom vyžadované vlastnosti chýbajú, menovanie by bolo neplatné. Aby sa niekomu zveril úrad farára,

² Porov. kán. 532 CIC 1983.

³ Porov. kán. 1281 CIC 1983.

⁴ Kán. 515 § 1 a 3 CIC 1983. „Farnosť je určité spoločenstvo veriacich, natrvalo ustanovené v partikulárnej cirkvi, o ktorej je pastoračná starostlivosť pod autoritou diecézneho biskupa zverená farárovi ako jeho vlastnému pastierovi... Legitímne zriadená farnosť má samým právom právnu subjektivitu.“

⁵ Porov. CHIAPETTA, Luigi. *Il manuale del parroco. Commento giuridico-pastorale*. Bologna: Centro editoriale pastorale, 2019, s. 961.

⁶ Porov. TRIDENTSKÝ KONCIL. Sess. VII., De reformatione, čl. 3 a Sess. XXIV., De reformatione, čl. 12.

je potrebné sa o jeho súcosti s istotou presvedčiť spôsobom, ktorý určí diecézny biskup, hoci aj skúškou.⁷

Pre dobro veriacich je potrebné, aby úrad farára požíval istú stabilitu danú právom. Preto je obvyklé menovanie farára na neurčitú dobu. Na určitý čas ho diecézny biskup môže vymenovať len vtedy, keď to dekrétom povolila konferencia biskupov. Predchádzajúci Kódex išiel ešte ďalej a poznal okrem menovania na neurčitú dobu aj menovanie na trvalo, čo predstavovalo pre farára, ktorý takéto menovanie dostal, zaručovalo držiteľovi úradu farára jeho držbu do konca života, čo však nevylučovalo existenciu možností odňatia úradu podľa normy práva (napríklad v prípade spáchania deliktu).⁸ Ak konferencia biskupov povolila možnosť menovať farárov na určitý čas, neznamena to, že biskupi, ktorých diecézy spadajú pod danú biskupskú konferenciu, sú povinní túto možnosť využiť. Vždy ostáva na ich slobodnom rozhodnutí ponechať zvyčajný spôsob menovania, ktorý je na neurčitý čas. Menovanie na neurčitý čas so sebou nesie stabilitu a aj istotu veriacich, vnímať príslušnú osobu ako svojho pastiera a duchovného otca. V praxi sa však ukázalo, že po istom čase, ktorý nie je rovnaký vo všetkých diecézach a farnostiach, je z rozumného dôvodu vhodné prekladať farárov. Preto sa v dnešnej dobe veľmi málokedy a na našom území prakticky vôbec nestretávame s tým, že by farárom v jednej farnosti bol niekto kontinuálne počas celej kňazskej služby až do smrti, prípadne do odchodu na dôchodok. Na druhej strane je zmena farára po krátkom čase, výnimočnou udalosťou, ktorá sa má diať iba z veľmi vážneho dôvodu.

V prípade, že je farnosť zverená rehoľnému spoločenstvu, farára vymenúva diecézny biskup na návrh alebo aspoň so súhlasom rehoľného predstaveného. Deje sa to najmä v prípadoch diecéz, ktoré majú nedostatok vlastného diecézneho kléru a preto sa obracajú na rehoľnú komunitu so žiadosťou o prebratie duchovnej správy konkrétnej farnosti. Druhou možnosťou je keď, na konkrétnom mieste pôsobia rehoľníci a kompetentnému diecéznemu biskupovi sa javí vhodné, aby dané miesto bolo farnosťou. V prípade farnosti, ktoré sú zverené rehoľným komunitám, dochádza v praxi k častejšej výmene úradu farára, s čím sa však spája otázka ozajstnej stability úradu farára.

MOC ZVERENÁ FARÁROVI

Farár tento úrad vykonáva ako nositeľ trojmunerálnej moci a je mu zverená úloha učiť, posväcovať a riadiť. Táto trojmunerálna moc sa odráža v jeho povolaní pastiera, ktorý má viesť zverený ľud tým, že bude vykonávať všetky tieto úlohy.⁹ Prvá z týchto úloh, moc učiť je vyjadrená v Kódexe kánonického práva takto: „*Parochus obligatione tenetur providendi ut Dei verbum integre in paroecia degentibus annuntietur; quare curet ut christifideles laici in fidei veritatibus edoceantur, praesertim homilia diebus dominicis et festis de praecepto habenda necnon catechetica institutione tradenda, atque foveat opera quibus spiritus evangelicus, etiam ad iustitiam socialem quod attinet, promoveatur; peculiarem curam habeat de puerorum iuvenumque educatione catholica; omni ope satagat, associata etiam sibi christifidelium opera, ut nuntius evangelicus ad eos quoque perveniat, qui a religione colenda recesserint aut veram fidem non profiteantur.*“¹⁰ Kódex rozlišuje poučanie veriacich v pravdách viery v troch rovinách. Tou základnou je ohlasovanie

⁷ Porov. kán. 521 CIC 1983 a kán. 149 § 2 CIC 1983.

⁸ Porov. kán. 522 CIC 1983 a kán. 454 CIC 1917.

⁹ Porov. COCCOPALMERIO, Francesco. *La Parrocchia. Tra Concilio Vaticano II e Codice di Diritto Canonico*. Cinisello Balsamo: Edizioni San Paolo, 2000, s. 23.

¹⁰ Kán. 528 § 1 CIC 1983: „Farár je povinný starať sa, aby sa Božie slovo neporušené hlásalo tým, ktorí sa nachádzajú vo farnosti; preto má dbať, aby veriaci laici boli poučovaní o pravdách viery najmä homíliou,

Božieho slova a poučovanie veriacich o pravdách viery primárne počas liturgických slávení v homíliách. Z tohto dôvodu sa odkazuje na normu uvedenú v tretej knihe tohto Kódexu o povinnosti prednášať v nedele a prikázané sviatky homílie. Druhým bodom je katechetická výuka, ktorá sa týka nielen detí a mládeže, ale aj ostatných veriacich najmä v spojitosti s prijímaním sviatostí. Farár by mal dbať, aby veriaci nepristupovali k sviatostiam bez predchádzajúceho riadneho poučenia, najmä v prípade sviatostí krstu, birmovania, manželstva a slávností prvého svätého prijímania. Taktiež sa má v spolupráci s ostatnými veriacimi usilovať o to, aby poučenie a vzrastanie vo viere zasiahlo rozličnými spôsobmi aj tých, ktorí aktívne neparticipujú na živote vo farnosti. Konkrétne ide o veriacich, ktorí sa z rozličných dôvodov vzdialili od viery a zanechali náboženský život alebo nevyznávajú pravú vieru. Farár má napodobňovať Krista, ktorý sa v evanjeliom podobenstve vyberá hľadať stratenú ovцу a aj takýmto spôsobom realizuje svoju učiacu úlohu v Cirkvi.

Farské spoločenstvo veriacich sa najčastejšie stretáva pri spoločnom slávení Eucharistie. Preto aj pri realizácii posväcujúcej úlohy dáva platný Kódex kánonického práva primárne za úlohu farárovi starať sa o to, aby bolo eucharistické slávenie stredobodom farského zhromaždenia veriacich; má sa konkrétne snažiť, aby sa veriaci sýtili nábožným slávením sviatostí a osobitne, aby často pristupovali k sviatostiam najsvätejšej Eucharistie a pokánia. Má sa tiež usilovať o zveladenie modlitebného života veriacich, najmä v rodinách a povzbudzovať jemu zverený ľud, aby sa vedome a aktívne zúčastňoval na posvätnnej liturgii, ktorú farár musí vo svojej farnosti riadiť pod autoritou diecézneho biskupa, a je viazaný dozeráť, aby sa do nej nevkradli zlozvyky.¹¹ Okrem slávenia Eucharistie je úlohou farára viesť veriacich aj k prijímaniu ostatných sviatostí a svätenín. V prípade, že je to vhodné, môže delegovať vysluhovanie niektorých sviatostí na svojich spolupracovníkov, najmä na farských vikárov, prípadne diakonov. Pravidelne má svojim veriacim, v prípade menších farností, to nemusí byť každoročne, ponúkať možnosť prípravy na prijatie sviatosti birmovania a zabezpečiť, aby ju po tomto čase mohli s úžitkom prijať. V prípade niektorých mimoriadnych udalostí, ako napríklad slávnosť prvého sv. prijímania, Veľkej noci, Vianoc a iných významných slávností je vhodné, aby požiadal aj kňazov z iných farností o pomoc s vysluhovaním, najmä sviatostí pokánia a sám bol v rámci svojich možností k dispozícii aj iným farárom na pomoc v takýchto situáciách.

Úzko spätá s posväcujúcou úlohou Cirkvi je jej riadiaca moc. Kódex kánonického práva o nej vo vzťahu k úradu farára hovorí toto nalsedovné: „*Officium pastoris sedulo ut adimpleat, parochus fideles suae curae commissos cognoscere satagat; ideo familias visitet, fidelium sollicitudines, angores et luctus praesertim participans eosque in Domino confortans necnon, si in quibusdam defecerint, prudenter corrigens; aegrotos, praesertim morti proximos, effusa caritate adiuvet, eos sollicite sacramentis reficiendo eorumque animas Deo commendando; peculiari diligentia prosequatur pauperes, afflictos, solitarios, e patria exsules itemque peculiaribus difficultatibus gravatos; allaboret etiam ut coniuges*

ktorú treba mať v nedele a prikázané sviatky, ako aj katechetickou výukou, a má rozvíjať činnosti, ktorými sa napomáha evanjeliový duch aj vo vzťahu k sociálnej spravodlivosti; osobitnú starostlivosť má venovať katolíckej výchove detí a mládeže; má sa aj za spolupráce veriacich všemožne usilovať, aby sa evanjeliové poslanstvo dostalo aj k tým, ktorí zanechali náboženský život, alebo nevyznávajú pravú vieru.“

¹¹ Porov. kán. 528 § 2 CIC 1983.

et parentes ad officia propria implenda sustineantur et in familia vitae christianae incrementum foveat“.¹² Schéma tohto kánonu je jasne orientovaná na aktivitu farára voči veriacim, ktorá je postavená ako na autorite tak aj na láske. Tieto dva aspekty však nie sú jasne odlíšené a v mnohých ohľadoch prevláda aspekt autority. Výnimku tvorí časť venovaná rodine.¹³ Napriek tomu spolu súvisia a mnohokrát skutky vyznievajúce autoritatívne sú prejavom starostlivej lásky, ku ktorej je farár ako vlastný pastier svojich farníkov povolaný. Ako hovorí aj úvod vyššie citovaného kánonu, na to, aby farár mohol riadiť a viesť svojich veriacich sa mu v prvom rade dáva úloha poznať ich a až potom ich usmerňovať. Táto činnosť má pritom vychádzať od farára samého. On nie je funkcionárom, ktorý sa dáva k dispozícii iba tým, ktorý ho vyhľadávajú, ale má sám vychádzať v ústrety k tým, ktorí sa nachádzajú v jeho farnosti, tak ako ho k tomu pozýval už Druhý vatikánsky koncil.¹⁴

Farár je vyzvaný ku kooperácii pri výkone svojej riadiacej moci aj s laickými veriacimi. Má uznávať vlastný podiel, ktorý majú v poslaní Cirkvi veriaci laici, podporujúc ich združenia s náboženskými cieľmi.¹⁵ Má tiež spolupracovať primárne so svojím biskupom a s ostatným presbyteriátom diecézy a snažiť sa, aby sa veriaci farského spoločenstva, cítili byť členmi tak diecézy, ako aj celej Cirkvi a aby sa zúčastňovali na činnostiach, ktoré tomuto spoločenstvu majú napomáhať (prípadne ich aspoň podporovali).

KONKRÉTNE POVINNOSTI, KTORÉ SÚ ZVERENÉ FARÁROVI

Okrem úloh, ktoré sú farárovi zverené pri realizácii svojho úradu v rámci moci učiť, posväcovať a riadiť, definuje Kódex kánonického práva aj niekoľko konkrétnych povinností, ktoré sú mu zverené. Zväčša ide o pastoračné povinnosti, napĺňaním ktorých spolupracuje na vykonávaní misie Cirkvi na úrovni farností. Sú medzi nimi aj povinnosti, ktoré sa netýkajú priamo pastoračnej práce. Jednou z nich je jeho povinnosť zastupovať farnosť vo všetkých právnych záležitostiach podľa normy práva. Má dbať, aby sa farské majetky spravovali podľa noriem Kódexu kánonického práva ohľadne časných majetkov Cirkvi.¹⁶ Toto nariadenie vychádza z faktu, že farnosť ako právnická osoba má svojho právneho zástupcu, ktorým je farár, preto je jednou z jeho povinností právne zastupovanie farnosti a s tým súvisiaca správa časných dohier. Pri vykonávaní tejto úlohy pomáha farárovi ekonomická rada, ktorej predsedá. Ekonomickú radu musí mať každá farnosť, keďže jej zriadenie je obligatórne. Z pohľadu jej charakteru ide o orgán, pomocou ktorého môžu veriaci participovať na ekonomickom zabezpečení farností a kontrolovať hospodárenie s financiami vo farnosti. Keďže však ide o delikátnu materiu ako financie vždy sú, jej členovia

¹² Kán. 529 § 1. Farár, aby horlivo vykonával úrad pastiera, sa má usilovať poznať veriacich zverených do jeho starostlivosti; preto má navštevovať rodiny, mať účasť na starostiach a najmä na trápeniach a žiaľoch veriacich a posilňovať ich v Pánovi, ako aj múdro naprávať, keď v niečom pochybili; chorým, predovšetkým umierajúcim, má pomáhať so súcitnou láskou, starostlivo ich posilňovať sviatosťami a odporúčať ich duše Bohu; s osobitnou starostlivosťou sa má ujímať chudobných, utrápených, osamelých, vyhnaných z vlasti a tých, na ktorých doliehajú osobitné ťažkosti; má sa aj snažiť, aby manželia a rodičia mali podporu pri plnení svojich povinností, a v rodine má podporovať vzrast kresťanského života.

¹³ Porov. MONTINI, Paolo. Il ministero del parroco (cann. 528-529). In *Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico (ed.). La parrocchia. XXXI Incontro di Studio Centro Dolomiti Pio X – Borca di Cadore (BL) 28 giugno – 2 luglio 2004*. Milano: Edizioni Glossa, 2005, s. 134.

¹⁴ Porov. MORGANTE, Marcello. *La parrocchia nel Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*. Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1985, s. 38 a II. VATIKÁNSKY KONCIL. Dekrét o pastierskom úrade biskupov v Cirkvi Christus Dominus (28. októbra 1965). In: *Acta Apostolicae Sedis*. 1966, roč. 58, čl. 30.

¹⁵ Porov. kán. 129 § 2 CIC 1983 a kán. 529 § 2 CIC 1983.

¹⁶ Porov. kán. 532 CIC 1983 a kán. 1281-1288 CIC 1983.

majú byť vybraní na základe odborných kritérií a aj ich vzťahu k Cirkvi, bezúhonnosti, mravnej povesti, príslušnosti k farnosti a pod.¹⁷

Kódex kánonického práva osobitne zveruje farárovi tieto pastoračné úkony¹⁸: má vysluhovať sviatosť krstu veriacim, ktorí patria do jeho farnosti a deťom, u ktorých aspoň jeden z rodičov patrí do jeho farnosti. Iným veriacim túto sviatosť vysluhuje dovolene mimo nebezpečenstva smrti s platnou licenciou od kompetentného farára. Tým, ktorí sa nachádzajú v nebezpečenstve smrti má vysluhovať sviatosť birmovania. Zomierajúcich má odprevadiť na poslednú cestu vysluhovaním viatika a udelením apoštolského požehnania *in articulo mortis*. Taktiež má chorým poslážiť vysluhovaním sviatosti pomazania chorých. Povinnosť a právo vysluhovať pomazanie chorých ma voči tým veriacim, ktorí sú mu v pastoračnej službe zverení. Z rozumného dôvodu môže túto sviatosť vysluhovať aj ostatným veriacim s aspoň predpokladaným súhlasom ich farára. V nebezpečenstve smrti ju má vyslážiť ktorémukol'vek veriacemu. Pre tento prípad je každému kňazovi dovolené nosiť so sebou požehnaný olej, aby v prípade potreby mohol vyslážiť sviatosť pomazania chorých. Okrem toho má asistovať pri uzatváraní manželstiev veriacim, z ktorých aspoň jeden z nupturientov má kánonické bydlisko na území jeho farnosti, prípadne tým snúbencom ktorí predložili licenciou od farára aspoň jednej zo strán žiadajúcich uzavrieť cirkevné manželstvo. Taktiež je zodpovedný za to, aby veriaci pristupovali k tejto sviatosti po riadnej a náležitej príprave. Svoje povinnosti má aj v oblasti svätenín a to konkrétne odprevádzať zosnulých veriacich slávením kresťanských pohrebov, požehnávaním krstného prameňa vo veľkonočnom čase, vedením procesií mimo kostola, ako aj slávnostnými požehnaniami mimo kostola (napríklad pri príležitosti sviatku Najsvätejšieho Kristovho Tela a Krvi a pri iných slávnostiach). Má dbať o slávnostnejšie slávenie Eucharistie počas nedeľ a prikázaných sviatkov. Je vhodné, aby vždy keď je to možné, osobne predsedal nedeľnému eucharistickému sláveniu a nedelegoval túto Svätú Omšu na farského vikára. Farár je po prevzatí farnosti povinný každú nedeľu a každý prikázaný sviatok obetovať svätú omšu za ľud, ktorý mu je zverený; ak je však v tejto povinnosti legítimne hatený, má ju obetovať v tých istých dňoch prostredníctvom iného kňaza alebo v iné dni sám. Ak má farár na starosti viac farností, je povinný obetovať iba jednu Svätú Omšu za všetok ľud, ktorý mu je zverený. Farár, ktorý nezadosť učinil tomuto záväzku, má čím skôr obetovať za ľud toľko Svätých Omší, koľko vynechal.

Okrem týchto úloh uvedených v druhej knihe Kódexu kánonického práva, má farár aj niekoľko ďalších povinností. Konkrétne môžeme spomenúť osobnú povinnosť ohlasovať Božie slovo; povinnosť sláviť vo svojej farnosti Svätú Omšu v deň pamiatky Pánovej večere na Zelený štvrtok; povinnosť starať sa o rozvoj duchovných povolaní; vysluhovať sviatosť pokánia, na základe spovednej fakulty, ktorá mu je v jeho jurisdikcii udelená *ex officio*; povinnosť starosti a osobnej zodpovednosti za dodržiavanie noriem týkajúcich sa prednášania homílii počas slávnosti v jemu zverených kostoloch; povinnosť starať sa, aby vlastné cirkevné spoločenstvo poskytovalo veriacim pomoc, ktorou sa má manželský stav uchovávať v kresťanskom duchu a napredovať v dokonalosti; právomoc podpísať platný mandát potrebný pri uzatváraní manželstva cez zástupcu; udeľovanie delegácií kňazom a diakonom na platné slávenie manželstva v jeho jurisdikcii; udelenie dišpenzu v nebez-

¹⁷ Porov. BONICELLI, Cesare. La comunità parrocchiale. In LONGHITANO, Adolfo (ed.). La parrocchia e le sue strutture. Bologna: Centro Editoriale Dehoniano, 1987, s. 108.

¹⁸ Porov. kán. 530 CIC 1983 a MORGANTE, Marcello. La parrocchia nel Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale. Cinisello Balsamo: Edizioni Paoline, 1985, s. 37-58.

pečenstve smrti od kánonickej formy slávania manželstva a od manželských prekážok cirkevného práva, ako verejných, tak aj tajných (s výnimkou prekážky pochádzajúcej z posvätného rádu presbyterátu), ak nie je možné obrátiť sa na miestneho ordinára. Taktiež má moc dišpenzovať tajné manželské prekážky cirkevného práva, okrem prekážky pochádzajúcej z jednotlivých stupňov posvätného rádu alebo z verejného doživotného sľubu čistoty v rehol'nom inštitúte pápežského práva, ak sa odhalia až v prípade *omnia sint parata ad nuptias* a uzavretie manželstva sa bez pravdepodobného nebezpečenstva veľkého zla nemôže oddialiť dovtedy, kým sa nedosiahne dišpenz od kompetentnej autority. Farár tiež môže z oprávneného dôvodu a podľa predpisov diecézneho biskupa v jednotlivých prípadoch udeliť dišpenz od záväzku zachovávať sviatok alebo deň pokánia, alebo ich zameniť za iné nábožné skutky. Farár môže dišpenzovať od súkromných sľubov z oprávneného dôvodu, len keď dišpenz nenarúša nadobudnuté právo iných všetkých svojich podriadených, ale aj cudzincov; prípadne môže povoliť, aby bol predmet súkromného sľubu zamenený za iný. Taktiež môže pozastaviť, dišpenzovať alebo zameniť prísahu pripojenú k sľubu; avšak iba ak dišpenz od prísahy nespôsobuje ujmu iným, ktorí odmietajú tento záväzok odpustiť. Môže tiež vyhotovovať verejné cirkevné doklady týkajúce sa jeho úradu. V prípade odvolávania alebo prekladania farárov poskytovať svoju mienku, ak je k tomu podľa práva vyzvaný.¹⁹

Je mu tiež zverená povinnosť sídlit'²⁰ vo farskej budove blízko kostola. V jednotlivých prípadoch môže z oprávneného dôvodu miestny ordinár dovoliť, aby býval na inom mieste, napríklad v dome spoločnom viacerým kňazom, ale je potrebné zabezpečiť, aby bolo náležité a vhodne postarané o plnenie farských úloh. Zmyslom rezidovania farára je jeho prítomnosť medzi veriacimi.²¹ Farár sa o veriach, ktorí mu boli zverení môže postarať iba vtedy, ak im bude k dispozícii. I keď je mu zverená úloha vlastného pastiera farnosti toto neobmedzuje jeho právo vzdialiť sa z farnosti z dôvodu dovolenky, duchovných cvičení a iných pastoračných dôvodov. Keď sa má však farár z farnosti vzdialiť na viac ako jeden týždeň, je povinný o tom upovedomiť miestneho ordinára. Diecézny biskup má stanoviť normy, ktorými sa má počas neprítomnosti farára zabezpečiť starostlivosť o farnosť pomocou kňaza, povereného náležitými splnomocneniami.

Ďalšou z úloh, ktoré Kódex kánonického práva zveruje farárovi, je postarať sa, aby sa presne viedli a starostlivo uchovávali farské knihy.²² V každej farnosti má byť kniha pokrstených, kniha uzavretých manželstiev, kniha zomrelých a prípadne ďalšie knihy, ktoré určia predpisy konferencie biskupov alebo diecézneho biskupa. Platné právo nehovorí priamo o tom, že vedenie týchto kníh sa musí zveriť farárovi, on sám môže poveriť zodpovednú osobu na zapisovanie údajov do týchto kníh, má však dohliadať na to, aby boli vedené v súlade s platnými normami práva a boli uchované na miestach, kde budú čo najviac chránené. Zároveň je potrebné vypracovať aj opisy matrík, ktoré sa na konci občianskeho roka zasielajú na biskupský úrad,²³ kde sú uložené v biskupskom archíve v prípade potreby.

¹⁹ Porov. CHIAPETTA, ref. 5, s. 81.

²⁰ Porov. kán. 533 § 1 CIC 1983.

²¹ Porov. BORRAS, Alphonse. *La parrocchia. Diritto canonico e prospettive pastorali*. Bologna: Centro editoriale dehoniano, 1997, s. 142.

²² Porov. kán. 535 - § 1 CIC 1983.

²³ Porov. ADAMUS, Ján. *Kancelaristika*. Bratislava: RKCMF, 2019, s. 2 a COCCOPALMERIO, ref. 9, s. 264.

ZÁVER

Farnosť je verejnou právnickou osobou, ktorá svoju právnu subjektivitu získava mocou práva a nie na základe rozhodnutia kompetentnej authority. Na čele farnosti je farár, ktorý ju zastupuje vo všetkých právnych záležitostiach a zároveň je aj pastierom, svojich farníkov. Z toho vyplývajú aj jednotlivé úlohy farára, ktoré sú pastoračného charakteru a vyplývajú najmä z učiacej a posväcujúcej úlohy Cirkvi, pričom dôraz sa kladie na vysluhovanie sviatostí. Taktiež sa mu zverujú aj úlohy vyplývajúce z riadiacej moci Cirkvi, pri ktorých má primárne spolupracovať so svojim ordinárom, ktorý mu je nadriadený. Právo ho osobitne vyzýva i ku kooperácii s laickými veriacimi.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. ICLic. Mgr. Veronika Pétiová, PhD.

veronika.petiova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva,

Šafárikovo námestie 6, P.O.BOX 313, 810 00 Bratislava 1.

Slovenská republika

Návrh slovenského konkordátu v kontexte vývoja konkordátneho práva v prvej polovici 20. storočia.

Ondrej Podolec

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

PODOLEC, Ondrej. Návrh slovenského konkordátu v kontexte vývoja konkordátneho práva v prvej polovici 20. storočia. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 65-75.

Štúdia sa zaoberá návrhom konkordátu medzi Slovenskou republikou z rokov 1939-1945 a Vatikánom, ktorý sa napokon nerealizoval. Jeho príprava bola pokusom postupne sa tvoriacej diplomacie nového štátu o jeho upevnenie na medzinárodnom poli. Navyše mal byť cestou k definitívnemu modelu cirkevnej správy na Slovensku, ktorá po vzniku Československej republiky fungovala v rámci provizórneho usporiadania. Jeho text je z hľadiska kanonického práva i historiografie zaujímavý predovšetkým z pohľadu komparácie v kontexte aktuálneho vývoja konkordátneho práva v prvej polovici 20. storočia. Zaujímavým poznatkom štúdie je, že napriek tomu, že po zmene politického režimu i štátnej ideológie sa postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1939 zmenilo, návrh konkordátnej zmluvy tomu nezodpovedal. Vzťahy, vymedzené v návrhu konkordátu, sa totiž pohybovali v medziach upravených v zmluve *Modus vivendi*, resp. v konkordátoch, ktoré Svätá Stolica uzavrela v tridsiatych rokoch s politickými režimami v Nemecku a Rakúsku.

ABSTRAKT

PODOLEC, Ondrej. Entwurf des slowakischen Konkordats im Kontext der Entwicklung des Konkordatsrechts in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Jahrgang 13, Heft 2, S. 65-75

Die Studie befasst sich mit dem Konkordatsentwurf zwischen der Slowakischen Republik von 1939-1945 und dem Vatikan, der letztlich nicht zustande kam. Seine Vorbereitung war ein Versuch der allmählich entstehenden Diplomatie des neuen Staates, ihn auf der internationalen Bühne zu festigen. Darüber hinaus sollte es der Weg zum endgültigen Modell der Kirchenverwaltung in der Slowakei sein, die nach der Gründung der Tschechoslowakischen Republik im Rahmen einer provisorischen Regelung funktionierte. Sein Text ist aus kirchenrechtlicher und historiographischer Sicht interessant, insbesondere aus vergleichender Sicht im Kontext der aktuellen Entwicklung des Konkordatsrechts in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Ein interessantes Ergebnis der Studie ist, dass trotz der Tatsache, dass sich nach dem Wechsel des politischen Regimes und der staatlichen Ideologie die Position der katholischen Kirche in der Slowakei nach 1939 geändert hat, der Entwurf des Konkordatsvertrags dem nicht entsprach. Die im Konkordatsentwurf definierten Beziehungen bewegten sich innerhalb der Grenzen des *Modus vivendi*, bzw. in den Konkordaten, die der Heilige Stuhl in den 1930er Jahren mit den politischen Regimen in Deutschland und Österreich geschlossen hat.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

kanonické právo, konkordáty, Slovensko, Vatikán, *Modus vivendi*, Československo, Nemecko, Slovensko

SCHLUSSWÖRTER

Kanonisches Recht, Konkordat, Slowakei, Vatikan, *Modus vivendi*, Tschechoslowakei, Deutschland, Slowakei

Príprava slovenského konkordátu bola pokusom postupne sa tvoriacej diplomacie nového štátu o jeho upevnenie na medzinárodnom poli. Navyše mal byť cestou k definitívnemu modelu cirkevnej správy, ktorý po vzniku Československej republiky fungoval v rámci provizórneho usporiadania, keď boli upravené hranice slovenských diecéz, ktoré boli vyňaté do priamej jurisdikcie Svätej Stolice.¹

Kompetencie v oblasti medzinárodných vzťahov boli na základe ústavného zákona o autonómii Slovenska spravované až do 14. marca 1939 celoštátnou česko-slovenskou vládou. Rezort zahraničných vecí preto začal byť v novom štáte budovaný prakticky „na zelenej lúke“.² Možnosti využitia pracovníkov bývalého pražského ministerstva pri budovaní nového rezortu boli veľmi obmedzené, veď napríklad v roku 1935 bolo z cca 1300 jeho pracovníkov len asi 1,5% Slovákov.³ Navyše elitní diplomati vo funkciách vyslancov väčšinou zostali v službách vytvárajúceho sa československého exilu - napr. Štefan Osuský v Paríži, Juraj Slávik vo Varšave, či Vladimír Hurban vo Washingtone. Do služieb slovenskej diplomacie sa nepodarilo získať ani námestníka ministra zahraničných vecí bývalej Česko-Slovenskej republiky - Ivana Krnu. Prvý diplomatický zbor sa tak formoval z bývalých pražských úradníkov a diplomatov (napr. konzulov) „nižšieho rangu“ (napr. Ladislava Szathmáryho, Gejzu Krnu, Jozefa Mikuša, Jána Orzágha, Jozefa Ciekeru, Viliama Paulíniho...), niektorých politikov (Karola Sidora, Matúša Černáka, Jozefa Kirschbauma...), vysokých úradníkov verejnej správy (Juliána Šimka, Miukuláša Gaceka, Jána Spišiaka...) i novinárov (Karola Murgaša).⁴

Obmedzené finančné a personálne možnosti spôsobovali, že pri tvorbe diplomatického zastúpenia štátu bolo potrebné zamerať sa len na najdôležitejšie priority. Medzi ne patrilo, samozrejme, aj Vatikán. Nuncius bol tradične doyenom diplomatického zboru v krajine a nemenej dôležitým faktorom bola štruktúra slovenskej spoločnosti z hľadiska religiozity a náboženskej konfesie. Diplomatický status zastúpenia Slovenska v jednotlivých štátoch tiež vychádzal zo stupňa diplomatických vzťahov s príslušným štátom. Po začiatku druhej svetovej vojny v septembri 1939 sa okruh diplomatických vzťahov Slovenskej republiky zúžil len na spojencov Nemecka, neutrálne štáty vrátane Vatikánu a do roku 1941 aj Sovietsky zväz.⁵ (Umiestnenie vyslanectiev sa nakoniec ustálilo v Nemecku, Taliansku, Maďarsku, Bulharsku, Rumunsku, Švajčiarsku, Španielsku, Chorvátsku, vo Vatikáne, a do roku 1941 aj v Sovietskom Zväze, generálne konzuláty boli zriadené v Prahe a Viedni, honorárne konzuláty sa okrem spomínaných krajín nachádzali aj vo Fínsku a Švédsku.)⁶

Po salzburských rokovaniach a odstránení F. Ďurčanskému bol po nátlaku Nemecka menovaný za ministra predseda vlády V. Tuka. Rovnako vo vláde Štefana Tisu spravoval toto ministerstvo priamo predseda vlády.

Zásadným limitom suverenity nového štátu bol jeho vzťah s Nemeckom. Normatívne ho upravila tzv. Ochranná zmluva (Schutzvertrag) podpísaná 18. a 23. 3. 1939 vo Viedni a v Berlíne s platnosťou na 25 rokov. Touto zmluvou sa kodifikoval a prehĺbil subordinačný vzťah k hegemonovi tohto geopolitického priestoru, ktorý trval už v prípade Druhej Česko-Slovenskej republiky. Nemecká ríša získavala voči Slovenskému štátu

¹ Bližšie pozri: HRABOVEC, Emília. *Slovensko a Svätá stolica 1918 – 1927 vo svetle vatikánskych prameňov*. Bratislava: Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2012.

² PETRUF, Pavol. *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939-1945*. Bratislava: Historický ústav SAV 2011, s. 55.

³ Pozri tiež: MIKUŠ, Jozef A. *Pamäti slovenského diplomata*, Martin: Matica slovenská, 1998, s. 11.

⁴ PETRUF, ref. 2, s. 56; pozri tiež: MIKUŠ, ref. 3, s. 39n, NĚMEČEK, Jan. *Soumrak a úsvit československé diplomacie: 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady*. Praha: Academia, 2008.

⁵ PETRUF, ref. 2, s. 59.

⁶ *Slovenská ročenka* 1943, s. 302 – 305.

štatút tzv. ochrannej veľmoci, ktorá mala garantovať jeho politickú nezávislosť a územnú integritu. Zmluva umožňovala Nemecku zriadiť na širokom pohraničnom pásme pozdĺž spoločnej hranice tzv. Ochranné pásmo, na území ktorého mohlo dislokovať vojenské jednotky. Zároveň na tomto území zavádzala exteritoriálnu pôsobnosť nemeckého práva a nemeckých súdov, ktorá sa vzťahovala na osoby s nemeckou štátnou príslušnosťou. Ďalšie dva články zmluvy podriaďovali zahraničnú politiku Slovenského štátu i velenie jeho ozbrojených síl koordinácii s politikou Nemeckej ríše.⁷ Súčasťou zmluvy bol aj tajný protokol o hospodárskej a finančnej spolupráci, ktorý podriaďoval jeho hospodársku i finančnú politiku kontrole Nemeckej ríše.

Vzhľadom na charakter vládnuceho nedemokratického režimu a najmä ideologické zakotvenie vládnucej štátnej strany (Hlinkovej slovenskej ľudovej strany) bolo paradoxné, že na začiatku budovania zahraničnej služby štátu boli vážne narušené práve diplomatické vzťahy s Vatikánom. Keďže sa nový štát sa nepovažoval za právneho nástupcu česko-slovenského štátu, v tomto zmysle pristupoval aj k „presunu“ bývalého nuncia v Prahe Saveria Rittera do Bratislavy, kde mal podľa Vatikánu „pokračovať“ vo svojej misii. Keďže nebol pozvaný na odovzdanie poverovacích listín, odcestoval do Ríma. Po tomto incidente vyslal Vatikán na Slovensko už len diplomata nižšieho rangu (na úrovni chargé d'affaires).⁸ Stal sa ním Giuseppe Burzio, známy svojím kritickým pohľadom na slovenskú politiku z rokov 1939 – 1945.

Pri spracovaní štúdie sme vychádzali z archívneho výskumu vo fondoch slovenskej, českej i nemeckej proveniencie i širokého spektra prác historikov, právnych historikov i cirkevných právnikov. Z hľadiska historického kontextu prípravy konkordátu treba spomenúť najmä práce Martina Vietora⁹, Ľubomíra Liptáka¹⁰, Ladislava Suška¹¹, či monografie Jozefa Klimka¹², Ivana Kamenca¹³, Antona Hrnka¹⁴ Róberta Letza¹⁵, Pavla Petrufa¹⁶,

⁷ Zmluva o ochrannom pomere medzi Nemeckou ríšou a Slovenským štátom. č. 226/1940 Sl. z.

⁸ Bližšie pozri: PETRUF, ref. 2, s. 177 – 188; porovnaj: KAMENEC, Ivan-PREČAN, Vilém-ŠKORVÁNEK, Stanislav (eds.). Vatikán a Slovenská republika (1939-1945). Dokumenty. Bratislava: Slovak Academic Press, 1992., s. 24-29.

⁹ VIETOR, Martin. Príspevok k objasneniu fašistického charakteru tzv. slovenského štátu. *Historický časopis*, 8,4, 1960, s. 482 - 508

¹⁰ LIPTÁK, Ľubomír. Prípravy a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a slovenského štátu. In *Historický časopis* 13, 3, 1965, s. 329 – 364; LIPTÁK, Ľubomír. *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 2000. Pozri tiež najnovšie výbery jeho prác: LIPTÁK, Ľubomír. *2217 dní. Slovensko v čase druhej svetovej vojny*. Bratislava: Kalligram, 2011; LIPTÁK, Ľubomír. *Medzi Berlínom a Bagdadom (vybrané štúdie z hospodárskych dejín)*. Bratislava: Kalligram, 2012.

¹¹ SUŠKO, Ladislav. Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovanie (1938 – 40). In *Zborník Múzea SNP II*, 1969, s. 167 – 262; SUŠKO, Ladislav. Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939 – 1941. In *Historické štúdie*, XXIII, 1979, s. 5 – 23.

¹² KLIMKO, Jozef. *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*. Bratislava: VEDA, 1986.

¹³ KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava 1991; KAMENEC, Ivan. Snem Slovenskej republiky a jeho postoj k problému židovského obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. In *Historický časopis* 17, 3, 1969, s. 329 – 362.

¹⁴ HRNKO, Anton. *Politický vývin a protifašistický odboj na Slovensku (1939 – 1941)*. Bratislava :VEDA, 1988.

¹⁵ LETZ, Róbert. Hlinkova slovenská ľudová strana (Pokus o syntetický pohľad). In LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (eds.). *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905 – 1945*. Martin 2006, s. 12 – 108.

¹⁶ PETRUF, ref. 2.

Jozefa Beňu¹⁷, Eduarda Nižňanského¹⁸ Ľudovíta Hallona¹⁹ a Kataríny Zavackej²⁰. Aj pre súčasný výskum majú dodnes veľký význam historicko-archívárske práce Františka Bielika, Júliusa Sopka²¹, Jozefa Chreňa²² a Júlie Chreňovej²³. K viacerým čiastkovým otázkam politického systému vyšlo viacero zásadnejších prác I. Kamenca.²⁴ Do historiografie v tomto období vstúpila ponovembrová generácia historikov, ktorí výsledky svojho výskumu publikovali v deviatich zborníkoch „Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov“²⁵.

¹⁷ BEŇA, Jozef. *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica: UMB, 2001.

¹⁸ Výber jeho prác pozri: NIŽŇANSKÝ, Eduard. *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava: Kalligram, 2011.

¹⁹ HALLON, Ľudovít. Expanzia slovenského finančného kapitálu v účastinných podnikoch v rokoch 1939 - 1944. In *Historický časopis* 48, 1, 2000, s. 75 - 98; HALLON, Ľudovít. Úloha komerčných bánk v arizácii na Slovensku 1939 - 1945. In *Historický časopis* 54, 4, 2006, s. 591 - 606; HALLON, Ľudovít. Zásahy štátu do komerčného bankovníctva Slovenska v rokoch 1939-1940. In PEKÁR, Martin-PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami (Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI.)*. Prešov 2007, s. 447 - 458. HALLON, Ľudovít. Zápas slovenského a nemeckého finančného kapitálu o pozície v peňažníctve Slovenska 1939-1945. In *Historický časopis* 58, 1, 2010, s. 37 - 59.

²⁰ ZAVACKÁ, Katarína. Ústavný vývoj na Slovensku v období od 6. 10. 1938 do apríla 1945. In *K ústavnému vývoji v českých zemích a na Slovensku v letech 1938-1948. Studie. První poválečná vláda. Komentované dokumenty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1992; ZAVACKÁ, Katarína. Charakter zmocňovacieho zákonodarstva v Slovenskom štáte v roku 1939. In *Historický časopis* 39, 6, 1991, s. 643 - 650; ZAVACKÁ, Katarína. *Politické trestné činy pred Slovenským najvyšším súdom v rokoch 1939 - 1944*. Bratislava 2013.

²¹ BIELIK, František-SOPKO, Július. Ústredné orgány štátnej moci a správy na Slovensku v rokoch 1938 - 1945. *Sborník archivních prací*, roč. XIII. (1963), č. 2, s. 96 - 138.

²² CHREŇO, Jozef. *Malý slovník slovenského štátu 1938 - 1945*. Bratislava: Slovenská archívna správa 1965.

²³ CHREŇOVÁ, Júlia. *Štruktúra ústredných orgánov na Slovensku*. Bratislava: Slovenská archívna správa 1977.

²⁴ KAMENEC, Ivan. Štátna rada v politickom systéme slovenského štátu v rokoch 1939-1945. In *Historický časopis*, 44, 2, 1996, s. 221 - 242; KAMENEC, Ivan. Štátostrana v totalitnom politickom systéme - jej funkcie a postavenie. (HSLŠ v politickom systéme vojnového slovenského štátu). In *Studia historica Nitriensis III.*, 1995, s. 141 - 147.

²⁵ LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov I*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2002; LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov II*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2003; LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov III*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2004; ŠMIGEL, Michal - MIČKO, Peter (eds.). *Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov IV*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2005; ŠMIGEL, Michal - MIČKO, Peter - SYRNÝ, Marek (eds.). *Slovenská republika očami mladých historikov V (Slovenská republika medzi povstaním a zánikom)*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 2006; PEKÁR, Martin - PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a Salzburskými rokovaniami. (Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov VI.)*. Prešov: Prešovská univerzita, 2007; SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1939 - 1945. Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov VII*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2008; SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania. Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov VIII*. Bratislava 2009; SOKOLOVIČ, Peter (ed.). *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov IX*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010.

Konkordátne právo bolo predmetom výskumu predovšetkým do roku 1948, resp. po roku 1989²⁶. Otázkou konkrétneho návrhu konkordátu z rokov 1939 – 1945 sa zaoberali predovšetkým práce Štefana Kuruca²⁷, či Petra Mulíka²⁸

Výpočet literatúry je ešte skromnejší, pokiaľ ide o právne dejiny opisovaného obdobia. Okrem príslušných statí v syntézach právnych dejín²⁹, či vysokoškolských učebných textoch³⁰ sa slovenskými právnymi dejinami 20. storočia okrajovo zaoberajú aj české právnohistorické syntézy.³¹

Vzťahy štátu a cirkvi patrili „tradične“ do jurisdikcie ministerstva školstva a národnej osvety, ktoré zastrešovalo rezorty vzdelávania a kultúry. Tento model bol viac-menej prevzatý (podobne takmer celá štruktúra štátnej správy) z medzivojnovkej Prvej Československej republiky. Keďže politika nacistickej „ochrannej veľmoci“ riše postupne rezignovala na „vývoz“ národno-socialistickej ideológie mimo nemeckých hraníc, nachádzal sa tento rezort v závetrí záujmu domácich, či zahraničných exponentov nacizmu. Poslanec Pavol Čarnogurský v rámci jednej z rozpráv kultúrneho výboru v roku 1942 ocenil ministra Jozefa Siváka, že jeho rezort „...dokázal byť samostatným a nepripustil zásahy zvonka“. Sivák ho ubezpečil, že to tak bude i v budúcnosti, pretože „...za rezort, ktorý spravujem som zodpovedný ja a len ja.“³² Na druhej strane správy nemeckého vyslanectva v Bratislave do berlínskej centrály svedčia o značnej pozornosti, ktorú nemecká zahraničná politika venovala vzťahu štátu a katolíckej cirkvi na Slovensku. Vnímal ho ako odraz vplyvu Vatikánu, ktorý mal potenciál obmedzovať nemeckú dominanciu v oblasti ovplyvňovania vtedajšej slovenskej vnútornej politiky.³³

Sivákom spravované rezorty celkovo patrili k tým, ktoré zaznamenali progres aj napriek nepriaznivým spoločensko-politickým okolnostiam, vyplývajúcim najmä z vojnovkej reality, ktorou bol štát obklopený. Mnohé trendy naštartované po vzniku 1.ČSR tak pokračovali (v mnohých prípadoch sa zintenzívnili), pričom viaceré dostali aj dlhé roky požadovanú ucelenú inštitucionálnu formu. Pre vládnu politickú garnitúru bolo vecou prestíže dobudovať v novovytvorenom samostatnom štáte predovšetkým inštitucionálnu

²⁶ K vývoju konkordátneho práva vo vzťahu k Slovensku pozri najmä: KNAPPEK, Ludevít: Konkordát pruský. *Všehrd*, roč. XI., č. 7 (1930); BUŠEK, Vratislav: Modus vivendi. *Všehrd*, roč. IX., č. 2 (1928); BUŠEK, Vratislav: *Poválečné konkordáty*. Bratislava: Univ.Komenského 1926. ŠÍMA, Josef: *Právo konkordátní a konkordáty po světové válce*. Praha: b. v. 1934; HIŠEM, Cyril: Konkordáty v dejinách a ich význam. In: ZUBKO, Peter (ed.). *Modus Vivendi v historii Katolické církve v Československu Sborník z mezinárodní konference konané v Olomouci*. Olomouc: b. v. 2005, s. 6–9.

²⁷ KURUC, Štefan. Politické pozadie prípravy konkordátu medzi Svätou Stolicou a prvou Slovenskou republikou (1939-1945). In: ZUBKO, Peter (ed.): *Modus Vivendi v historii Katolické církve v Československu Sborník z mezinárodní konference konané v Olomouci*. Olomouc: b. v. 2005, s. 88-100.

²⁸ MULÍK, Peter. Úsilie o zriadenie samostatnej cirkevnej provincie od roku 1939 a vývoj po súčasnosť. In: Katolícka cirkev a Slováci. In MULÍK, Peter (ed.). *Úsilie Slovákov o samostatnú cirkevnú provinciu. Zborník referátov z odborného seminára 20 rokov samostatnej slovenskej cirkevnej provincie*. Bratislava: Bernolákova Spoločnosť 2000, s. 85.

²⁹ BIANCHI, Leonard et al. *Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu II. 1918 – 1945*. Bratislava: VEDA, 1973.

³⁰ SIVÁK, Florián. *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1998; MOSNÝ, Peter-HUBENÁK, Ladislav. *Dejiny štátu a práva na Slovensku*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, 2008; VOJÁČEK, Ladislav - SCHELLE, Karel. *Právní dějiny na území Slovenska*. Ostrava: KEY Publishing 2008.

³¹ KADLECOVÁ, Marta a kol.. *Dějiny československého státu a práva (1918 – 1945)*. Brno: Masarykova univerzita, 1992; MALÝ, Karel et al. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 1999.

³² Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.), Snem Slovenskej republiky (ďalej SSR), kartón (ďalej k.) 47.

³³ Bundesarchiv Berlin, f. R70 Slowakei, k. 66; tiež: Auswärtiges Amt Berlin, Politisches Archiv, f. Gesandtschaft Pressburg, k. 38.

bázu národnej kultúry, vedy a školstva (ku ktorému sa nenašiel počas prvej ČSR dostatok politickej vôle, či prostriedkov). Limitujúcimi faktormi rozvoja boli predovšetkým vojnová realita, ktorá obmedzovala kultúrnu interakciu so zahraničím (hoci prekvapivo intenzívne kultúrne kontakty pestoval slovenský štát napríklad aj s komunistickým Sovietskym zväzom až do ukončenia diplomatických stykov) i nedemokratický charakter politického režimu. Popri riešení vzťahov medzi cirkvou a štátom patrili medzi kľúčové otázky politiky rezortu predovšetkým reformy školstva, dobudovanie vrcholných kultúrnych a školských inštitúcií a neoficiálne tiež aj ideologické "usmerňovanie" všetkých druhov umenia. Obidve tieto oblasti boli so vzťahom cirkvi a štátu čiastočne prepojené a prebiehal v nich s rôznou intenzitou proces akejsi „desekularizácie“. V niektorých oblastiach bol otvorene deklarovaný a inštitucionálne zakotvený (školstvo), v iných zas mal skrytejšie formy, pričom často vyplynul z ideologického smerovania konzervatívneho krídla vládnucej strany.

Rezortný minister Sivák, ktorý zastával svoj post do roku 1944 (keď ho vystriedal Aladár Kočiš), mal aj v tejto problematickej dobe, na rozdiel od svojich kolegov vo vláde relatívne otvorené pole pôsobnosti, limitované väčšinou len finančnými možnosťami malého štátu. Bol umierneným politikom a jednoznačným prívržencom Tisovho konzervatívneho krídla v štátnej strane, a tak vo všetkých otázkach nachádzal podporu aj v príslušnom výbore prevažne rovnako zmýšľajúceho parlamentu. Zvyklosťou kultúrneho výboru sa stalo každoročné ministrovo expozé, v ktorom hodnotil prácu svojho rezortu v uplynulom roku a načrtoval plány do budúcnosti. V následnej diskusii, v rámci ktorej bezprostredne odpovedal na otázky poslancov, rezonovali vždy aktuálne problémy v oblasti školstva a kultúry.

Napriek relatívne úzkej personálnej previazanosti bola otázka vzťahu cirkvi a štátu aj v tomto období paradoxne predmetom sporov. Poslanci, ktorí boli duchovnými (Ján Ferenčík, Eugen Filkorn, Karol Körper, E.B.Lukáč) často na pôde Snemu poukazovali na nedoriešenosť viacerých otázok vzťahov medzi cirkvou a štátom. Napriek relatívne priaznivému prostrediu pre postavenie pre cirkvi sa totiž neriešili viaceré problémy zdedené ešte z čias 1. ČSR. Súviseli väčšinou s včlenením územia Slovenska do československej republiky a s tým spojeným pretrhnutím cirkevno-správných väzieb s Uhorskom. Napríklad nebolo jasné, či na nových majiteľov pôdy prejde prax záväzkov spojených s patronátnym právom. Existencia mnohých fár na Slovensku bola tiež spojená s náboženskými fondmi, ktorých majetková základňa zostala prevažne v Maďarsku, či Juhoslávii. Kritizovali neriešenie nedostatkov prvorepublikového kongruového zákona a tiež neexistenciu systemizovaných miest duchovných pri školách, väčších nemocniciach, ako aj pri organizáciách Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže (E. B. Lukáč pritom požadoval to isté pre evanjelickú cirkev). S pôsobením duchovných na školách súvisela aj nespokojnosť s výberom laických profesorov náboženstva – K. Körper na zasadnutí gesčného výboru uviedol šesť prípadov, keď museli byť profesori „pre nezriadený život“ odvolaní. Minister Sivák prisľúbil, že otázka systemizovaných miest kňazov bude riešená novelou príslušného zákona.³⁴ Kongruové otázky duchovných boli nakoniec zásadnejšie riešené až v roku 1941.³⁵

Politici, ktorí boli duchovnými oboch konfesií postupovali väčšinou v zhode, pričom poslanec a básnik E. B. Lukáč viackrát pochválil ministra za ústretový prístup k evanjelickým požiadavkám. Ten sa prejavil aj pri schvaľovaní vládneho návrhu zákona o nedeľiach a sviatkoch. Neuralgickým bodom rokovaní sa stalo uzákonenie Veľkého piatku, ktorý slávia veriaci evanjelického vierovyznania, ako voľného dňa a sviatku. Príslušný

³⁴ Zákon č. 255/1939 Sl. z.

³⁵ Išlo predovšetkým o zákony č. 30/1941 Sl. z. a č. 139/1941 Sl. z.

pozmeňovací návrh E. B. Lukáča schválil výbor jednohlasne, pričom jeho predseda E. Filkorn dôrazne požiadal prítomných príslušníkov evanjelickej cirkvi, aby zachovali obvyklú dôvernosť výborových rokovaní a z obavy pred rozjatrením citlivých medzikonfesijných vzťahov ich požiadal, aby toto hlasovanie neprezentovali ako víťazstvo evanjelikov.³⁶

K uplatneniu kresťanského a národného prvku vo výchove mal viesť prevod škôl pod ingerenciu cirkví.³⁷ K novému ideovému charakteru slovenského školstva mal smerovať predovšetkým obsah výučby. Podľa vyjadrenia ministra Siváka: „Slovenská kresťanská a národná škola čiže škola veriaca, vlastenecká a mravná, to je náš ideál...“³⁸ Samotný zákon definoval ciele vzdelávania na najnižšom stupni škôl ako kresťansko – národnú výchovu, ktorá z nich mala urobiť „mravných a verných občanov Slovenskej republiky“ a prípravu školopovinnnej mládeže na plnenie náboženských a občianskych úloh poskytovaním všeobecného vzdelania v duchu národnej kultúry.³⁹

Podľa niektorých poslancov parlamentu boli prioritou aj zmeny na úrovni vyšších škôl, na ktorých mal podľa nich vládnuť československý a protikresťanský duch. Z inštitucionálneho hľadiska ich vývoj na Slovensku v medzivojnovom období stagnoval, čo bolo predmetom kritiky naprieč politickým spektrom. V rámci bratislavskej Univerzity Komenského pôsobili len tri fakulty právnická, lekárska a filozofická a mimo jej inštitucionálneho rámca aj dve bohoslovecké fakulty – katolícka a evanjelická. V roku 1940 k nim pribudla aj dlhodobo požadovaná prírodovedecká fakulta. Už počas obdobia autonómie prišlo k jej premenovaniu na Slovenskú univerzitu v Bratislave.⁴⁰ Aj z vyššie spomínaných dôvodov malo ísť o úplne novú univerzitu, „...zriadenú v priestoroch zrušenej československej univerzity“, na ktorú nemala právne ani ideovo nadväzovať.⁴¹ Z hľadiska vzťahu štátu a cirkvi sa mali na základe nového zákona stať súčasťou univerzity aj obidve bohoslovecké fakulty.⁴² Napriek formálnej diskontinuite nová univerzita prebrala od svojej predchodkyne na základe osobitných ustanovení učiteľský zbor i študentov.

Návrh konkordátu, ktorý mal stabilizovať postavenie katolíckej cirkvi v štáte vypracoval Ľudovít Knappek z Právnickej fakulty Slovenskej univerzity.⁴³ Jeho cieľom malo byť posilnenie medzinárodnopolitického postavenia postavenia štátu a stabilné usporiadanie cirkevnej správy.

V prvom článku návrhu mala byť deklarovaná zásada slobody katolíckej cirkvi i náboženstva vo všeobecnosti. Vtedajšia Slovenská republika mala explicitne zaručovať „katolíckej cirkvi rítu rímskokatolíckeho a gréckokatolíckeho slobodný výkon jej duchovnej moci a cirkevnej jurisdikcie, ako aj slobodný a verejný výkon kultu“.⁴⁴ Modus vivendi takúto zásadu explicitne neobsahoval, nebol totiž komplexnou zmluvou. Akési legislatívne „mantinely“ náboženskej slobody teda vtedy vychádzali predovšetkým z ústavy z roku 1920⁴⁵. Všeobecná klauzula („Svoboda svedomia a vyznania je zaručená“), ktorá sa okrem

³⁶ SNA, SSR, k. 47.

³⁷ SNA, SSR, k. 1.

³⁸ SIVÁK, Jozef. *Nové slovenské školstvo III.*, Bratislava: Ministerstvo školstva a národnej osvety 1941, s. 8.

³⁹ Zákon č. 308/1940 Sl. z.

⁴⁰ Stalo sa tak nariadením vlády Slovenskej krajiny z 23. 2. 1939. (SIVÁK, Jozef. *Päť rokov slovenského školstva*. Bratislava: Ministerstvo školstva a národnej osvety 1944, s. 233).

⁴¹ SNA, SSR, k. 47.

⁴² Zákon č. 168/1940 Sl. z.

⁴³ KURUC, ref. 27, s. 94.

⁴⁴ Konkordát medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou. In MULÍK, Peter (ed.). *Úsilie Slovákov o samostatnú cirkevnú provinciu. Zborník referátov z odborného seminára 20 rokov samostatnej slovenskej cirkevnej provincie*. Bratislava: Bernolákova Spoločnosť 2000, s. 85.

⁴⁵ Ústavný zákon č. 121/1920 Sb. z. a n.

občanov mala explicitne vzťahovať aj na všetkých obyvateľov krajiny, bola limitovaná verejným poriadkom a dobrými mravmi. Úplne obdobnú úpravu (takmer doslova) obsahovala aj rakúska ústava (čo bolo pochopiteľné z hľadiska spoločných základov právnych poriadkov oboch krajín⁴⁶), ktorá vo svojom 27. článku priznávala každému obyvateľovi „úplnú slobodu vyznania a svedomia, takisto ako slobodu domáceho aj verejného vykonávania náboženstva“, avšak tiež len vtedy, „pokiaľ nie je v rozpore s verejným poriadkom a dobrými mravmi“. Pokiaľ išlo o slobodu voľby konkrétnej konfesie, mohli do istého veku uplatniť svoju právomoc (rodičovskú moc) rodičia alebo poručníci. Slovenský konkordát mal byť „zasadený“ do podobne formulovaných podmienok, keď mali byť limitom náboženskej slobody „ustanovenia zákonov“, „verejný poriadok“ a „kresťanské mravy“. Ustanovenie ústavy z roku 1939 však takto podstatne menilo rámec náboženskej slobody. V rámci prvého „limitu“ bol týmto ustanovením vytvorený takmer neobmedzený rámec pre reštriktívnu právnu úpravu. Na rozdiel od všeobecnejšie formulovaného ustanovenia v československej ústave sa rámcom týchto „mravov“ stalo aj explicitne väčšinové kresťanstvo.

Slovenská republika teda mala katolíckej cirkvi rámcovo zaručovať slobodný výkon jej duchovnej moci a cirkevnej jurisdikcie. Tieto ustanovenia sa svojim obsahom blížili skôr k „sekulárnemu“ duchu konkordátu Svätej stolice s Nemeckou ríšou z roku 1933⁴⁷ („Nemecká ríša garantuje slobodu vyznania a verejného vykonávania katolíckeho náboženstva ... v hraniciach zákonov platných pre všetkých...“) a textovo takmer zhodnému s medzivojnovým „döllfussovsko-schuschniggovským“ Rakúskom⁴⁸ („Rakúska republika zabezpečuje a garantuje Svätej Rímskej Katolíckej cirkvi v jej rôznych obradoch slobodný výkon duchovnej moci a slobodný a verejný výkon kultu.“) Naopak sa líšil od staršieho „habsburského“ pred dualistického konkordátu z roku 1855⁴⁹, ktorý nepriamo zakotvoval istú „exkluzivitu“ postavenia katolíckej cirkvi („Sväté rímsko-katolícke náboženstvo bude navždy zachovávané v celom cisárstve Rakúskom a vo všetkých krajinách, z ktorých pozostáva, so všetkými oprávneniami a výsadami, ktoré má používať podľa rozkazu Božieho a ustanovenia cirkevných zákonov).

Jednou z ťažiskových oblastí konkordátnych úprav je obvykle sloboda komunikácie s veriacimi, či Svätou stolicou. Podľa slovenského návrhu mala mať Svätá stolica „plnú slobodu obcovania a korešpondovania s biskupmi, duchovenstvom a ostatnými príslušníkmi katolíckej cirkvi na Slovensku“. Rovnako biskupi mali komunikovať so svojimi veriacimi, v náboženských oblastiach „slobodne a priamo“. Na rozdiel od jozefínskej tradície (*Placetum regium*) zrušenej konkordátom z roku 1855 mali tiež „obvyklým spôsobom nehatene publikovať svoje nariadenia, inštrukcie, pastierske listy a iné opatrenia, týkajúce sa duchovnej správy veriacich“. Tieto ustanovenia opäť úzko korešpondovali so znením konkordátu s Nemeckou ríšou, s ktorým boli obsahovo takmer totožné („Svätá stolica požíva v spojení a v korešpondencii s biskupmi, klérom a ostatnými členmi katolíckej cirkvi úplnú slobodu. To isté platí pre biskupov a iné kompetentné diecézne authority v komunikácii s veriacimi vo všetkom, čo sa týka ich pastoračnej úlohy“). Rovnako to platilo aj o publikácii „vnútrocirkevných“ normatívnych aktov dotýkajúcich sa duchovného riadenia veriacich vydaných cirkevnými autoritami v rámci ich kompetencie (inštrukcie,

⁴⁶ V prípade ČSR išlo najmä o právny poriadok západnej časti štátu.

⁴⁷ Konkordát medzi Svätou stolicou a Nemeckou ríšou. Dostupné na: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/dokumen2.htm#doh>.

⁴⁸ Konkordát medzi Svätou stolicou a Rakúskou republikou. Dostupné na: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/dokumen2.htm#doh>.

⁴⁹ Cisársky patent č. 195/1855 ř. z., ktorým sa vyhlasuje konkordát uzavretý s Apoštolským stolcom. Dostupné na: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/dokumen2.htm#doh>.

nariadenia, úradné diecézne akty a iné výnosy), či pastoračných listoch, ktorým nacistický štát zaručoval, že mohli byť „slobodne a bez prekážok publikované a oznamované veriacim v doterajšej forme“. Obdobne boli tieto otázky upravené aj v rámci rakúskeho konkordátu, ktorý pri komunikácii so Svätou stolicou i veriacimi výslovne vylúčil uplatňovanie „akéhokolvek vplyvu spolkovej vlády“ a explicitne uznal právo katolíckej cirkvi vydávať (v rámci jej kompetencie) zákony, dekréty a nariadenia“.

Mimoriadne „citlivými“ otázkami konkordátneho práva, ktoré boli aj jadrom *Modus vivendi* s medzivojnovou Československou republikou, bolo usporiadanie diecéz (a prípadné zmeny ich hraníc) a najmä spôsob investitúry biskupov, resp. miera ingerencie príslušnej vlády v tomto procese.

Slovenská vláda (podobne ako jej československá predchodkyňa) považovala za kľúčový súlad hraníc jednotlivých diecéz (i celej cirkevnej provincie) s hranicami štátu. Obe vlády to považovali za faktor upevňujúci územnú integritu svojich relatívne krátko existujúcich štátov. *Modus vivendi* túto zásadu najprv formuloval vo všeobecnosti (že je potrebné „určiť obvod diecéz tak, aby sa ich hranice presne kryli s oblasťou svetských štátov“) a následne zakotvoval konkrétne zmeny v usporiadaní diecéz. (Neskôr ich zakotvovala aj pápežská bula *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* z roku 1937⁵⁰.) Aplikácia tejto zásady bola v návrhu slovenského konkordátu formulovaná veľmi podobne („žiadna čiastka Slovenskej republiky nebude podliehať biskupovi, ktorého sídlo je mimo hraníc Slovenského štátu a žiadne biskupstvo slovenské nebude presahovať štátne hranice“), pričom záverečný protokol k príslušnému článku mal obsahovať klauzulu, že prípadné zmeny diecéznych hraníc „vyžadujú predbežnú dohodu Svätej Stolicy so slovenskou vládou“. Ingerencia vlády sa pritom nemala uplatniť pre malé zmeny hraníc biskupských a farských obvodov... Súčasťou konkordátu malo byť aj zakotvenie existencie konkrétnych slovenských diecéz. Tie mali byť sufragánnymi biskupstvami novozriadeného slovenského arcibiskupstva. Slovenská vláda takto chcela dosiahnuť nové cirkevnosprávne usporiadanie, ktoré by nahradilo dovtedajší provizórny model, keď slovenské diecézy a trnavská Apoštolská administratúra podliehali priamo Svätej Stolicy. Komparované konkordáty Nemeckej ríše a Rakúska nemuseli túto otázku prioritne riešiť, nakoľko súlad hraníc väčšinou starobylých diecéz so štátnym hranicami bol v týchto prípadoch samozrejmosťou. Príslušné ustanovenia teda v oboch prípadoch odkazovali na aktuálny stav. V prípade Rakúska sa uplatnil model použitý v slovenskom návrhu, ktorý rozlišoval zásadné a malé zmeny hraníc cirkevnosprávnych obvodov. V prípade Nemecka boli prípadné zmeny v závislosti od svojho rozsahu podmienené dohodou s orgánmi Nemeckej ríše, resp. jednotlivých spolkových štátov.

Pokiaľ ide o otázku menovania biskupov, zotrval návrh slovenského konkordátu striktne na princípoch *Modus vivendi*. Na jednej strane bolo explicitne vyjadrené zvrchované právo Svätej Stolicy na výber a menovanie kandidátov, na druhej strane si mal štát pri taxatívne vymenovaných cirkevných hodnostároch (arcibiskup, sídelný alebo titulárny biskup, armádny biskup, koadjútór s právom nástupníctva, apoštolský administrátor a prelát nullius) ponechať právo veta. Vláda mala teda vždy vysloviť konkludentný súhlas s diskretné oznámeným kandidátom.

Zahrnutím titulárnych biskupov, ktorí obvykle pôsobia ako pomocní biskupi diecézy, sa rozhodovacia právomoc slovenskej vlády oproti jej československej predchodkyni v rámci *Modus vivendi* mala rozšíriť. Navyše sa mali rozšíriť aj dôvody „politického rázu“ (pojmem použitý v oboch dokumentoch), ktorými mohla vláda odôvodniť odmietnutie kandidátov. Na rozdiel od návrhu slovenského konkordátu totiž boli *Modus vivendi*

⁵⁰ Pápežská bula *Ad ecclesiastici regiminis incrementum* z roku 1937. Dostupné na: <http://spcp.prf.cuni.cz/dokument/dokumen2.htm#doh>.

aj bližšie špecifikované (malo ísť o dôvody, vzťahujúce sa na bezpečnosť krajiny, napríklad, že sa vybraný kandidát previnil politickou činnosťou – „irredentistickou, separatistickou alebo namierenou proti ústave alebo verejnému poriadku v štáte“). Na druhej strane však slovenský návrh nestanovoval podmienku slovenského občianstva.

Obdobnú úpravu vládneho práva veta pri kandidátoch na biskupov obsahoval aj nemecký a rakúsky konkordát. Rozsah príslušných cirkevných hodnostárov, ktorí mu podliehali, bol v oboch prípadoch zhodný s československou úpravou (t.j. nezahŕňal titulárnych biskupov). Úplne zhodná bola aj diskrétna procedúra konkludentného súhlasu príslušného štátu.

Obvyklou podmienkou nástupu do úradu (s výnimkou Rakúska) bolo zloženie prísahy príslušnému štátu. Navrhovaný text v slovenskom konkordáte bol pritom najdlhší. („Pred Bohom a na sväté Evanjeliá prisahám a sľubujem, ako sa sluší na biskupa, vernosť Slovenskej republike. Prisahám a sľubujem, že budem rešpektovať ústavnú vládu a postarám sa, aby ju aj mne podriadené duchovenstvo rešpektovalo. Starajúc sa podľa svojej povinnosti o blaho a záujem Slovenského štátu, vynasnažím sa pri vykonávaní svojho duchovného úradu venovať sa všetkého, čo by mohlo Slovenský štát poškodiť.“)

Rakúsky a slovenský konkordát obsahovali aj výpočet štátom uznávaných cirkevných sviatkov. V prípade Slovenska to mali byť: všetky nedele, Nový rok, Troch kráľov, Nanebovstúpenia Pána, Božieho Tela, Sv. Petra a Pavla, Nanebovzatia Panny Márie, Všetkých Svätých, Nepoškvrneného počatia Panny Márie a prvého sviatku Vianoc, pričom rakúsky konkordát neobsahoval sviatok Sv. Petra a Pavla.

Návrh slovenského Konkordátu sa napriek snahe vlády posilniť touto cestou postavenie štátu a vyriešiť cirkevnosprávne usporiadanie Slovenska napokon realizácie nedočkal. Prispeli k tomu viaceré faktory. V prvom rade vatikánska diplomacia v súlade so svojim „tradičným“ zdržanlivým postojom nevidela dostatok dôvodov na „fixovanie“ aktuálneho stavu v podobe nového rozhraničenia diecéz. Z vývoja medzinárodnopolitickej situácie bolo postupom času zjavné, že Slovenská republika, ktorá vznikla v roku 1939 nebude trvalo etablovaným štátnym útvarom a provizórne usporiadanie cirkevnej správy, ktoré sa prispôsobilo novým „postarbitrážnym“ hraniciam, bude len prechodným javom. Rovnako aktuálne prebiehajúci celosvetový vojnový konflikt bol z hľadiska vatikánskej diplomacie ďalšou zásadnou okolnosťou, ktorá zámer uzatvorenia konkordátnej zmluvy posúvala mimo rámca aktuálnych otázok.⁵¹ K budovaniu užších vzťahov Slovenska s Vatikánom pritom neprispel ani vyššie spomínaný diplomatický incident v prvých dňoch existencie samostatného slovenského štátu. Vatikán navyše hodnotil politiku Slovenskej republiky kriticky (osobitne napríklad tzv. riešenie židovskej otázky)⁵² a s obavami smerujúcimi do budúcnosti reflektoval fakt, že na jeho čele stojí katolícky kňaz. Snahy o uzatvorenie konkordátu sa pritom stretávali aj s nevôľou nacistickej „ochrannej“ veľmoci, ktorá v ňom videla cestu k posilneniu vplyvu Vatikánu i katolíckej cirkvi v slovenskej vnútornej politike.⁵³

Text návrhu konkordátu je z hľadiska kanonického práva i historiografie zaujímavý predovšetkým z pohľadu komparácie v kontexte aktuálneho vývoja konkordátneho práva v prvej polovici 20. storočia. Vyplýva z nej zaujímavý poznatok, že napriek tomu, že po zmene politického režimu i štátnej ideológie sa postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku po roku 1939 zmenilo, návrh konkordátnej zmluvy tomu nezodpovedal. Vzťahy, vy-

⁵¹ KAMENEC, ref. 8., s. 155-180.

⁵² KAMENEC, ref. 8., s. 48-66.

⁵³ Bundesarchiv Berlin, f. R70 Slowakei, k. 66.

medzené v návrhu konkordátu, sa totiž pohybovali v medziach upravených v Moduse vivendi, resp. v konkordátoch, ktoré Svätá Stolica uzavrela s režimami v tridsiatych rokoch s politickými režimami v Nemecku a Rakúsku.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

doc. Mgr.et Mgr. Ondrej Podolec, PhD.

ondrej.podolec@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Šafárikovo nám. č. 6

810 00 Bratislava

Slovenská republika

Cudzie územia ako verejné vlastníctvo z pohľadu rímskeho verejného práva

Marek Prudovič

Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

PRUDOVÍČ, Marek. Cudzie územia ako verejné vlastníctvo z pohľadu rímskeho verejného práva. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 76-83.

Rímsky štát v období svojho najväčšieho rozmachu zaberal značnú časť Európy a celú stredomorskú oblasť, avšak z dobového pohľadu tieto rozsiahle územia vôbec neboli vlastným územím rímskeho štátu, ale len cudzím územím vo vlastníctve rímskej spoločnosti. Tento dnes už netradičný pohľad na štátne územie, v ktorom je vlastným územím štátu len jedno mesto, ktoré ale mocensky ovláda omnoho väčšie územie, so sebou prinášal celý rad dôsledkov v súkromnoprávnej, ako aj verejnoprávnej sfére a ovplyvňoval aj spôsob spravovania a organizácie týchto území. Cieľom nášho príspevku bude najmä definovať povahu týchto území z dobového hľadiska, ako aj identifikovať všetky dôsledky, ktoré sa s takýmto prístupom k daným územiám spájali. Sme presvedčení, že aj keď je tento prístup už dnes prekonaný, môže byť zaujímavým pohľadom na územie štátu, ktorým sa možno v niečom inšpirovať aj v súčasnosti.

ABSTRACT

PRUDOVÍČ, Marek. Foreign territories as public property from the perspective of the Roman public law. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No.2, p. 76-83.

At the time of its greatest expansion, the Roman state occupied a large part of Europe and the entire Mediterranean area, but from that period point of view these large territories were not the Roman state's own territory at all, but only foreign territories owned by Roman society. This now unconventional view of the state territory, in which the state's own territory is only one city, which controls a much larger territory, entailed several implications in the private as well as public sphere and influenced the way those territories were administered and organized. The aim of our paper will be to define the nature of these areas from that period point of view and to identify all the consequences associated with such an approach to these areas as well. We are convinced that, although this approach is already outdated today, it can be an interesting point of view on the territory of the state, which can be, in some way, inspiring even today.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

cudzie územia, štátne územie, provincie, verejné vlastníctvo, rímske verejné právo

KEYWORDS

foreign territories, state territory, provinces, public property, roman public law

ÚVOD

Rímsky štát a rímske právo, ako súkromné, tak aj verejné, nás inšpiruje a v istom zmysle udivuje ešte aj v súčasnosti. Hoci mnohé inštitúty, ktoré toto právo vytvorilo, sú už dnes prekonané, stále sú základom novších inštitútov a v určitej forme pretrvávajú aj

v právnych poriadkoch štátov západnej civilizácie. Iné inštitúty sú už ale obsolétne, nehodí sa pre súčasnú spoločnosť, avšak i tieto majú, minimálne v rovine inšpirácie, čo ponúknuť.

Jedným z takýchto inštitútov je podľa nášho názoru územie štátu, ktoré sa v určitom zmysle vyznačuje vysokým stupňom decentralizácie, ba až oddelenia tohto územia od štátu, čo je pre antiku pomerne bežné, hoci v rámci súčasných požiadaviek ústavného práva nepredstaviteľné. Antické právo totiž nepoznalo pojem štát a obdobné antické inštitúty viazali štát výlučne na vymedzené antické spoločenstvo, nie však na priestorovo vymedzené územie, hoci aj životný priestor, kde dané spoločenstvo žilo, malo svoj, skôr praktický, význam.

Napriek uvedenému sa niektoré antické spoločenstvá, ktoré boli expanzívne, ako napr. Athény, Macedónsko či Rím, museli vysporiadať s problematikou správy územia, ktoré dobyli, no z ich pohľadu neboli súčasťou životného priestoru ich spoločenstva, a teda nemohli byť ani súčasťou ich dobového „štátu“. Spomedzi týchto štátnych útvarov do popredia vystupuje práve Rím, ktorého riešenie bolo podľa nášho názoru najkomplexnejšie, keďže využívalo mnohé prvky svojho, na danú dobu pokročilého, verejného, ako aj súkromného práva, a práve preto bude predmetom tohto príspevku.

ÚZEMIE Z POHĽADU ANTICKÉHO PRÁVA

Pokiaľ sa chceme zaoberať územím z dobového antického pohľadu, musíme sa najskôr aspoň stručne zaoberať aj ústavnými pojmami súvisiacimi so štátom a dať im vhodný dobový kontext. Najproblematickejším pojmom v tomto okruhu je samotný pojem štátu, ktorý v súčasnosti používame aj vo vzťahu k starovekým štátnym útvarom, predovšetkým gréckym mestským štátom a Rímu, a v zásade ním nie celkom presne nahrádzame autentické antické pojmy ako mesto,¹ ľud,² občina³ či vec verejná.⁴ Aby sme správne pochopili rozdiely medzi antickým a moderným štátom, je dôležité vymedziť rozdielnosti v ponímaní základných prvkov štátu. Predovšetkým ide o štátne územie a štátnu moc, ktoré v modernom poňatí, čo sa týka ich územného ohraničenia, *de facto* splývajú a sú vymedzené hranicami štátu. Oproti tomu v antickom svete je potrebné dôsledne rozlišovať medzi vlastným územím štátu a územím, na ktorom sa realizuje štátna moc, keďže pre antické štáty, vrátane rímskej republiky, je charakteristické, že za vlastné územie štátu sa považuje len pomerne malé teritórium, zväčša jedno mesto, v našom prípade Rím, avšak toto mesto mocensky ovláda, a teda realizuje štátnu moc, na väčšom území, v našom prípade vo všetkých rímskych provinciách. Zároveň z tejto skutočnosti vyplývajú aj rozdiely v ponímaní národa v antickom a modernom chápaní, keďže aj príslušnosť k národu, resp. rímske občianstvo, v antike nie je determinované územím, na ktorom antický suverén vykonáva svoju moc, ale viaže sa len k mestu, z ktorého ju vykonáva, teda ide len o vlastné územie antického štátu.⁵

Ak sa teda pozrieme na územie v kontexte obyvateľstva a štátnej moci z pohľadu antického práva, zistíme, že oproti súčasnému chápaniu týchto pojmov vykazuje niektoré významné rozdiely, ktoré by sme najvýstižnejšie mohli charakterizovať ako kvalitatívne členenie týchto pojmov do niekoľkých ďalších skupín. Samotné územie antického štátu je

¹ Lat. *urbs*.

² Lat. *populus*.

³ Lat. *civitatis*.

⁴ Lat. *res publica*.

⁵ DOSTALÍK, Petr. *Antická štátoveda v díle M. T. Cicerona*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009, s. 13-25.

potrebné deliť na oblasť, kde žije príslušné antické spoločenstvo, resp. prevažná časť tohto spoločenstva, a na ostatné oblasti, ktoré síce antické spoločenstvo spravuje, resp. ovláda, ale obývané je prevažne príslušníkmi iného, podrobeného, spoločenstva alebo jednotlivcami bez príslušnosti k akémukoľvek spoločenstvu. Aj z tohto dôvodu je to práve spoločenstvo, ktoré definuje práva obyvateľstva žijúceho v antickom „štáte“, a nie jeho územie. Plnoprávni občania sú teda zväčša len príslušníci antického spoločenstva, bez ohľadu na to, či žijú alebo sa narodia priamo v mestskom štáte, alebo na niektorom z ovládaných území a naopak, obyvatelia, hoci sa narodia a žijú aj priamo v mestskom štáte, nezískajú plné občianske práva, ak nie sú členmi daného antického spoločenstva. Treba však podotknúť, že aj takíto obyvatelia mohli počas svojho života získať určité občianske práva, i keď zvyčajne nie úplné, čo súviselo jednak s procesom integrácie niektorých území, resp. ich obyvateľov, do antického spoločenstva, ale mohlo to mať aj pragmatický rozmer, kedy niektoré občianske práva boli „odmenou za poslušnosť“ voči antickému suverénovi. Napokon s uvedeným súvisí aj realizácia štátnej moci, keďže ústavná správa mohla byť realizovaná len na vlastnom území štátu, teda v mestskom štáte a všetky ostatné územia museli byť spravované iným spôsobom. Správa týchto území sa vykonávala zvyčajne administratívne a vojensky, pričom bola do určitej miery previazaná s ústavnou správou štátu a kombinovala prvky ako verejného, tak aj súkromného práva.⁶

ÚZEMIA OVLÁDANÉ RÍMSKYM ŠTÁTOM

Ako sme už uviedli, v rámci antiky nie je možné zamieňať si územie štátu s územím, ktoré antický štát ovláda, a takto musíme pristupovať aj k územiu rímskeho štátu. Pomerne jednoduchú správu svojho územia mal Rím v ranej republike, keďže ovládal v podstate len mesto a jeho prilahlé okolie, čo sa ale výrazne zmenilo počas obdobia vrcholnej republiky a krízy republiky, kedy ovládal celé Stredomorie a aj určitú časť Európy, teda podstatne väčšie územie, ktoré si vyžadovalo omnoho zložitejšiu správu. V tomto období by sme rímske územie mohli rozdeliť do troch oblastí, a to do: samotného mesta, Ríma a jeho bezprostredného okolia, do Itálie, ktorá sa viac-menej zhodovala s geografickou polohou Apeninského polostrova, a na provincie, teda územia dobyté a ovládané Rimanmi, ktoré sa nachádzali mimo Itálie.⁷

Mesto Rím tvorilo počas celého obdobia republiky vlastné územie rímskeho antického mestského štátu, ktoré Rimania vnímali ako svoj vlastný životný priestor, ktorý sa viac-menej zhodoval s dnešným poňatím štátu, aj keď z pohľadu antiky nešlo ani tak o štát, ako skôr o miesto, na ktorom žila rímska spoločnosť. Z toho dôvodu sa na mesto Rím v plnej platnosti vzťahovala rímska ústava, a toto územie spravovali rímske štátne orgány, magistráti, senát a ľudové zhromaždenia.⁸ Nešlo teda o správu mesta či správu územia, ale o správu rímskeho štátu ako takého, ktorá ale nie je predmetom tohto príspevku.

S Rímom bezprostredne susedilo územie, ktoré Rimania označovali ako Itália, a ktoré viac-menej zodpovedalo územiu Apeninského polostrova, pričom toto územie bolo špecifické tým, že štáty nachádzajúce sa na tomto území boli svojím charakterom i kultúrou veľmi blízke rímskemu štátu. Išlo prevažne o mestské štáty, ktoré boli už od

⁶ Bližšie pozri: DOSTALÍK, ref. 5, s. 13-25.

⁷ Radi by sme poukázali na tú skutočnosť, že aj samotný pojem Rímska ríša, po latinsky *Imperium Romanum*, poukazuje na oddelenosť Ríma a jeho provincií, nakoľko slovo *Imperium*, dnes prekladané ako ríša, pôvodne znamenalo právomoc, nešlo teda o rímske územie, ale o rímsku právomoc, teda provincie boli územím výkonu tejto právomoci, nie územím rímskeho štátu.

⁸ Bližšie pozri: ABBOTT, Frank Frost. *History and Description of Roman Political Institutions*. Boston: Ginn & Company, 1901, s. 14.

založenia Ríma s Rimanmi skôr v spojeneckom alebo neutrálnom vzťahu, čo sa prejavilo tým, že po ich začlenení k rímskemu územiu tieto štáty, resp. mestá,⁹ nebolo nutné spravovať vojensky, ale skôr administratívne. Aj mestá na území Itálie boli teda spravované obdobne, ako mesto Rím a rímska nadvláda sa v nich prejavila len v minimálnej miere. Napokon v 1. storočí pr. n. l. prišlo k čiastočnému splynutiu správy Ríma a Itálie, keďže všetci jej obyvatelia sa stali rímskymi občanmi.¹⁰

Pomerne odlišná situácia však bola v provinciách, teda na územiach nachádzajúcich sa mimo územia Itálie, ktoré Rimania vojensky dobyli a ovládali. Išlo o územia s pomerne odlišnou kultúrou a charakterom, väčšinou obývané barbarmi,¹¹ teda nepriateľmi Ríma, ktorých spoločenská organizácia mala skôr kmeňovú štruktúru a nemala charakter štátu. Tieto územia boli ovládané prevažne vojensky, keďže v nich aj po dobytí pretrvávala hrozba vzbury a ich správa bola pomerne dôsledne oddelená od správy rímskeho štátu. V provinciách, ktorých územie nebolo v období republiky nikdy považované za vlastné územie rímskeho štátu, ale len za verejné rímske vlastníctvo, platila v podstate dualita práva, keďže v nich platilo čiastočne rímske právo, ale aj právo, ktoré v nich platilo pred ich dobytím. To sa premietlo v tom, že každá provincia mala čiastočne samostatný právny systém, reprezentovaný predovšetkým ústavou provincie.¹² V rámci provincií v dôsledku tejto skutočnosti môžeme rozoznávať dve úrovne správy, pričom jedna vychádzala z rímskej ústavy a prejavovala sa tým, že každá provincia mala svojho správcu, obvykle magistráta alebo bývalého magistráta, označovaného ako promagistráta, a druhá, nižšia úroveň, vychádzala z ústavy provincie a reprezentovaná bola miestnou štátnou správou, pozostávajúcou z obyvateľov danej provincie.¹³ Je potrebné podotknúť, že Rím v plnej miere využíval, resp. až zneužíval, svoje vlastnícke postavenie a často požadoval od provincií neprimerané plnenia, najmä v podobe rôznych daní a dávok, čo sa prejavilo v nestabilite vzťahov a nutnosti vojenskej správy provincií počas celého obdobia republiky.¹⁴

VEREJNOPRÁVNE ASPEKTY POVAHY ÚZEMÍ OVLÁDANÝCH RÍMOM

Verejnoprávne aspekty povahy území ovládaných rímskym štátom úzko súviseli s rímskou ústavnou správou a rímskou ústavou. Išlo najmä o oblasti verejného práva, vojenstva a medzinárodného práva, ktoré mali v rímskom štáte verejnoprávnu povahu a táto sa preniesla aj do právnej úpravy v rámci provincií.

V oblasti rímskeho verejného práva sa ovládaných území týkala najmä právna úprava magistrátov, ktorí mali kompetencie aj v oblasti správy týchto území. Hoci bola správa provincií odčlenená od správy mestského štátu, práve magistráti, ktorí boli v rámci Ríma *de facto* volenými zástupcami rímskej spoločnosti s výkonnou mocou a zastupovali Rím navonok, spravovali aj tieto územia, čo im vyplývalo priamo z ich právomocí. Správcami provincií sa stávali zvyčajne prétori, teda druhí najvyššie postavení magistráti so súdnou a vojenskou právomocou, ktorých počet zodpovedal ich úlohám v Ríme a veľkosti dobytých území. Neskôr ich úlohy prevzali proprétori, teda bývalí prétori, ktorí počas

⁹ Lat. *oppida*.

¹⁰ BLEICKEN, Jochen. *Die Verfassung der Römischen Republik*. 8. Aufl. Stuttgart: UTB, 2008, s. 228-243.

¹¹ Barbari v rímskom zmysle slova, teda v podstate všetci ľudia žijúci mimo územie rímskeho štátu, resp. neskôr Rímskej ríše.

¹² Považujeme za potrebné upozorniť na skutočnosť, že pojem „ústava provincie“ je moderný pojem, ktorý Rimania nepoznali, no jeho použitie sa nám zdá pre potreby tohto článku vhodné na vymedzenie tej oblasti rímskeho práva, ktoré sa týkalo provincií.

¹³ BLEICKEN, ref. 10, s. 243-265.

¹⁴ Bližšie pozri: BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. Praha: PANORAMA, 1981, s. 268-269.

svojho funkčného obdobia vykonávali rok svoje úlohy v meste Rím a až po tomto období odišli spravovať provincie v rámci druhého, a niekedy aj tretieho roku po ich zvolení. Treba však podotknúť, že aj v tomto období spravovali provincie zástupcovia volení rímskymi občanmi.¹⁵ Táto situácia sa z formálneho, ale i materiálneho hľadiska, do určitej miery zmenila v období cisárstva, keďže časť provincií, najmä vo vzdialenejších častiach sveta, sa dostala pod správu cisára, a to počnúc prvým rímskym princípom, Octavianom Augustom. Tzv. cisárske provincie totiž nespravovali magistráti, ktorých právomoc vyvierala z rímskej republikánskej ústavy, ale samotný cisár, resp. jeho úradníci, ktorí svoju právomoc odvodzovali od princípovej prokonzulskej právomoci a označovali sa ako legáti.¹⁶ Z pohľadu vymedzenej témy však aj táto zmena plne korešponduje s rímskou praxou, keďže aj v tomto prípade išlo skôr o správu majetku rímskeho cisára, príp. v senátnych provinciách rímskeho ľudu, ako tomu bolo za čias republiky, než o vlastnú správu štátu.

Významnú úlohu v oblasti správy ovládaných území mal aj senát ako druhý z rímskych štátnych orgánov, ktorý mohol v určitom zmysle kontrolovať magistrátov, ale zároveň rozhodoval aj o rôznych ďalších otázkach, najmä o daniach a poplatkoch a o statuse týchto území. Významné v tomto smere je to, že práve senát bol v rímskom štáte považovaný za zdroj štátnej moci a garantoval tiež kontinuitu a správnosť jej výkonu. Senátori boli najväčšími členmi rímskej spoločnosti a príslušníci najstarších rímskych rodov, a teda aj oni, rovnako ako magistráti, boli v istom zmysle reprezentantmi rímskeho spoločenstva. Navyše senát, rovnako ako magistráti, mal oprávnenie reprezentovať rímsky štát navonok, a teda zastupovať rímske spoločenstvo voči ostatným antickým spoločenstvám.¹⁷

Z pohľadu antických reálií však bolo veľmi dôležité aj vojenstvo, ktoré taktiež patrilo do rámca rímskej ústavy, keďže v podstate jediný spôsob, akým bolo možné rozšíriť územie spravované antickým spoločenstvom, bolo jeho ovládnutie. Aj v tejto oblasti vystupujú do popredia magistráti, ktorých úlohou bolo okrem iného aj velenie vojsku. Expanziu zabezpečovali zvyčajne dvaja konzuli ako najvyšší magistráti, keďže dobytie územia vyžadovalo značné prostriedky. Následnú kontrolu týchto území ale zabezpečovali prétori, keďže kontrola už dobytého územia bola podstatne menej náročná. Práve v tomto môžeme vidieť aj dôvod, prečo boli správou provincií poverení práve prétori, keďže na jednej strane mali ako druhí najvyšší volení magistráti dostatočnú legitimitu na zastupovanie rímskeho spoločenstva pri správe provincie, no na strane druhej mali aj vojenské oprávnenia nevyhnutné k udržaniu a kontrole týchto území.¹⁸

Napokon z pohľadu verejného práva sú zaujímavé ešte medzinárodné aspekty, keďže tieto územia boli *de facto* pre rímsky štát cudzím územím. Ide predovšetkým o ústavy provincií, ktoré stanovovali, kto a akým spôsobom bude provinciu spravovať, resp. ustanovovali správcu provincie, aký bude vzťah medzi daným územím a Rímom a aké právo sa bude na danom území uplatňovať. Dalo by sa v podstate konštatovať, že ústava provincie bola v podstate akýmsi súhrnom verejného práva provincie, ktoré bolo danému územiu a jeho obyvateľstvu naoktrojované antickým suverénom, ktorý ho dobyl a zároveň akousi antickou obdobou medzinárodnej zmluvy.¹⁹

¹⁵ Bližšie pozri: VYŠNÝ, Peter. *Svetové dejiny štátu a práva*. 2. vyd. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaviensis a VEDA, 2019, s. 145.

¹⁶ GREGOR, Martin. *Rímsky štát a právo za vlády cisára Augusta*. Praha: Leges, 2018, s. 76 – 77.

¹⁷ Bližšie pozri: LINTOTT, Andrew. *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford: Oxford University Press, 2009, s. 86-88.

¹⁸ Bližšie pozri: VYŠNÝ, ref. 15, s. 139.

¹⁹ Bližšie pozri: BLEICKEN, ref. 10, s. 236.

SÚKROMNOPRÁVNE ASPEKTY POVAHY ÚZEMÍ OVLÁDANÝCH RÍMOM

Pri bližšom skúmaní vyššie uvedenej úpravy správy ovládaných území však zistíme, že ide o pomerne zaujímavé riešenie, ktoré efektívne využíva rímske verejné právo, avšak neriadi sa jeho princípmi, napr. del'bou moci, ktorou je rímska ústava charakteristická. Domnievame sa, že dôvodom môže byť najmä to, že aj keď správa ovládaných území bola založená na prostriedkoch verejného práva, jej podstata a konštrukcia mala skôr súkromnoprávny charakter založený na vecnom a záväzkovom práve, čo bolo determinované najmä povahou štátu a územia v antike.

Vzťah medzi rímskym štátom a iným územím začína jeho ovládnutím, resp. dobytím. Treba však upozorniť na to, že z dobového pohľadu, ako sme už spomenuli, rímsky štát neexistuje, ale existuje iba rímske spoločenstvo, ktoré si silou privlastňuje územie, ktoré z pohľadu antického práva taktiež nemôže byť štátom, ale iba časťou zeme, resp. pôdou. Hoci z pohľadu verejného práva toto možno vnímať ako rozšírenie štátneho územia, rovnako tak je to možné vnímať z pohľadu súkromného práva ako akt nadobudnutia vlastníctva, teda z dobového pohľadu nejde ani tak o rozšírenie územia štátu, ako skôr o nadobudnutie vlastníctva k danému územiu rímskou spoločnosťou. Hoci ide o pomerne netradičný spôsob nadobudnutia vlastníctva, treba si uvedomiť, že dané územie obývali ľudia nemajúci žiaden vzťah k Rímu, a teda Rimania mohli toto územie vnímať aj ako vec nikoho, ktorú je možné zabráť okupáciou.²⁰

Pokiaľ pripustíme takýto výklad ovládnutia územia, vzniká problém, v rámci ktorého rímske spoločenstvo nadobudne plnohodnotné vlastníctvo k tomuto územiu, avšak obývajú ho pôvodní obyvatelia, ktorí k tomuto spoločenstvu nemajú žiaden vzťah, a teda nemajú ani žiaden titul, na základe ktorého by mohli dané územie užívať. Podľa nášho názoru tento problém riešila práve ústava provincie, ktorá bola obsiahnutá v zmluve o spojení, ²¹ ktorú by sme v oblasti súkromného práva mohli pripodobniť k zmluve o nájme. Rímske spoločenstvo, vlastniace dané územie, teda v podstate zmluvou o spojení dávalo toto územie ako svoje vlastníctvo do užívania pôvodnému obyvateľstvu, ktoré ho obývalo a Rimania v tejto zmluve aj stanovili pravidlá jeho užívania.²²

Podobnosti zmluvy o spojení a zmluvy o nájme svedčia aj niektoré ich atribúty, pričom z pohľadu verejného práva ide o dane a poplatky a správu provincie. Dane a poplatky totiž môžeme z pohľadu súkromného práva vnímať aj ako odplatu za užívanie daného územia, teda hoci dane a poplatky v meste Rím majú jednoznačne verejnoprávny charakter, dane a poplatky vyberané v provinciách, keďže nie sú vyberané od občanov daného štátu a ani na území daného štátu, môžu mať aj čiastočne súkromnoprávny charakter, resp. základ.²³ Na druhej strane správca provincie taktiež nemusí mať verejnoprávne, ale skôr súkromnoprávne postavenie. Magistráti, ako sme uviedli vyššie, totiž boli ústredným štátnym orgánom, ale zároveň boli aj volenými zástupcami rímskeho spoločenstva, teda v rámci provincií nemuseli vystupovať len ako predstavitelia štátnej moci, ale aj ako splnomocnení zástupcovia rímskej spoločnosti. Práve druhému prístupu svedčí

²⁰ K rímskemu vlastníckemu právu bližšie pozri: REBRO, Karol – BLAHO, Peter. *Rímske právo*. 4. vyd. Bratislava: IURA EDITION, 2010, s. 249-305.

²¹ Lat. = *foedus*.

²² K rímskej zmluve o nájme bližšie pozri: KASER, Max – KNÜTEL, Rolf – LOHSSE, Sebastian. *Römisches Privatrecht*. 21. Auf. München: C.H.Beck, 2017, s. 270-278.

²³ KASER, ref. 22, s. 270-278.

aj samotná realizácia ich právomocí, keďže v rámci správy provincie boli vyňatí spod niektorých ustanovení rímskej ústavy²⁴ a zároveň mali v provincii rovnaké oprávnenia, ako v Ríme, hoci ich mať nemali,²⁵ a teda im mohli vyvierať nie z rímskej ústavy, ale z vlastníckeho práva rímskeho spoločenstva, ktoré zastupovali.²⁶ Rovnako tak zodpovednosť správcov provincií za výkon ich funkcie mala určité odchýlky od zodpovednosti magistrátov,²⁷ ktoré taktiež poukazujú na to, že v tomto prípade išlo skôr o istý druh zodpovednosti za škodu spôsobenú na majetku rímskeho spoločenstva, než o zneužitie právomoci.²⁸

Napokon nami uvádzaný pohľad na povahu a správu ovládaných území vysvetľuje aj dualitu rímskeho a cudzieho práva, ktorá v nich platila, ako aj potrebu rozlišovania území podľa obyvateľstva. Z uvedeného pohľadu mali totiž príslušníci rímskeho spoločenstva k danému územiu vlastnícky vzťah, zatiaľ čo jeho iní obyvatelia len vzťah nájomný. Vlastníci sa teda ako občania rímskeho štátu riadili vlastným právom a iní obyvatelia svojím právom v tej miere, v ktorej im to na svojom území vlastník umožnil. Zároveň to vysvetľuje aj odlišnú správu a kategórie území, keďže čím bližšie k Rímu dané územie bolo, tým väčšia časť obyvateľstva patrila k rímskej spoločnosti a nájomný vzťah tak prechádzal do práva vlastníckeho.

NAMIESTO ZÁVERU

Rímska správa ovládaných území patrí, už len z dôvodu charakteru štátu v antike, k prekonaným, a teda aj menej zaujímavým oblastiam rímskeho práva. Napriek tomu je ale podľa nášho názoru zaujímavá a má čo ponúknuť aj súčasnej právnej vede, najmä ak pripustíme skutočnosť, že hoci je v tejto oblasti moderné právo značne pokrokovejšie, svoj základ má predsa len v tom antickom. Je to podľa nás práve rímsky štát, ktorý v danej dobe vyriešil túto otázku najkomplexnejšie, a aj keď svoje riešenie vystaval na ustanoveniach verejného práva, základné idey a konštrukciu tohto riešenia prevzal z vecného a záväzkového súkromného práva.

V antike toto riešenie efektívne riešilo problematiku štátneho územia, ktoré bolo v tej dobe neznámym pojmom, preklenulo výlučne personálne vnímanie štátu a dokázalo do správy zaradiť aj územia, ktoré neboli jeho súčasťou. Navyše na rozdiel od svojich predchodcov rímske riešenie umožnilo správu vykonávať efektívne a udržateľne. Pôvodným obyvateľom poskytovalo viac slobody, čo prispelo k zachovaniu mieru, no zároveň nijakým spôsobom neobmedzilo v užívaní tohto územia rímsky štát. Zaujímavá môže byť tiež nami predpokladaná idea zodpovednosti správcov územia subsumovaná pod zodpovednosť za škodu, ktorá by možno mohla byť využiteľná aj v súčasnom verejnom práve. Vnášanie súkromnoprávných prvkov do správy územia by zas mohlo byť zaujímavé pri tvorbe budúcich riešení decentralizácie či samostatnosti územných samospráv.

²⁴ Napríklad konanie prétora ako správcu provincie nemohol vetovať (zakázať) tribún ľudu, hoci akékoľvek iné konanie prétora ako magistráta, vetovať mohol.

²⁵ Oprávnenia prétorov bolo totiž možné rozdeliť na právomoci *domi* (správa mesta) a *militae* (vojenstvo). Hoci oprávnenia *domi* mali magistráti len v meste Rím a v jeho okolí, podobné právomoci mali aj v provinciách, čo poukazuje na to, že tieto nemali zverené priamo ústavou, keďže tá ich limitovala len na Rím a jeho okolie.

²⁶ LINTOTT, ref. 17, s. 94-120.

²⁷ Zodpovednosť správcov provincií sa orientovala viac na majetkový aspekt výkonu funkcie. Zároveň súdenie magistrátov bolo zväčša zverené obyčajnému ľudu, plebejcom, ktorých práva magistráti porušovali, no súdenie správcov provincií vykonával aj senát ako reprezentant celého rímskeho spoločenstva.

²⁸ Porovnaj: ABBOTT, ref. 8, s. 172-173 a ZIMMERMANN, Reinhard. *The Law of Obligations*. Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 426-430.

Z pohľadu súčasnosti je táto téma ale dôležitá najmä z dôvodu, že je v nej možné nachádzať základy nášho práva a medzinárodného práva v tejto oblasti, ktoré v mnohom vychádzajú práve z rímskeho riešenia. Poznanie minulosti môže byť pritom prospešné aj pre riešenie aktuálnych otázok, napr. pri tej, kedy sa územie stáva samostatným a odčleňuje sa od štátu. Hoci v súčasnosti je táto otázka riešená skôr verejnoprávne a odpoveďou môže byť napríklad možnosť výkonu štátnej moci, práve rímske právo nám ukazuje aj súkromnoprávny aspekt, v rámci ktorého odpoveď môže záležať aj od toho, kedy štát stráca vlastnícke právo k danému územiu. Problematika územia v rímskom práve je rozsiahla a málo prebádaná, a hoci si tento príspevok nerobí ambíciu spracovať ju komplexne, poukazuje na jej zaujímavosť a prínos, ktorý môže mať pre súčasnú právnu vedu.

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. PhDr. Marek Prudovič
marek.prudovic@outlook.sk
Externý doktorand
Trnavská univerzita v Trnave
Právnická fakulta, Katedra dejín práva
Kollárova 10, 918 43 Trnava
Slovenská republika

Vyporiadanie podielového spoluvlastníctva reálnym rozdelením stavby

Karin Raková - Pavol Rak
Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

ABSTRAKT

RAKOVÁ, Karin – RAK, Pavol. Vyporiadanie podielového spoluvlastníctva reálnym rozdelením stavby. In *Historia et theoria iuris*, 2021, roč. 13, č. 2, s. 84-90.

Príspevok poskytuje analýzu možnosti vyporiadania podielového spoluvlastníctva nehnuteľnosti (rodinného domu) s viacerými bytovými jednotkami zmysle §142 ods. 1 Občianskeho zákonníka reálnym rozdelením v rovine horizontálnej. Súdna prax na Slovensku doposiaľ horizontálne rozdelenie nehnuteľnosti, ktorou je rodinný dom s viacerými bytovými jednotkami, nepripúšťala. Príspevok reaguje na uvedenú prax a predkladá argumenty proti uvedenej praxi. Príspevok ďalej analyzuje Uznesenie Najvyššieho súdu Slovenskej republiky z 14. apríla 2021, sp. zn. 3 Cdo 90/2018 (ďalej aj ako „Uznesenie“), ktorého predmetom je práve posúdenie možnosti vyporiadania podielového spoluvlastníctva nehnuteľnosti – rodinného domu s viacerými bytovými jednotkami horizontálne. Najvyšší súd SR dospel k právnomu názoru, ktorý je odlišný od právneho názoru, ktorý bol doposiaľ prezentovaný v predchádzajúcich rozhodnutiach Najvyššieho súdu SR, a taktiež pripustil reálne rozdelenie nehnuteľnosti – rodinného domu horizontálne.

ABSTRACT

RAKOVÁ, Karin – RAK, Pavol. Settlement of joint co-ownership by real division of the building. In *Historia et theoria iuris*, 2021, Vol. 13, No. 2, p. 84-90.

The paper provides an analysis of the possibility of settling the co-ownership of real estate (family house) with more apartments according to Art. 142 Sec. 1 of the Civil Code by a real horizontal division. Judicial practice in Slovakia has not yet allowed a horizontal division of real estate, which is a family house with several housing units. The paper reacts to such practice and presents reasoning against such practice. The paper further analyses the Resolution of the Supreme Court of the Slovak Republic of 14 April 2021, file no. zn. 3 Cdo 90/2018 (hereinafter also referred to as the “Resolution”), the subject of which is the assessment of the possibility of settling the co-ownership of real estate - a family house with several housing units horizontally. The Supreme Court of the Slovak Republic has reached a legal opinion different from the legal opinion presented in previous decisions of the Supreme Court of the Slovak Republic and admitted the real division of such real estate in a horizontal way.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

podielové spoluvlastníctvo, vyporiadanie podielového spoluvlastníctva, spoluvlastník, spoluvlastnícky podiel, nehnuteľnosť, stavba, rodinný dom, byt.

KEY WORDS

co-ownership, settlement of the co-ownership, co-owner, imovable property, building, family house, apartment.

ÚVOD

Najvyšší súd Slovenskej republiky (ďalej aj „Najvyšší súd“) svojím Uznesením zo dňa **14. apríla 2021**, sp. zn. **3 Cdo 90/2018** (ďalej len ako „Uznesenie“), napadnuté rozhodnutie Krajského súdu v Žiline (ďalej len „odvolací súd“) rozsudkom z 25. októbra 2017 sp. zn. 7 Co 172/2017 zrušil a vec vrátil na ďalšie konanie a rozhodnutie.

V pôvodnom spore, vedenom na Okresnom súde Žilina sa žalobkyňa domáhala zrušenia podielového spoluvlastníctva k nehnuteľnostiam - rodinnému domu, pozostávajúceho z dvoch častí a dvoch vchodov (ďalej len „**rodinný dom**“) a z pozemku (ďalej spolu tiež „**predmetné nehnuteľnosti**“) nachádzajúcich sa v katastrálnom území Žilina. Spoluvlastnícky podiel žalobkyne na predmetných nehnuteľnostiach predstavoval 3/4 a žalovaných spoločne podiel 1/4. Predmetné nehnuteľnosti žiadala žalobkyňa prikázať do jej výlučného vlastníctva s tým, že žalovaným ako podielovým spoluvlastníkom vyplatí primeranú náhradu za podiel im prislúchajúci. Okresný súd Žilina (ďalej len „**súd prvej inštancie**“) svojím rozsudkom zo dňa 30. novembra 2016¹ zrušil podielové spoluvlastníctvo žalobkyne a žalovaných k predmetným nehnuteľnostiam, pričom spoluvlastníctvo žalobkyne a žalovaných vyporiadal tak, že rodinný dom spolu s príslušenstvom a vonkajšími úpravami prikázal do výlučného vlastníctva žalobkyne v podiele 1/1 a žalobkyňu zaviazal zaplatiť spoločne a nerozdielne žalovaným peňažnú náhradu za ich spoluvlastnícky podiel prislúchajúci k predmetným nehnuteľnostiam. Vo svojom odôvodnení súd prvej inštancie vychádzal zo zásady, že pri vyporiadaní spoluvlastníctva nemôže byť nikto spravodlivo nútený k tomu, aby zotrval v spoluvlastníckom vzťahu, ak mu to z akýchkoľvek dôvodov nevyhovuje. Prednostným spôsobom vyporiadania podielového spoluvlastníctva je síce v zmysle § 142 ods. 1 zákona č. 40/1964 Zb. Občianskeho zákonníka (ďalej len „**Občiansky zákonník**“) reálne rozdelenie vecí². K takémuto spôsobu vyporiadania súd prvej inštancie nepristúpil z dôvodu už vysloveného záveru prvého zrušujúceho rozhodnutia Krajského súdu v Žiline (ďalej len „**odvolací súd**“)³, v ktorom bol týmto súdom vyslovený záver, že reálne rozdelenie rodinného domu na byt č. 1, byt č. 2 a nebytový priestor č. 1, tak ako boli vytvorené na základe znaleckého posudku z 18. júla 2010 (ďalej len „**znalecký posudok**“), nezodpovedá zákonným podmienkam vychádzajúc z doterajšej súdnej praxe pri vyporiadaní podielového spoluvlastníctva. Podľa názoru Krajského súdu v Žiline, odvolávajúc sa na zaužívanú súdnu prax, stavbu (rodinný dom) možno rozdeliť len vertikálne. Vzhľadom k tomuto konštatovaniu sa súd prvej inštancie zaoberal v poradí druhým možným spôsobom vyporiadania podielového spoluvlastníctva a to prikázaním veci do výlučného vlastníctva niektorého zo spoluvlastníkov, u ktorého sa okrem veľkosti spoluvlastníckych podielov prihliada aj na účelné využitie veci. Prvostupňový súd pritom dospel záveru, že je dôvodné prikázať predmetnú nehnuteľnosť do výlučného vlastníctva žalobkyne.

Proti tomuto rozhodnutiu podali odvolanie žalovaní, na základe ktorého odvolací súd, svojím rozsudkom zo dňa 25. októbra 2017⁴ rozhodnutie prvostupňového súdu v plnom rozsahu potvrdil v zmysle svojho predchádzajúceho uznesenia. Vo odôvodnení dospel odvolací súd k záveru, že prvostupňový súd na základe rozsiahle vykonaného dokazovania a vyhodnotenia všetkých zistených skutkových okolností správne vyvodil, že v prejednávanej veci sú dané okolnosti, na základe ktorých je dôvodné zrušiť podielové spoluvlastníctvo strán sporu a vyporiadať ho tak, že nehnuteľnosť (rodinný dom) je potrebné v zmysle § 142 ods. 1 Občianskeho zákonníka prikázať do výlučného vlastníctva žalobkyne. Na zdôraznenie správnosti tohto záveru odvolací súd poukázal a naďalej zotrval na stanovisku vyjadrenom v predchádzajúcom zrušujúcom uznesení odvolacieho súdu⁵ a to, že reálne rozdelenie rodinného domu, tak ako je uvedené v znaleckom posudku, nezodpovedá zákonným podmienkam a doterajšej súdnej praxi pri vyporiadaní podielového spoluvlastníctva k nehnuteľnostiam. Podľa názoru odvolacieho súdu, reálne rozdelenie veci medzi spoluvlastníkov podľa výšky podielov prichádza do úvahy iba tam, kde predmet spoluvlastníctva

¹ č. k. 17 C 159/2008-758.

² §142 ods. 1 Občianskeho zákonníka: „Ak nedôjde k dohode, zruší spoluvlastníctvo a vykoná vyporiadanie na návrh niektorého spoluvlastníka súd. Prihliadne pritom na veľkosť podielov a na účelné využitie veci. Ak nie je rozdelenie veci dobre možné, prikáže súd vec za primeranú náhradu jednému alebo viacerým spoluvlastníkom; prihliadne pritom na to, aby sa vec mohla účelne využiť a na násilné správanie podielového spoluvlastníka voči ostatným spoluvlastníkom. Ak vec žiadny zo spoluvlastníkov nechce, súd nariadi jej predaj a výtťažok rozdelí podľa podielov.“

³ Uznesenie KS v Žiline zo dňa 12. marca 2014 sp. zn. 7 Co 99/2014.

⁴ Rozhodnutie KS Žilina zo dňa 25. októbra 2017, sp. zn. 7 Co 172/2017.

⁵ Uznesenie KS Žilina zo dňa 12. marca 2014 sp. zn. 7 Co 99/2014.

je reálne deliteľný. V prípade rodinného domu je takéto reálne rozdelenie podľa názoru odvolacieho súdu potrebné posudzovať v súlade so stavebným zákonom, pričom treba dbať o to, aby reálne rozdelenie viedlo k vzniku samostatných vecí v zmysle § 118 Občianskeho zákonníka⁶. Keďže reálnym rozdelením mali vzniknúť samostatné bytové jednotky, reálne rozdelenie v horizontálnej línii neprichádza podľa názoru prvostupňového súdu ako aj odvolacieho súdu do úvahy, iba ak rozdelenie má byť vykonané vo vertikálnej línii. Podľa názoru odvolacieho súdu, súdna prax na Slovensku okrem prípadov vyporiadania reálnym rozdelením bytových jednotiek horizontálne, t.j. reálnym rozdelením bytových jednotiek vo vzťahu k predmetu vyporiadania (nehnutelnosti)⁷ v prípade iných nehnuteľností charakteru rodinného domu, takýto spôsob vyporiadania doposiaľ nepripustila, nebol preto ani v prejednávanej veci dôvod sa odkloniť od doterajšej rozhodovacej praxe. Vo vzťahu k zisteným okolnostiam vyplývajúcich z vykonaného dokazovania bolo v prejednávanej veci dôvodné uplatniť zásadu, že nikto nemôže byť spravodlivo nútený k tomu, aby zotrval v spoluvlastníckom vzťahu.

Proti tomuto rozsudku odvolacieho súdu podali dovolanie žalovaní, ktorého prípustnosť odôvodňovali § 421 ods. 1 písm. b/ z.č. 160/2015 Z.z. Civilný sporový poriadok, v platnom znení (ďalej tiež „CSP“),⁸ argumentujúc, že rozhodnutie odvolacieho súdu závisí od vyriešenia právnej otázky, ktorá v rozhodovacej praxi dovolacieho súdu ešte nebola vyriešená. Za doposiaľ dovolacím súdom neriešené otázky dovolateľa označili: „1. či byt v rodinnom dome s viac ako jedným bytom, ktorý spĺňa zákonné podmienky podľa § 43b ods. 4 zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (ďalej len „stavebný zákon“), môže byť predmetom občianskoprávných vzťahov podľa § 118 ods. 2 Občianskeho zákonníka a ak áno za akých podmienok. 2. či je možné pri vyporiadaní podielového spoluvlastníctva stavby, ktorou je rodinný dom s viac ako jedným bytom vykonať vyporiadanie spoluvlastníctva podľa § 142 ods. 1 Občianskeho zákonníka v poradí prvým spôsobom, t. j. reálnym rozdelením rodinného domu aj v rovine horizontálnej. 3. či pri vyporiadaní podielového spoluvlastníctva stavby, ktorou je rodinný dom s viac ako jedným bytom možno vyporiadanie vykonať reálnym rozdelením stavby - rodinného domu aj v rovine horizontálnej.“

ARGUMENTÁCIA NAJvyššieho súdu (UZNESENIE ZO DŇA 14. APRÍLA 2021, SP. ZN. 3 CDO 90/2018)

Najvyšší súd v súvislosti s dovolateľmi vymedzenou prvou právnou otázkou „či byt v rodinnom dome s viac ako jedným bytom, ktorý spĺňa zákonné podmienky podľa § 43b ods. 4 zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku (ďalej len „stavebný zákon“), môže byť predmetom občianskoprávných vzťahov podľa § 118 ods. 2 Občianskeho zákonníka a ak áno za akých podmienok“, dospel k záveru, že táto nie je v tomto prípade relevantná vzhľadom k tomu, že absentuje také vymedzenie právnej otázky (§ 432 CSP), od vyriešenia ktorej reálne záviselo dovolaním napadnuté rozhodnutie odvolacieho súdu.⁹

⁶ § 118 Občianskeho zákonníka:

ods. 1 „Predmetom občianskoprávných vzťahov sú veci, živé zvieratá, a pokiaľ to ich povaha pripúšťa, práva alebo iné majetkové hodnoty“.

ods. 2 „Predmetom občianskoprávných vzťahov môžu byť tiež byty alebo nebytové priestory“.

⁷ Rozhodnutie NS SR zo dňa 26. augusta 2004, sp. zn. 2 M Cdo 3/2004.

⁸ § 421 CSP:

(1) Dovolanie je prípustné proti rozhodnutiu odvolacieho súdu, ktorým sa potvrdilo alebo zmenilo rozhodnutie súdu prvej inštancie, ak rozhodnutie odvolacieho súdu záviselo od vyriešenia právnej otázky,

a) pri ktorej riešení sa odvolací súd odklonil od ustálenej rozhodovacej praxe dovolacieho súdu,

b) ktorá v rozhodovacej praxi dovolacieho súdu ešte nebola vyriešená, alebo

c) je dovolacím súdom rozhodovaná rozdielne.

⁹ § 432 CSP:

(1) Dovolanie prípustné podľa § 421 možno odôvodniť iba tým, že rozhodnutie spočíva v nesprávnom právnom posúdení veci.

V danom prípade však podľa názoru Najvyššieho súdu dovolateľa v dovolaní zákonom zodpovedajúcim spôsobom zadefinovali relevantnú právnu otázku, ktorá v rozhodovacej praxi dovolacieho súdu ešte nebola vyriešená a to „či je možné pri vyporiadaní podielového spoluvlastníctva stavby, ktorou je rodinný dom s viac ako jedným bytom vykonať vyporiadanie spoluvlastníctva podľa § 142 ods. 1 Občianskeho zákonníka v poradí prvým spôsobom, t. j. reálnym rozdelením rodinného domu aj v rovine horizontálnej“ a „či pri vyporiadaní podielového spoluvlastníctva stavby, ktorou je rodinný dom s viac ako jedným bytom možno vyporiadanie vykonať reálnym rozdelením stavby - rodinného domu aj v rovine horizontálnej“. Tieto dve otázky dovolací súd posudzoval spoločne, nakoľko mal správne za to, že sú obsahovo zhodné. V oboch prípadoch dovolateľa poukazujú na otázku možnosti a právnej prípustnosti reálneho rozdelenia veci (rodinného domu) v rovine horizontálnej.

Najvyšší súd v tejto súvislosti skonštatoval, že pri zrušení a vysporiadaní podielového spoluvlastníctva podľa zásad § 142 ods. 1 Občianskeho zákonníka sa má súd vždy pokúsiť o prvý spôsob vyporiadania a to o reálne rozdelenie spoločnej veci. Podmienkou reálneho rozdelenia veci je, že je (právne i fakticky) možné. Pri rozdelení stavieb (budov) je podmienkou, aby rozdelením vznikli samostatné veci, ktorých existencia bude v súlade so stavebnými predpismi. Podľa argumentácie Najvyššieho súdu, záver o reálnej deliteľnosti predpokladá spravidla znalecké dokazovanie s nevyhnutnou existenciou oddel'ovacieho geometrického plánu. Požiadavka oddel'ovacieho geometrického plánu je priamym a logickým dôsledkom vertikálneho delenia nehnuteľnosti. Doterajšia súdna prax potvrdzovala výlučne len vertikálne delenie stavieb.¹⁰

Najvyšší súd vo svojom Rozhodnutí argumentoval, že treba posilňovať ochranu vlastníckeho práva a obmedzovať počty prípadov, kedy je jeden zo spoluvlastníkov zbavený svojho vlastníckeho práva. Je preto logickým vyústením vývoja právnej úpravy a z tohto hľadiska treba pristupovať k jeho výkladu, že ak je to možné, treba stavby s nebytovými priestormi (bytmí) rozdeľovať aj horizontálne. Predpokladom je splnenie ďalších predpokladov pre ich samostatnú existenciu (dostatočný presný popis a priestorové a technické vymedzenie a pod.) s tým, že spoločné časti či zariadenia stavby zostanú v spoluvlastníctve vlastníkov nebytových priestorov (bytov) tak, ako je to možné podľa právnej úpravy zákona č. 183/1993 Z.z. o vlastníctve bytov a nebytových priestorov v znení neskorších priestorov (ďalej tiež „zákon o vlastníctve bytov a nebytových priestorov“). Podľa názoru Najvyššieho súdu, odvolací súd ani súd prvej inštancie vec z vyššie uvedených hľadísk zjavne neposudzovali a ich rozhodnutie preto nemôže obstať z hľadiska správnosti.

SPÔSOBY VYPORIADANIA SPOLUVLASTNÍCKEHO PODIELU NEHNUTEĽNOSTI

Občiansky zákonník rozoznáva dva spôsoby zrušenia a vyporiadania spoluvlastníctva a to dohodou alebo rozhodnutím súdu. Vychádzajúc z jednej zo základných zásad občianskeho práva - zmluvnej voľnosti - dohoda spoluvlastníkov ako účastníkov spoluvlastníckeho vzťahu je uprednostňovaný inštitút. V prípade, ak sa spoluvlastníci o rozdelení a vyporiadaní spoluvlastníctva nedohodnú, súd zruší a vyporiada spoluvlastníctvo podľa zásad upravených v §141 ods. 1 OZ.¹¹ Predmetné ustanovenie upravuje nielen spôsoby vyporiadania podielového spoluvlastníctva, ale súčasne aj záväzné poradie, v ktorom majú byť použité jednotlivé spôsoby vyporiadania. Uvedené

(2) Dovolací dôvod sa vymedzí tak, že dovolateľ uvedie právne posúdenie veci, ktoré pokladá za nesprávne, a uvedie, v čom spočíva nesprávnosť tohto právneho posúdenia.

¹⁰ Možnosť horizontálneho rozdelenia stavby pripustila súdna prax doteraz len v rozhodnutí najvyššieho súdu sp. zn. 2 M Cdo 3/2004, v uvedenom prípade sa jednalo o stavbu projektovanú na podnikateľské účely (hotel).

¹¹ §142 ods. 1 OZ: „Ak nedôjde k dohode, zruší spoluvlastníctvo a vykoná vyporiadanie na návrh niektorého spoluvlastníka súd. Prihliadne pritom na veľkosť podielov a na účelné využitie veci. Ak nie je rozdelenie veci dobre možné, prikáže súd vec za primeranú náhradu jednému alebo viacerým spoluvlastníkom; prihliadne pritom na to, aby sa vec mohla účelne využiť a na násilné správanie podielového spoluvlastníka voči ostatným spoluvlastníkom. Ak vec žiadny zo spoluvlastníkov nechce, súd nariadi jej predaj a výtazok rozdelí podľa podielov“.

vyplýva tak z ustálenej súdnej praxe¹² ako aj priamo zo znenia zákonného textu. V zmysle uvedenej súd musí pri vyporiadaní podielového spoluvlastníctva najskôr skúmať, či je možné reálne rozdelenie veci podľa výšky podielov a iba ak to nie je možné, môže pristúpiť k prikázaniu veci jednému alebo viacerým spoluvlastníkom (za primeranú náhradu). Až v prípade nezáujmu všetkých spoluvlastníkov môže napokon súd nariadiť predaj veci a rozdelenie výťažku podľa výšky podielov jednotlivých spoluvlastníkov. Prednosť rozdelenia spoločnej veci pred ostatnými spôsobmi vyporiadania spoluvlastníctva možno nájsť už v právnej úprave Občianskeho zákonníka z roku 1950,¹³ podľa ktorého prikázanie podielu žiadateľa ostatným spoluvlastníkom prichádzala do úvahy až v prípade, ak by spoločnú vec nebolo možné vôbec rozdeliť, prípadne ak by bol jej rozdelením ohrozený všeobecný záujem, alebo ak by vznikla jej rozdelením ostatným spoluvlastníkom ujma nepomerná k záujmu žiadateľa.¹⁴ Pri delení veci bolo potrebné dbať na všeobecný záujem a na to, aby riešenie bolo hospodársky účelné a pre spoluvlastníkov pokiaľ možno najmenej obťažné.¹⁵

Ako už bolo uvedené, v súlade s platnou legislatívou a doterajšou judikatúrou súdov, pri vyporiadaní podielového spoluvlastníctva k nehnuteľnosti sa má súd vždy pokúsiť o prvý spôsob vyporiadania, ktorým je rozdelenie spoločnej veci za podmienky, že je také rozdelenie možné. Reálne rozdelenie veci znamená, že takáto deľba má za následok rozdelenie veci podľa podielov jednotlivých spoluvlastníkov, pričom každý z bývalých vlastníkov sa stáva výlučným vlastníkom reálne rozdelennej veci. Podľa Krajču (2015)¹⁶ pre záver o reálnosti rozdelenia veci je významné iba to, či prípadné reálne rozdelenie veci nebude v rozpore so zákonom, pričom o reálnom rozdelení nemožno uvažovať ani vtedy, ak by rozdelenie veci malo za následok, že rozdelená vec už nebude slúžiť účelu, na ktorý bola určená.

V otázke spôsobov rozdelenia stavby je potrebné uviesť, že judikatúra súdov ani aplikačná prax nie je jednotná. Podľa časti rozhodnutí súdov a názorov aplikačnej praxe je rozdelenie stavby možné iba v prípade, ak takýmto rozdelením vzniknú samostatné stavby ako veci v súlade s ustanovením §118 ods. 1, ktorých existencia nebude v rozpore so stavebnými predpismi (z.č. 54/1973 Zb), pričom neprípustné je ich rozdelenie podľa jednotlivých poschodí a častí (horizontálne delenie), ale len delenie vertikálne.¹⁷ V zmysle uvedeného je prípustné len také rozdelenie stavby, ak na základe stavebných úprav urobených podľa stavebných predpisov vzniknú samostatné veci, pričom samostatnosť týchto vecí je daná ich funkčnosťou.

Na druhej strane je potrebné uviesť, že ohľadom možnosti rozdelenia stavby horizontálne (t.j. na viaceré nebytové jednotky) už zaujala súdna prax stanovisko v rozhodnutí NS SR sp. zn. 2 M Cdo 3/2004, v ktorom Najvyšší súd uviedol, že ak je to možné, treba stavby s nebytovými priestormi (bytmi) rozdeľovať aj horizontálne, ak sú inak splnené ďalšie predpoklady pre ich samostatnú existenciu (dostatočný presný popis a priestorov a technické vymedzenie a pod.) s tým, že spoločné časti či zariadenia stavby zostanú v spoluvlastníctve vlastníkov nebytových priestorov tak, ako je to možné podľa právnej úpravy zákona o vlastníctve bytov a nebytových priestorov. Najvyšší súd v predmetnom rozhodnutí argumentuje novelizáciou § 118 ods. 2 Občianskeho zákonníka zákonom č. 509/1991 Zb., ktorým sa občianskoprávny vzťah k nebytovému priestoru

¹² Napr. Uznesenie NS ČR z 21.10.2004, sp. zn. 22 Cdo 2568/2003.

¹³ Z. č. 141/1950 Sb. Občiansky zákonník.

¹⁴ §140 z.č. 141/1950 Sb. Občiansky zákonník „Ak nemožno spoločnú vec vôbec rozdeliť, ak by bol jej rozdelením ohrozený všeobecný záujem alebo ak by vznikla jej rozdelením ostatným spoluvlastníkom ujma nepomerná k záujmu ostatným spoluvlastníkom, a to predovšetkým spoluvlastníkom socialistickým. Môže tiež vec predať na verejnej dražbe a rozvrhnúť výťažok“.

¹⁵ §139 z.č. 141/1950 Sb. Občiansky zákonník.

¹⁶ KRAJČO, Jaroslav. *Občiansky zákonník pre prax (komentár). Judikatúra NS SR, NS ČR, ESD, ESLP*. Bratislava: Eurounion, 2015. s. 1315.

¹⁷ Napr. LAZAR, Ján et al. *Občianske právo hmotné: Tretie doplnené a prepracované vydanie: 1 zväzok*. 3. vyd. Bratislava: Iura Edition, 2006. s. 545, KRIŽAN, Martin. In ŠTEVČEK, Marek et al. *Občiansky zákonník: Komentár: § 1 – 450*. Praha: C. H. Beck, 2015. s. 1094, R 108/1967, Rozhodnutie NS ČR sp. zn. 22 Cdo 629/2004, 22 Cdo 1465/2000, R 108/1967.

(bytu) rozšíril na plné vlastnícke právo vlastníka (spoluvlastníka) nebytového priestoru, s možnosťou uplatnenia všetkých atribútov vyplývajúcich zo spoluvlastníctva (vlastníctva). Podľa názoru Najvyššieho súdu, nebytový priestor už nie je právom, ale je hmotnou nehnuteľnou vecou, ako priestorové vymedzenie časti budovy (stavby) – nehnuteľnosti, tvorí teda samostatnú vec v právnom zmysle, aj keď ako samostatný predmet občianskoprávných vzťahov. V súvislosti s uvedeným je treba poukázať aj na Uznesenie, ktoré je predmetom našej analýzy, podľa ktorého v prípade horizontálnej del'by stavby ide o inú formu rozdelenia veci a to rozdelenie stavby (budovy) na byty a nebytové priestory v súlade so zákonom o vlastníctve bytov a nebytových priestorov, pričom posúdenie tejto možnosti, teda uplatnenie uvedeného zákona, vyžaduje zistenie a posúdenie všetkých podmienok a náležitostí (vrátane technických), ktoré predpisuje táto právna úprava.

Stotožňujeme sa s uvedeným tvrdením Najvyššieho súdu a sme toho názoru, že za podmienky, pokiaľ je stavba horizontálne deliteľná na byty a nebytové priestory, pričom tieto spĺňajú kritériá a predpokladov pre samostatnú existenciu podľa zákona o vlastníctve bytov a nebytových priestorov, vrátane spôsobilosti zápisu novovzniknutého právneho stavu do katastra nehnuteľností, nie je dôvod takéto rozdelenie stavby nepripustiť s odôvodnením potreby jej reálneho rozdelenia na samostatné veci ako stavby v zmysle stavebných predpisov.

Druhým argumentom, ktorý je podľa nášho názoru potrebné zohľadniť pri akceptovaní možnosti horizontálnej del'by stavby na byty a nebytové priestory, je možnosť subsumovania bytu a nebytového priestoru pod vec podľa § 119 Občianskeho zákonníka. Podľa platného Občianskeho zákonníka nie je byt a nebytový priestor vecou, hoci zákon č. 162/1995 Z. z. o katastri nehnuteľností v znení neskorších predpisov podriaďuje byty a nebytové priestory pod rovnaký režim ako nehnuteľnosti. Tiež podľa §3 ods. 2 zákona o vlastníctve bytov a nebytových priestorov sa na byty a nebytové priestory použije režim obdobný nehnuteľnostiam podľa Občianskeho zákonníka, aj napriek tomu, že ten ich za nehnuteľnosti výslovne nepovažuje. Pokiaľ aj pripustíme, že v doterajšej právnej v doktríne prevládal názor, že na byt nemožno nazerať ako na vec v právnom zmysle, lebo byt sám o sebe fakticky neexistuje, ale vždy ako súčasť budovy,¹⁸ sme toho názoru, že uvedené stanovisko je v súčasnej dobe právnym a spoločenským vývojom prekonané a obsolentné. Náš názor je podporený aj ustanovením §118 ods. 2 Občianskeho zákonníka, ktorým sa rozšíril občianskoprávny vzťah na byt a nebytový priestor, vrátane všetkých atribútov z toho vyplývajúcich. Tiež v recentnej aplikačnej praxi sa možno stretnúť s názormi, podľa ktorých byt a s ním súvisiace príslušenstvo predstavuje jednotnú vec v právnom zmysle, ktorá môže byť predmetom právnych dispozícií.¹⁹ A napokon uvedené potvrdzuje tiež judikatúra súdov, podľa ktorej byty a nebytové priestory tvoria tretiu kategóriu vecí, okrem hnutel'ných a nehnuteľných.²⁰ Tento názor a prístup k bytom podporuje tiež platná právna úprava nového českého občianskeho zákonníka - z.č. 89/2012 Z.z. Občanský zákoník, v platnom znení, podľa ktorého byt je nehnuteľná vec.²¹

ZÁVER

S ohľadom na všetky vyššie uvedené tvrdenia je záverom tohto príspevku konštatovanie, podľa ktorého horizontálne rozdelenie stavby, ktorou vzniknú byty a nebytové priestory, ktoré spĺňajú kritériá a predpoklady pre samostatnú existenciu podľa z.č. 182/1993 Z.z., je možné. Prístup súdov v rozhodovacej praxi, ktorý striktne vyžaduje vertikálne delenie stavby vrátane vyho-

¹⁸ FEKETE, Imrich. *Občiansky zákonník: Veľký komentár: 1. zväzok: Všeobecná časť: (§ 1 až § 122)*. 2. vyd. Bratislava: Eurokódex, s. r. o., 2014, s. 992.

¹⁹ Tamtiež.

²⁰ Rozhodnutie NS ČR z 24.2.1997 sp. zn. 2 Cdon 490/96.

²¹ § 1159 „Jednotka zahrnuje byt jako prostorově oddělenou část domu a podíl na společných částech nemovité věci vzájemně spojené a neoddělitelné. Jednotka je věc nemovitá“.

tovenia oddelujúceho geometrického plánu pre pozemky pod delenou nehnuteľnosťou považujeme za nesprávny. Odmietanie horizontálneho delenia nehnuteľnosti len s odôvodnením nevyhnutnosti vertikálneho delenia, prípadne iba s poukázaním na doterajšiu súdnu prax predstavuje flagrantný prípad neprípustného denegatio justitiae. Súdy sú podľa názoru autorov povinné skúmať, či je v konkrétnom prípade reálne rozdelenie nehnuteľnosti v horizontálnej rovine právne a fakticky možné. Faktickú rovinu najčastejšie preukazuje znalecký posudok resp. stavebnotechnické plány a nákresy. Právnu možnosť a prípustnosť predstavuje vytvorenie samostatných vecí a to i v prípade, že rozdelením vzniknuté veci budú v inom právnom režime ako pôvodná delená nehnuteľnosť (napr. v režime podľa zákona o vlastníctve bytov a nebytových priestorov).

KONTAKTNÉ ÚDAJE:

JUDr. Ing. Karin Raková, PhD., MBA.

karin.rakova@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave

Katedra Občianskeho práva

Právnická fakulta

Šafárikovo nám. 6

811 00 Bratislava

JUDr. Pavol Rak, PhD.

pavol.rak@flaw.uniba.sk

Univerzita Komenského v Bratislave

Katedra Pracovného práva

a práva sociálneho zabezpečenia

Právnická fakulta

Šafárikovo nám. 6

811 00 Bratislava

RECENZIE

GREGOR, Martin. *Historiografia rímskeho práva na Slovensku. Príbeh štyroch profesorov*. Praha : Leges, 2021, 363 s.

Miroslav Lysý

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Hoci má tradícia právnického vzdelávania na Slovensku pomerne dlhé korene, to dnešné sa historicky najviac pojí so založením Univerzity Komenského. Predošlé inštitúcie nebolo možné udržať v rámci Československej republiky. Aj preto sú historicky „našími“ najstaršími učiteľmi práva tí z českých krajín, ktorí prišli do prvorepublikovej Bratislavy, aby v pomerne núdznych podmienkach sa stali zakladateľmi škôl a vedeckých ustanovizní.

Príbeh štyroch profesorov rímskeho práva na Slovensku sa rozhodol predstaviť vo svojej monografii Martin Gregor. Kniha je kombináciou ich biografie a histórie bádania rímskeho práva na Slovensku. Práve tento aspekt dodáva knihe jej historiografický aspekt a v tomto zmysle ide o jednu z prvých monografií právnej historiografie na Slovensku. Začína predstavením Otakara Sommera: ak sa niekto v miere rozsiahlej zaslúžil o založenie bratislavskej univerzity, bol to práve on. A patril nielen k tým, ktorý presvedčil viacerých, aby prijali profesúru v Bratislave, ale aj k tým, pre ktorých boli bratislavské pomery jedným zo šťastných období profesionálnej kariéry i osobného života.

Gregorova monografia predstavuje Sommerovo pôsobenie v Bratislave v relatívne krátkom, no pre tamojšie pomery dôležitom období rokov 1921 – 1929. Aj s ohľadom na krátkosť tejto epizódy v Sommerovom živote sa autor monografie rozhlíadal aj pomerne podrobne po akademických a vôbec profesionálnych začiatkoch Otakara Sommera, a rovnako venoval podrobnú pozornosť aj jeho pôsobeniu v Prahe od roku 1929. Za obzvlášť zaujímavý je možné pokladať Gregorov rozbor sporu medzi Rudoilfom Rauscherom a Theodorom Saturníkom, ktorý vznikol okolo Saturníkovej riadnej profesúry v Prahe a do ktorého sa pripojil svojimi poznámkami aj Sommer. Je pre našinca zaujímavé, akú váhu mali tieto vedecké spory v minulosti a že sa ani títo veľikáni nevyhli poznámkam prekračujúcim vecnú argumentáciu a sklzáli častokrát do osobnejšej roviny.

Sommeru v Bratislave nahradil jeho žiak Miroslav Boháček, ktorému autor venuje kratší priestor aj s ohľadom na to, že pre neho bola Bratislava pomerne krátkou epizódou. Je ostatne charakteristické, ako sa na vtedajších troch československých právnických fakultách v Prahe, v Brne a v Bratislave (nebudeme tu, pravda, rátať pražskú nemeckú univerzitu) títo profesori striedali a vymieňali. Kontaktom medzi Bratislavou a Brnom bola napokon už v našej literatúre venovaná pozornosť (napr. Ladislavom Vojáčkom, príznačne pôsobiacom tiež v Brne a v Bratislave). Boháčkovi sa však prinajmenšom podarilo vytvoriť priestor pre svojho nástupcu Václava Budila i vychovať takého žiaka, akým bol Karol Rebro.

Práve Rebrowi venoval Martin Gregor rozsiahlu pozornosť vo svojej knihe. Nebudeme snád' prezrádzať veľa, ak v kontexte s Rebrovými osudmi pripomenieme jeho pôsobenie na bratislavskej (už Slovenskej) univerzite v období Slovenského štátu, jeho svetonázorové dilemy, ktoré zo spomienok Pavla Čarnogurského uvádza autor, jeho pôsobenie v Slovenskom národnom povstaní i jeho ďalšie pôsobenie na Slovenskej univerzite po oslobodení. Rebro napokon patril k tým, ktorí museli opustiť pôdu univerzity po komunistickom prevrate a vrátil sa sem až v roku 1969. Neľahké pomery normalizujúcej sa právnickej fakulty však ovplyvnili Rebrowo pôsobenie, napriek tomu však dochádza po roku 1969 k čiastočnej renesancii rímskeho práva v Bratislave. Výhodou Gregorovej monografie je, že v týchto i v iných častiach knihy spája dobové poznatky so spomienkami pamätníkov. Rebrowo pôsobenie na fakulte bolo v roku 1982 opäť prerušené až do roku 1991.

Tu sa dostáva Rebro na novozriadenú katedru rímskeho práva, ktorú zakladá spolu s Petrom Blahom. Tomu je prirodzene venovaná aj posledná kapitola Gregorovej monografie. Pôsobenie Petra Blaha na rozmedzí komunistického režimu i ponovembrového vývoja je odprezentované

ako príbeh romanistu, ktorý sa stal dekanom bratislavskej právnickej fakulty, ktorý však svoje posledné akademické pôsobenie spojil napokon so zakladaním právnickej fakulty v neďalekej Trnave. Aj tu neprekvapivo pôsobil v najvyšších akademických funkciách.

Pri hodnotení Gregorovej monografie treba uviesť, že čitateľovi azda bude chýbať podrobnejší rozbor pôsobenia profesora Jana Vážného a Václava Budila. Práve tieto dve osobnosti by skompletizovali príbeh historiografie rímskeho práva na Slovensku. Obaja by si nepochybne svoje miesto v knihe zaslúžili. Cez to všetko ale treba na strane druhej povedať, že kniha je kombináciou biografie (životopisov) a historiografie (dejín historického bádania) právnej romanistiky na Slovensku v 20. storočí. Veľmi treba oceniť pramenný základ; jednak pramenný, keďže Gregor dokázal využiť maximum z jeho archívnych pobytov v Prahe i v Bratislave, ale aj rozsiahly výskum sekundárnej literatúry, ktorá dodáva knihe práve jej historiografický rámec. Okrem týchto zdrojov však používa veľmi často odkazy na rozhovory s pamätníkmi (v podstate ide o tzv. *oral history*), ktorých využitie je z hľadiska perspektívy bádania nenahraditeľné.

Pozoruhodný je tento príbeh tým, že necelých sto rokov právnej romanistiky na Slovensku po roku 1921 predstavuje v pomerne náročných dobových reáliách. Prvé roky boli vyslovene zakladateľské, po roku 1948 zase právnú romanistiku čakali osudy spochybňovania jej významu v podmienkach novej ľudovodemokratickej spoločnosti s jej meniacim sa právom a odlišnými potrebami. Práve tieto okolnosti umožňujú pochopiť výzvy, pred ktorými právna romanistika stála po roku 1989 a stav, v ktorom sa nachádza dnes. Slovenská spoločnosť je za posledných sto rokov neustále v zajatí nových začiatkov a treba pevne veriť, že ohľad na tradície bádania nás dovedú k tomu, aby sme dokázali viac využívať potenciál, ktorý sme vďaka svojim učiteľom a predchodcom získali.

WALZER, Michael. *Spravedlivé a nespravedlivé války: morální argumentace s historickými příklady*. Praha: Academia, 2019, 555 s.

Igor Hron

Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta

Od prvého vydania diela politického filozofa a emeritného profesora Princetonskej univerzity, Michaela Walzera, *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations* uplynie tento rok už 44 rokov. Od roku 1977 bolo už publikovaných päť vydaní. Každé predchádzajúce vydanie zároveň obsahuje aj predhovor reagujúci na aktuálne udalosti. Tak napríklad druhé vydanie reaguje na Prvú vojnu v Perzskom zálive. Tretie vydanie má v hľadáčiiku otázku humanitárnych intervencií v bývalej Juhoslávii. V predposlednom vydaní sa Walzer opäť vracia na Blízky východ a zamýšľa sa nad spravodlivosťou použitia sily, ktorá však nedosahuje rozmery vojny, aj napriek jej odlišnému chápaniu podľa medzinárodného práva. Doposiaľ posledné, piate vydanie, zároveň po prvý raz v roku 2019 vychádza aj v českom preklade Jany Odehnalovej v knižnej edícii Historie vydavateľstva Českej akademie vied – Academia. V ňom poukazuje na asymetrické konflikty, ktoré sa v poslednej dobe výrazne prejavili v spojitosti s bojom proti Islamskému štátu, pričom kľúčovou otázkou tohto typu konfrontácie je nepochybne zabezpečenie rozlišovania civilného obyvateľstva od povstaleckých hnutí.

Ústrednou otázkou, okolo ktorej je vybudovaná Walzerova argumentácia je hlboko netrioviálna. Môže byť vojna spravodlivá?

V Spravodlivých a nespravodlivých vojnách poskytuje autor čitateľom jeho slovami „[p]rocházku po jednotlivých miestnostech, diskusi o architektonických principech.“ V prvej kapitole Walzer jasne vytyčuje svoj cieľ: neskúmať morálku vo všeobecnej rovine, ale naopak, zamerať sa na jej detailné využitie vo vedení vojny. Prestavuje to pre autora praktickú morálku. Tá sa v skutočnosti môže vzťahovať iba na to, čo sa deje v skutočnom svete, nie na všeobecné teórie dobrého

a nesprávneho. Preto aj štúdium úsudkov v reálnom svete nás môže, ako tvrdí, priblížiť k najzákladnejším otázkam morálnej filozofie. Autorove myšlienky úzko súvisia aj s teóriou ľudských práv a upozorňuje na fakt, že „[ú]sudky, ktoré činíme (lži, ktoré říkáme), se nejlépe vysvětlí, když pokládáme život a svobodu za cosi jako absolutní hodnoty a pak se snažíme pochopit morální a politické procesy, jejichž prostřednictvím jsou tyto hodnoty zpochybňovány či chráněny.“

Na zvládnutie týchto a ďalších otázok člení autor knihu na päť logicky na seba nadväzujúcich častí, pričom základné teoretické východiská nevyhnutné pre objasnenie otázok, ktoré si Walzer kladie sú predstreté v druhej a tretej kapitole prvej časti nazvanej „*Morální realita války*“, pričom sa sústreďuje najmä napätie vychádzajúce z teórie morálnej vojny, „*ktelé činí volbu ve válečných časech obtížnou a bolestivou*“. Vychádza pritom z delenia morálnej reality vojny do dvoch základných zložiek, z ktorých vyplývajú dva súdy. Prvý, týkajúci sa dôvodov, ktorými štáty odvodňujú boj a druhý, vo vzťahu k prostriedkom vedenia boja. Inými slovami, vychádza z dualizmu *ius ad bellum* a *ius in bello*, ktoré je rovnako reflektované aj v pozitívnom medzinárodnom práve. Celkom jasne tiež vychádza z axiómy ustanovujúcej vzájomnú nezávislosť medzi oboma súdmi, teda je možné aby spravodlivá vojna bola vedená nespravodlivo a opačne, aby nespravodlivá vojna bola vedená v presnom súlade s pravidlami boja.

Druhá časť nesúca názov „*Teorie agrese*“ je venovaná analýze problematike *ius ad bellum*, ktorú nazýva právnickou paradigmou. Práve v tejto časti rozoberané argumenty podporujú záver spravodlivosti vedenia vojny za určitých okolností. Ako už bolo naznačené, Walzer už v predhovore poukazuje na skutočnosť, že úsudkom o vojne je možné chápať v najplnšej podobe ako „*úsilí uznat a respektovat práva jednotlivce a s nimi spojeným mužů a žen*.“ Základným kameňom pre jeho vysvetlenie *ius ad bellum* teda predstavujú ľudské práva, pričom práva štátu odvodzuje od práv jednotlivcov. Z toho dôvodu pramenia národné práva zvrchovanosti a územnej celistvosti z práv jednotlivcov na život a slobodu. Ľudia majú právo zakladať si vlastné politické komunity a útok na ich komunity je útokom na ich práva. Agresiu potom považuje za trestný čin, pretože porušuje národné práva. V rámci tohoto kontextu agresia ospravedlňuje vedenie obrannej vojny, za dodržania kategórie nevyhnutnosti, čo inými slovami znamená, že vojna je v takýchto prípadoch nutné zlo. Ako tvrdí autor, „*znamená to konfrontovat je s volbou: vaše práva, nebo (některé) vaše životy!*“

Vzhľadom na súčasné profilovanie štátnej praxe sú nemenej podstatnými kapitolami v rámci druhej časti úvahy o možnej anticipácii útokov, respektíve intervencií, ktoré zachádzajú nad rámec striktne gramatickej interpretácie Charty OSN. Netreba pripomínať, že zákaz intervencie predstavuje jeden zo základných pilierov medzinárodného práva, avšak podľa Walzera „*kterýkoli stát schopný zastavit vraždění má právo alespoň se o to pokusit*.“ – to platí hlavne pre činy, ktoré šokujú morálne svedomie ľudstva. Inými slovami, štáty sa môžu uchýliť k použitiu sily aj nad rámec uvedených zásad medzinárodného práva, avšak takáto intervencia by sa mala čo najviac podobáť nezasahovaniu do vnútorných záležitostí (*domaine réservé*) štátu.

Tretia nosná časť knihy upriamuje pozornosť na „vojenskú konvenciu“ (*ius in bello*), kde sú rovnako v centre pozornosti ľudské práva. Zásadnou otázkou, ktorá sa na tomto mieste natíska je, ako môžu vojaci spravodlivo bojovať bez ohľadu na spravodlivosť ich vecí? Autor v tomto ohľade načrtáva smerovanie argumentácie a uisťuje, že „*[n]ikdo nemůže být nucen bojovat nebo riskovat svůj život, nikdo nemůže být ohrožován válkou ani proti němu nemůže být vedena válka, pokud se prostřednictvím nějakého vlastního skutku podřídil nebo ztratil svoje práva*.“

Patrilo by sa pripomenúť, že historicky prvé vydanie Spravodlivých a nespravodlivých vojen môžeme vnímať aj na pozadí udalostí roku 1977. Práve v júni tohto roku totiž boli prijaté Dodatkové protokoly k Ženevským dohovorom z 12. augusta 1949, ktoré ustanovujú základné rysy súčasného medzinárodného humanitárneho práva. Skrz túto prizmu potom možno vnímať napríklad zásady rozlišovania a proporcionality, ktoré sú do veľkej miery obsiahnuté vo Walzerovej argumentácii, napríklad v podobe teórie dvojitého účinku prameniacej zo stredovekého učenia.

Azda najpútavejšou kapitolou je stať rozoberajúca „nahých vojakov“. V tejto časti predkladá autor čitateľovi obraz piatich situácií siahajúcich od prvej svetovej vojny, cez španielsku občiansku vojnu po druhú svetovú vojnu, kedy vojaci, nehl'adiac na to, že mali ľahkú príležitosť zneškodniť nepriateľských vojakov, od takéhoto konania upustili. Ako naznačuje, nie je proti pravidlám zabíjať vojakov, ktorí fajčia cigaretu, kúpu sa, vyzerajú smiešne, alebo si užívajú pohľad na slnko. Napriek tomu, takéto odmietnutia naznačujú, že vojaci môžu byť schopní morálnej voľby a na konci dňa konať menej než je dovolené. Takýto úsudok potom znamená uznať inú ľudskú bytosť ako osobu rovnako cennú nám samým.

Napätie sprevádzajúce *ius ad bellum* a *ius in bello* objasňuje autor v štvrtej časti, nazvanej „*Válečná dilemata*“. Mali by sme rozlišovať medzi vojakmi, ktorí vedú spravodlivú vojnu a tými, ktorí bojujú v nespravodlivej vojne? Odpovedí sa ponúka niekoľko. V prvom rade môže vojnová konvencia ustúpiť bokom. Ďalej sa môže vojnová konvencia postupne podvoliť naliehavosti situácie a vyústiť do dôsledku, kedy práva spravodlivých budú posilnené a práva ich nepriateľov znegodnotené. Alternatívne môže vojnová konvencia platiť s prísnyim rešpektovaním práv z nej vyplývajúcich. Ako posledná možnosť sa javí zrušenie konvencie, avšak iba tvárou v tvár hroziacej katastrofe. Sú to práve možnosti posunu škály v súvislosti s rôznou úrovňou naliehavosti, ktoré podrobuje Walzer analýze. Kulmináciou týchto úvah je kapitola „*Stav nejvyšší nouze*“, ktorá dané pnutie ilustruje na jednom z najviac rezonujúcich príkladov z celej publikácie – na bombardovaní nemeckých miest počas druhej svetovej vojny. V každom prípade, modelové situácie vrcholnej núdze, ktorou je zaiste aj táto, ukazujú, ako málo stačí na to, aby jednotlivé operácie stratili svoje morálne opodstatnenie.

Logickým vyústením argumentácie je záverečná časť „*Otázka zodpovednosti*“. Ak existuje čin agresie, tak musí zároveň existovať aj agresor. Rovnako tak, ak boli spáchané vojnové zločiny, musia existovať aj ich páchatelia. Nazerať na zodpovednosť môžeme z viacerých pozícií. Popri zodpovednosti velenia, či vojakov za spôsob vedenia boja, tvorí zaujímavú časť posledného argumentu morálna zodpovednosť civilného obyvateľstva. Walzer uvažuje o tom, ako by sa mala morálna zodpovednosť za nespravodlivú vojnu rozdeliť medzi občanov a poukazuje na modelovú situáciu malého spoločenstva, v ktorom sú všetci členovia perfektne informovaní, participujú, argumentujú, hlasujú a striedajú sa vo verejných funkciách. Vychádzajúc z týchto skutočností poukazuje na fakt, že v takej dokonalej demokracii by jedinými občanmi úplne nevinnými z vedenia nespravodlivej vojny boli tí, ktorí nielenže hlasovali proti nej, ale aj naďalej jej myšlienke odporujú vo všetkých aspektoch. Naopak, zodpovednosť by niesli tí, ktorí za vedenie vojny hlasovali, ako aj tí, ktorí sa podieľali na jej plánovaní, či organizovaní. Pri odstrojení závoja ideálnosti a navrátení sa do realistického vnímania demokracie sú pravdepodobne v tejto časti argumentu najviac cítiť autorove kritické postoje k účasti Spojených štátov na konflikte vo Vietname. Walzer pritom na nikoho konkrétneho neukazuje prstom, avšak zotrváva na stanovisku, že zodpovední ľudia existujú, aj keď v podmienkach nedokonalnej demokracie je určenie morálnej zodpovednosti náročné a nepresné.

Ako sme mohli vidieť, autor jednotlivé argumenty objasňuje na historických príkladoch, pretože ako tvrdí, správna metóda je kazuistická. Niektoré ilustrácie popisujú jednotlivé udalosti, ako napr. masaker v Mý Lai, či blokádu Leningradu, iné odkazujú na vojenské konflikty ako celok či analyzujú konkrétne argumenty mysliteľov.

Publikácia tak šikovne prepája teoretické východiská s mnohými historickými príkladmi, počnúc Mélskym dialógom, cez jednotlivé obrazy z prvej a druhej svetovej vojny, končiac pri Kórejskej, či Vietnamskej vojne. Na ňu je kladený pri ozrejmovaní argumentov osobitný zreteľ a pojednáva o nej na viacerých miestach, tvrdiac, že „*nezačal jsem tím, že bych přemýšlel o válce obecně, ale o konkrétních válkách, především o americké intervenci ve Vietnamu. Také jsem nezačínal jako filosof, ale jako politický aktivista.*“

Za osobitnú zmienku stojí aj diapazón zdrojov využitých na podporu argumentácie. O komplexnosti prameňov s ktorými autor pracuje svedčí hlavne bohatý poznámkový aparát, pričom

svoje miesto majú v knihe aj veľikáni ako Francisco de Vitoria, Hugo Grotius, Thomas Hobbes, David Hume, Emer de Vattel, John Stuart Mill, no aj osobnosti pôsobiace najmä v 20. storočí ako Hans Kelsen, John Rawls, alebo Gerald Dworkin. Sám autor v dôvetku deklaruje, že vychádzal tiež z textov katolíckej morálnej teológie Svätého Augustína, či Svätého Tomáša Akvinského, čo dokladuje aj už spomenutá teória dvojitého účinku. Pozoruhodnou je aj autorova práca s umeleckou literatúrou, kedy sú argumenty dopĺňané aj citátmi z diel Shakespeara, Tolstoja, Orwella, či Camusa, ktoré vhodne dokresľujú predostretý obraz.

Možnými úskaliami spájajúcim sa s takto široko koncipovaným a mnohokrát aj kontroverzným výberom príkladov, sú aj priestorové obmedzenia publikácie. Vzhľadom na to sú jednotlivé ilustrácie nevyhnutne vykresľované v ich základných rysoch. Ako vraví, „*[v]álky končí tak, či onak, ale nekončí nesoulad. Morální zápasy přetrvávají bitvy, jak ostatně můžeme vidět, když si přečtete učebnice dějepisu vytvořené pro státní školy ve vítězné a v poražené zemi.*“ Preto tiež priznáva, že niekedy sa mu možno nepodarilo vyjasniť skutkový stav ku spokojnosti všetkých, pričom čitatelia s odlišným názorom môžu považovať uvedené príklady za hypotetické.

Z pohľadu súčasného čitateľa môžeme konštatovať, že za čas, ktorý uplynul od prvého vydania Spravodlivých a nespravodlivých vojen, si knižná publikácia získala svoje pevné postavenie medzi literatúrou venovanou ozbrojeným konfliktom, stala sa súčasťou syláb mnohých univerzitných kurzov a prispela k obnoveniu diskusie o otázkach, ktoré si kladli veľikáni niekoľko stáročí pred ňou. Hoci jazyk, ktorým argumentuje je veľmi blízky jazyku právnikov, výsledkom Walzerovej vedeckej práce nie je právna analýza pravidiel vzťahujúcich sa na ozbrojené konflikty. Tento fakt však nepredstavuje nevyhnutne chybu, pretože k správnej interpretácii pravidiel obsiahnutých v zmluvách a medzinárodnej obyčaji je častokrát žiaduci aj mimoprávny rozmer. Je síce pravdou, že v porovnaní s ilustráciami, s ktorými autor pracuje a ktoré sú učebnicovým príkladom konvenčného boja, vykazuje herný plán súdobých (hybridných) konfliktov viaceré odlišnosti. Spravodlivé a nespravodlivé vojny však poskytujú priestor na úvahy nad tým, čo vôbec v dnešnom ponímaní vedenie ozbrojeného konfliktu znamená. Nemusíme súhlasiť s viacerými autorovými myšlienkami, no napriek tomu obdivuhodným faktom o knihe zostáva, že je nadčasová.